

ఉ॥ సాలకుఁడౌబడే దురపనాదము నోర్వకగర్భిణీసతెన్ ।

హేలఁ ద్యజించి యాద్యకవి యీ ననుకూలతఁ బుత్రపూర్ణు స ।

శ్రీలను విప్రలబ్ధ మఱి చేకొనురామవిభుండు రాజగో ।

పాలకకృష్ణయాచనరపాలకు నిష్టశుభాధ్యుఁ జేయుతన్ ॥

సీ॥ పఠేనినగరి మహేంద్రపురంబును ధిక్కరించెడుశోభఁదేజరిల్లు ।

నేరాజుపరిపాలనాహాథధర్మంబు ప్రజలకు సౌఖ్యసంపాదియగును ।

ఏధన్యుసుగుణ యశోధ నైశ్వర్య సంపూర్ణతమదికింపుఁ బొనరఁజేయు ।

నేవిభునుభయసాహిత్యసామర్థ్యంబు కృతిరత్నశాణమై కీర్తిఁజెందు ॥

గీ॥ నీద్యుఁడారాజగోపాలకృష్ణయాచ ।

విభుఁడు వెలుగోటికులమణి వేంకటగిరి ।

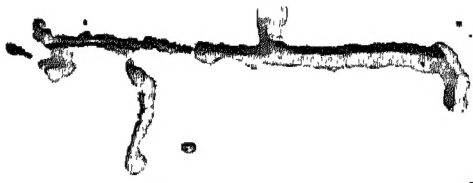
రాజు, సత్కృతి నుత్తరరామచరిత్ర ।

మును మహాదృతిఁ బ్రకటితముగనొనర్చె ॥

ప్రీతిక .

ఉభయభాషావిశారదులారా!

• అత్యుత్తమకథాసన్నివేశంబును మృదుమధురిగద్యపద్యాత్మకంబును గరుణ
రసప్రధానంబు భవభూతిమహాకవివరచితంబు నగునీయుత్తరరామచరితము నాటక
శిరోభూషణంబునుటకు మహాకవికాళిదాసోక్తిగాఁజెప్పబడు “నాటకేషుచకావ్యే
ము వయంవావయమేవవా । ఉత్తరే రామచరితే భవభూతిర్విశిష్యతే ॥ ” అనులా
కోక్తియే ప్రమాణము. దీనినాంధ్రీకరింపకమున్నె యేతత్కవికృతంబును బూర్వరా
మాయణకథాసూచకంబునగు మహావీరచరితంబు నాంధ్రీకరించుటంజేసి యుత్త
రభామాయణకథాసూచకంబును బ్రసన్నగంభీరార్థస్వభావవర్ణనాభాసితంబున
నీనాటకరాజంబు నాంధ్రీకరింప నుత్సాహంబున మూలనుసరణంబుగ శక్తికొలది
దెలిగించి మూఁడేండ్లకు మున్నె ముగించి కొన్నికొన్నియభ్యంతరంబుల ముద్రిం
పఁజాలక యూరకుంటిని.

ఇట్లుండి రెండు నెలలకుముందు దైవవశంబున విద్యత్రపులు సర
ప్రియులు శ్రీవెంకటగిరిసంస్థానప్రభువులు నగు శ్రీరాజా వెలుగోటి రాజు
లకృష్ణయాచేంద్ర బహదూరు కే. సి. వి. ఇ. వారిసత్సభకు మన్నుదితగ్రం
లంబుగఁ జన నాకవిత కృతార్థతంగన శ్రీరాజావారత్యాదరంబున దీనినా
హ్వానందించి నన్ను సత్కరించి యీ కృతి సత్కృతిగా ముద్రాపణవ్యయ
సంగ నిపుడు ప్రకటింపఁగలిగితిని.

ఆంధ్రీకరణమందలి కృష్ణంబునెఱింగిన రసజ్ఞులగు నుభయభాషాభిమా
దీనియందలిదోషంబుల మన్నించి గుణంబుల గ్రహింపఁ బ్రార్థితులు.

అమలాపురము.

20-7-1909

ఇట్లు

మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి

—:0:—

ఇందువచ్చు శ్రీపురుష ప్రధాన పాత్రములు.

—:0:—

సూత్రధారుఁడు

నటుఁడు

శ్రీరాముఁడు

అష్టావక్రుఁడు

లక్ష్మణుఁడు

దుర్ముఖుఁడు

శంబూకుఁడు

జనకమహర్షి

చంద్రకేతువు

సుమంత్రుఁడు

గుళిలు

విద్యాధరుఁడు

వాల్మీకి మహర్షి

—:0:—
(శ్రీ) పాత్రములు.

సీత

ఆతేయి

వాసంతి

మురళి

తమస

అరుంధతి

కాసల్య

విద్యాధరి

గంగా వసుంధరలు

శ్రీ రస్తు.

ఓమ్

నమః పరబ్రహ్మణే

—:0:—

ఉత్తర రామ చరిత్ర నాటకము.

ప్రథమాంకము.

నాంది

శీ॥ శ్రీమదాదికవీశుల కేమొనర్చు ।

చుంటి మేలన్నమస్కృతి- నుజ్జ్వల పర ।

మాతృకలయగు నాయమ్మ- తాంగినాణి ।

కెద శుభస్థితిగోరి మొ- కెదముభక్తి ॥

(నాంద్యంతమున)

సూత్రధారుడు:—ఆర్యులారా! నాదువిన్నపంబాలకింపుడు. పదవాక్యప్రమాణ
జ్ఞుండును శ్రీకంఠబిరుదాంకితుండునగు భవభూతిమహాకవి సంస్కృతంబు
నరచించిన రామాయణనాటకంబులనాంధ్రీకరించిన హరితసగోత్రుండున్న
చర్లపాఖ్యబ్రహ్మశాస్త్రి గురువరకరుణాధీత కావ్యనాటకాలంకారపాణినియ
వ్యాకరణుండునగు సూర్యనారాయణశాస్త్రియను సుభయభాషాకవిగల్గెడు.
అతడు—

తర రామచరితనాటకము.

గీ॥ సర్వవిధములఁజూడంగ- సంస్కృతమున ।

నాటకంబులను తమ- నాటకమని !

రక్తిఁదెనిఁగించు నుత్తర- రామచరిత ।

మును బ్రదర్శించెదము దైవ- మునుదలంది ॥

ఇదిగో గవివశంబున నమోఘాపురస్థితుఁడను పట్టాభిషేక కాలికుఁడను నయితిని. (అంతటఁజూచి) యీ! పూజ్యుండును రావణకులధామ కేతుండు; మహారాజశ్రీరామచంద్రుని రాత్రియేవా విచ్చిన్నమంగళంబగు పట్టాభిషేక సవముకదా? ఇపుడు చారులందఱు చత్వరస్థానంబుల విశ్రమించియుండిరేమి? నటుఁడు:—(ప్రవేశించి) ఎవరిసమా రాధనంబున కీదినంబుల సధికోత్సవంబు నాలంకాసమరస్నేహితులగు వానరరాక్షసోత్తముల నెల్లదిక్కులనుండి చ్చినమహాత్ములగు బ్రహ్మర్షులను దేవర్షులను రాజర్షుల నామహారాజు తః మయిండ్లకనిపెను.

సూ—అఁ టేను. కారణమిది.

నటు—మఱియును,

గీ॥ కులగురుండువసిష్ఠుని- కోరికఁజేసి ।

ధన్యుఁడగు రామచంద్రుని- తల్లులిపుడె ।

సతి యరుంధతి ముండుగాఁ- జనుచునుండ ।

నల్లునాశ్రమమేగిరి- యజ్ఞమునకు॥

సూ—పరదేశవాసినగుటచే నడుగుచుంటిని. అల్లుఁడెవఁడు?

న—

గీ॥ దశరథుండును రాజర్షి- తానుగన్న ।

కన్య శాంతను గూతురు- గాఁగరోమ ।

పాదరాజునకిచ్చెనా- బాలికన్ వి ।

భండకసుతుండుచేవట్టె- భార్యగాఁగ॥

అయిదుశ్యశృంగమహర్షి ద్వాదశవార్షికంబగు సత్రయాగము నారంభించె; అక్కారణంబున నె నిందుచూలాలగు జానకినిగూడ విడిచి పెద్దలందఱచ్చటికేరి రా—అట్లయిన దీనితోనేమి రమ్మ. స్వజాతిమర్యాదతో రాజద్వారంబున నే త్రపాతము నేయుచుండము.

స—బాబా! తీనికడఁ బరిశుద్ధులగు స్తోత్రపాఠము నేయు పద్ధతిని చెల్పువా
నూ—

గీ॥ పలు తెలుంగుల వ్యవహారిం- పంగవలయుఁ ।

దప్పు లేకుండు తెట్లని- చెప్పనగును ।

మగువలకుఁబోలె మాటల- మంచితనము ।

నందులోకంబు మర్జన- మగునుజ్జమ్మి॥

స—మిగుల మర్జనంబని చెప్పఁదగినది, ఏమన?

గీ॥ దేవి గుణవతి యైన తై- దేహియందుఁ ।

గూడ నపవాదమర సెను- గూఢజనము ।

రక్కసునియింటనునికిమా- త్రంబెసడికిఁ ।

గారణంబగ్నిశుద్ధి ని- క్కంబుగాదు॥

నూ—ఈకింవదంతి మహారాజునకుఁ జెలిసెనేని గొప్పకష్టము సంభవించును. ఎల్ల
విధముల దేవతలును మునులును శ్రేయంజూసంగుదురుగాత. (తిరిగియాకా
శంబునలక్ష్యముంచి) ఓయీ! యామహారాజు పుడెక్కడనుండెను? (మరల
నాకస్థమున విసుటసభిసయించి) జనులిట్లు చెప్పుచున్నారు.

చ॥ జనకుండు నెమ్మిగౌరవము- సల్పఁగఁదానరుదెంచి వేడకనీ ।

దినముల నేగఁబుచ్చియు వి- దేహములంగ నెనిప్పుడంతరా ।

మనరవిభుండుదేవిని వి- మానసనూటసేయఁబాలనా ।

సనమున నుండి డిగ్గిపతి- జానకియింటికిఁజేరుచుండెడిన్ ॥

(అని నిష్క్రమించిరి.)

ఇది ప్రస్తావన.

• (పిదపఁగూర్చుండి రాముండును సీతయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు.)

రాముండు—దేవీ! ఊరడిల్లుము.

స్వయముగాఁబెద్దలే మనల విడువఁజాలరు. ఇంక నేమన?

గీ॥ నిత్యకర్తాచరణమున- నియమమెపుడు ।

సైపకుండును స్వాతంత్ర్య- సాహసంబు ।

నాహితాగులకున్ గృహ- స్థాశ్రమంబు ।

ప్రత్యవాయంబులన్నిండి- పరగుచుండు॥

సావనము - దాగియున్నది.

నీత—అయ్యోపుత్రా! ఎటుంగుమను. కాని గురుబంధువియోగంబు సంతాపకరంబు
 ఇట్లే సంసారంబు హృదయమర్మభంజకంబైయుండు. కావుననే విద్వాంస
 లు దీనిగహించి సర్వకామంబులఁజరిత్యజించి యరణ్యంబుల విశ్రమిం
 చుండిరి.

కంచుకి—(ప్రవేశించి) జయము జయము రామభద్రా! (అనిసగముచెప్పి సం
 యముతో) క్షమాపాపా!

రా—(నవ్వి) నాయన గారి క్షేమకులకునన్ను “రామభద్రా” యని పిలుచుటదే
 తగును, మీకభ్యసమైనట్లు స్థిలువవచ్చును.

కం—ఋశ్యశృంగోత్రమముననుండి అష్టావక్రమహాషివచ్చెను.

నీ—కాలవిలంబన మేల?

రా—శీఘ్రముగాఁ బ్రవేశ పెట్టుము.

కం—(వెళ్లెను.)

అష్టావక్రుండు—(ప్రవేశించి) మీకు శుభమగుఁగాత.

రా—మునివరా! నమస్కారము. ఇటుకూర్చుండుము.

నీత—మహాషి! వందనము. సజామాతృకంబగు గురుజనంబునకుఁ గుశలమా?

రా—పూజ్యుండును భావుకుండునగు ఋశ్యశృంగమహాషియు నార్యురాలగు

శాంతయు నిర్విఘ్నముగా సోమపానమనుభవించుచుండిరా?

నీత—మమ్ము స్మరించుచుండెనా?

అష్టా—(ఉపవసించి) స్మరింపకయేమి? దేవీ! భగవంతుండగు వసిష్ఠుండు నిన్ను
 గూర్చి యిట్లుచెప్పెను.

ఉ॥ ఆరయనందినీ! నినుమ- హాత్మవసుంధరగన్నతల్లి య ।

వ్వారిజగర్భతుల్యుండు నృ- పాలుండు నౌజనకుండు తండ్రి నీ ।

కేరికులంబునందు రవి- యేను గురుత్వమునొందినారమా ।

ధీరుల కీపుకోడలవు- దీవనలేమియొనర్తు నీకికన్ ॥

కేవలము వీరప్రసూతివిగమ్ము.

రా—దేవీ! మనమనుగ్రహింపఁబడితిమి.

గీ॥ సద్గుణులు లౌకికులు నగు- సాధుజనుల ।

నుడువులర్థంబు వెనువెంట- నడచుచుండు ।

ననఘు లాద్యులు నగుమహా- మునులు పలుక ।

పలుక- వెనువెంట నర్థంబు- పరుగులెత్తు ॥

అప్టా— “ దేవియు బాలికయునగు నీతకు గగ్గవాంఛలు గలగనెని వానిని వెంటనే తీర్చవలయు.” నని దేవీత్రయమును శాంతయుఁ బూజ్యురాలగు నరుంధత యు మరలమరలఁ జెప్పిరి.

రా— ఈమె చెప్పినట్లయిన నట్లే చేసెదను.

అప్టా— “ అమ్మా! నిందుచూలాలవగుటనిన్నుఁ దీసికొనిరాలేదు. రాముఁడనునీశుఁ డోషముకొనకుంచఁబడెను. కావునఁ బుత్రహ్లాదంకవగునిన్నుఁ జూడగల” మని యాఁడుబిడ్డ మగఁడగు ఋశ్యశ్యగుఁడును దేవితోఁ జెప్పుచునెను.

రా— (సంతోషహాసములతో) అట్లేయగుఁగాత. తాపసోత్తమా! గురుండగు వని త్రొందునన్నుఁ గూర్చి యింకేమియు నుడువలేదా?

అప్టా— వినుము.

గీ॥ అల్లుడొనరించుక్రతువున- నాఁగితి మీట।
బాలుడవ నీవుక్రొత్తది- ప్రభుత గానఁ।
బ్రజలయనుర క్తికైసిద్ధ- పదుము మీసఁ।
దనువుకంటెనుగీర్తియు- త్తనాధనంబు॥

రా— భగవంతుఁడగు మైత్రావరుణియానతిచ్చినట్లచేసెదను.

గీ॥ స్నేహమునుగాని దయఁగాని- నిన్యమైర।
సౌఖ్యమునుగాని తుదకునీ- జనకతనయఁ।
గానిలోకంబు సేవింపఁ- గా నిజంబు।
విడిచిపెట్టెను నాకింత- వెతయులేదు॥

నీత— కావుననే యార్యపుత్రుఁడు రాఘవభురంధరుఁడు.

రా— ఎవఁడిక్కడ? మునివరా! కొంతనేపువిత్రమింపుము.

అప్టా— (లేచినడచి) ఇదిగో లక్ష్మణుండువచ్చెను. (అః పెడకెను.)

లక్ష్మ— (ప్రవేశించి) ఆర్యా! జయముజయము. చిత్రకాసు ఁడగు నష్టనాండు మ నముచెప్పినట్లు భవచ్ఛత్రమును గోడలవరుసపైఁ జిత్రించె. నానిబుద్ధికిం పుము.

రా— వత్సా! అదెందులకో యెఱుఁగునువా? డుఃఖితచిత్రయగు జానకిని సంతోష పెట్టుటకు, కాని యదెంతవలకయినది?

లక్ష్మ—పూజ్య రాజీయగ్ని హోత్ర శుద్ధివలకును. —

రా—పాపము శాంతము శాంతము (సాంత్యవచనములతో).

క॥ జననంబునఁబావనయగు ।

జనకునికన్నియకు వేతె- చను నేశుడున్ ? ।

చనవగ్నియుఁదీర్థోదక ।

మునుజేటొక రానశుద్ధిఁ- బొందఁగ నెపుడున్ ॥

నేవీ! దేవయజ్ఞసంధవా! అనుగ్రహింపుము. ఇది నీకుజీవితావధియగ
లక్షణములు) ప్రణామము.

గీ॥ సత్కులీనులు దుఃఖార్త- జనమునాడు ।

రింపవలయును మాయశు- భంపుఁబలుకు ।

నీకుఁదగదు సుపుష్పంబు- నెత్తిమీఁద ।

నెక్కఁదగుఁగానికాలితోఁద్రొక్కఁదగు నె ? ॥

నేత—కానిమ్ము. ఆర్యపుత్రా! నీచరితంబు చూచెదము.

(అందఱులేచి నడచుచున్నారు.)

లక్ష్మ—ఇదియేచిత్రము.

నేత—(చూచి) మీఁదనున్న వీరెవరు? ఆర్యపుత్రుని స్తుతించుచున్నట్లుఁది ।

లక్ష్మ—భగవంతుఁడగు కృశాశ్వునివలనఁ గొనికుండు గ్రహించి తాటకావధ

ననార్యునకనుగ్రహించిన సరహస్యంబు లగు జ్ఞంభకాస్త్రంబు లివిదే

రా—దేవీ! దివ్యాస్త్రంబులకు నమస్కరింపుము.

గీ॥ వేదచోదితధర్మక- రాదిరక్ష ।

ణంబు సేయనఖండత- పంబు సేసి ।

బ్రహ్మముఖ్యులు స్వీయత- పరిప్రభామ ।

యంబు నైనమహాస్త్రచ- యంబు గనిరి ॥

నేత—ఈ మహాస్త్రంబులకు వందనము.

రా—ఇవి యెల్లవిధముల నీప్రసవంబు ననుసరింకఁగలవు.

నేత—మహాప్రసాదము.

లక్ష్మ—ఇది విధిలావృత్తాంతము.

నీత—ఆహా! వికసిత కువలయశ్యామలంబై నిగనిగలాడుమేని కాంతిచే విస్మయపడి
నిశ్చలురైన మజ్జనకపురవాసులచే జూడబడు సౌమ్యసుందరశోభగలిగి
యనాదర్శంబున శంకరశరాసనంబు విఠిచిన యాద్యుండు జనహితచే జె
న్నెందుమోమునందముగలిగి ప్రాయబడెను.

లక్ష్మ—దేవీ! చూడుము.

గీ॥ వియ్యమందినవారిని- వీరిరాజు.

బంధువులను వసిస్థాది- బీరమమునుల.

హితుఁడుమీతండ్రియును బురో- హితుఁడు గౌత.

ముందునర్చించుచుండిరి- ముదముతోడ॥

రా—ఇది బాగుగా వ్రాయబడినది.

క॥ జనకులకున్ రఘుకులసం.

జనులకు సంబంధమెవని- సంతృప్తునిఁగా.

నొనరింపదెందుదానం.

బురు బట్టఁగ నీయఁగుశిక- పుత్తుండయ్యెన్॥

నీత—తత్కారాచరిత గోదానవ్రతులరై వివాహదీక్షపడయు మీరు నలుపుకుసోద
రులు వీరేకదా? ఆహా! అప్రదేశంబున నా సమయంబునందేయుంటినని త
లచెదను.

రా—ఓనాన.

గీ॥ పంకజానన! కమనీయ- కంకణమగు.

నీకరెం బామహూత్సవ- నిధి యనంగ.

గౌతమార్చితమై యెప్పు- గలుగఁ జేసెం.

చుష్టి నయ్యెడ యిది యని- తోచు నాకు॥

లక్ష్మ—ఈమె యాద్యురాలు, ఈమె యార్యయగు మాండవి, ఇదిగోగోడలగు
శ్రుతకీర్తి.

నీత—(నవ్వుచు) ఈమెయెవతె?

లక్ష్మ—(సలజ్జస్మితముగాఁదనలో) ఈమె యూర్మిశనదుగుచున్నది. కానివట్టు
ముందుజరపెదను. (ప్రకాశముగా) దేవీ! చూడఁదగినది మిగులఁగజూచు,
ఇతఁడే భగవంతుండగు భార్గవుండు,

నీత—వణకుపుట్టుచున్నది.

రా—ముని! నమస్కారము.

లక్ష్మ—దేవీ! చూడుమితండు చూయన్నచే—

రా—(సంతోషముగా) చూడఁదగినది మిగిలియున్నది. ముందుచూపుము.

నీత—(స్నేహితులముఖములతోఁజూచితనలో) ఆర్యపుత్రా! యీవిధమునఁజూపఁ
దచే గడుశోభింపుచుంటివి.

లక్ష్మ—ఇదిగో మన మహాధ్యోగవచ్చితిమి.

రా—(కన్నీడువిడిచి) అక్కటా! శలఁపువచ్చుచున్నది.

*గీ॥ ప్రభువులగు తాతపాదలు- బ్రతికియుండఁ

భార్యలును నూతనంబుగ- వచ్చియుండఁ

బ్రోదెల్లులచేతులఁ- బెరుగుచుండు.

మనకు నామందిదినములు- మరలిపోయె ॥

అప్పుడీజానకియును—

చ॥ పడ నెడయొప్పుదంతముల- ప్రక్కల మొగ్గదొడంగుచుండి యిం॥

పిడుకశనాగచూరితములు- నీముగుదం భగుచూపు గల్గిన.

వైడుమొగమొప్పు వెన్నెలకు- విందయి సాజములైనకాంతులూ॥

వైడుసుకుమారిదేహమునఁ- బ్రీతి నొసంగెను నామమేనికికా ॥

లక్ష్మ—ఇది మంథర వృత్తాంతము.

రా—(వేగముగానికొకప్రక్కచూపి) దేవీ! వైదేవీ!

గీ॥ ఇంగుదీపాదపంచిది- శృంగిబేర.

పురమునందును దొల్లి యా- భూరుహంబు.

దాపుననె మన కానిషా- దపతి యైన.

గుహచనితో నెయ్య మయ్యె నో- కోమలాంగి! ॥

* వీరియె తయశ శుక్రదే బ్రతికి యుండఁగఁబూజ్యుండు గన్నతఁడెచ ॥

తగ్గఁగనము గల్గుకాంతలును గొంగిటఁజేరగఁ గ్రొత్తకొత్తగా ॥

ముదనుగఁ జూచి తల్లులును బ్రోవఁగ హా! మనకేగునా సుఖ ॥

ప్రదమగునాఁచినాకు లింక రా వింక రా వింక రాపుత్రమ్ముండా! ॥

లక్ష్మ— (నవ్వి) ఆర్యుఁడు మధ్యమాంబావృత్తాంతముదాటఁబెట్టెను.

నీత— ఇది జటాబంధనవృత్తాంతము.

లక్ష్మ— గీ॥ రాజ్యలక్ష్మిని సుతుల క-ర్పణముసేసి ।

వృద్ధు లిత్వాకువంశజు-లేవతంబు ।

గడపి రాపుణ్య మారణ్య కంబునైన ।

వ్రతము ధరియించె నార్యుఁడు- బాల్యముందు ॥

నీత— ఈ మెప్రసన్నపాపన సలిలయు భగవతియు నగుభాగీరథి.

రా— రఘుకులదేవీ! నమస్కారము.

మ॥ జననీ! యాసగరాధ్వరాశ్వముఁ గనన్- సంభ్రాంతితో నేగి పు ।

ధ్వని భేదింది త్రుధాత్ముఁడొకపిలుశ- క్తిదగ్ధులైనట్టివా ।

రిని ముత్తాతల నాభగీరథుఁడు ని-ర్వీతాంగసంతాపుడై ।

మును దాఁజేసి తపంబు నీజలముల- స్పృక్తాత్ములన్ జేసెఁగా ॥

తల్లీ! నీవు కోడలగునీతయం దరుంధతివలెనే శుభసంభ్రాంతివికమ్ము.

లక్ష్మ— ఇదియే చిత్రకూటమార్గంబున భరద్వాజముని తేరియఁజెప్పిన కాశించీత
టంబున నుండువనస్సతి యగుశ్యామనామకవటవృక్షము.

రా— (స్మృతితోఁజూచుచుండెను.)

నీత— ఆర్యపుత్రా! ఆప్రదేశముస్మరించుచుంటివా?

రా— దేవీ! యెట్లుమఱచిపోవుదును?

మ॥ గమనాయాసముచేత మందమృదులా- కారప్రముగ్ధంబులై ।

తమకంబున్ విగి గల్లుకొఁగిలులచే- తన్ దత్తసంవాహనౌ ।

భ్యములై న్నానవృణాశమర్బలములై- కన్పట్టుతన్వంగముల్ ।

తమి నాటొమ్మునఁ జేర్చి నీవెచట ని-ద్రం బొంది తాచోటిదే ॥

లక్ష్మ— ఇది వింధ్యాటవీముఖంబున విరాధసంవాదము.

నీత— చాలుఁజాలు విసనకట్టమేగొడుగుగాఁజేతఁబట్టిన యార్యపుత్రునిభయంకరం
బగు దక్షిణారణ్యచూర్ణసంచారమును జూచుచుంటిని.

రా.డి. ఈయవి కొండయేళ్లదరి- నేపగుతావనసంశ్రితముమా :

... మేయవనంబు లిందుగృహ- మేధులు దావ-తిథిప్రసేవలం :

జేయుచు నిష్ఠలందగిలి- నివ్వరిబియ్యము వడికొంచు భా :

ర్యాయుతులై కుటీరముల- యందు వసెంతరు చూడు జానకీ! ॥

నీత— పుష్పించిన కడిమిచెట్లపై నాట్యము సల్పు నెమళ్లుగల యీవర్వతంబు పేరేమి!

లక్ష్మ— నడుమ నెడము లేనితరువరంబుల విసరంబున నిరంతరశీతలంబు నీలంబు న

గువరి సరకాంతారంబునఁ బ్రవహించుగోదావరితరంగంబుల రొదలు సేయ

కందరంబులు గలదియు, సంతతనిష్ఠాదమాన నీరద మేచురిత నీలిమంబు నగు

నిదియ జనసానమధ్యస్థితం బగుప్రసవణం బనుమహీధరంబు.

రా.మ॥ మనమాకొండవసిందియుండ బహుస- మ్మానంబునఁ లక్ష్మణుం

డును సేవించిన యాశుభాహముల, నం- దున్ స్వామిరంబుగ ।

ల్లినగోదావరి దానితీరపులినా- భిన్ వేడ్కతోఁ జేయువ ।

ర్తనముల్ నీవు తలంచుచుంటివె? లతా- తన్వంగి! యోప్రేయసీ! ॥

మఱియును.

*డి॥ చెక్కి యు లాడుచుండ నెడఁ- జేందక మిక్కిలి మెల్ల మెల్లగా ।

మక్కువమీటగాఁ గ్రమము- మాటఁగ నేదెదొ చెప్పికొంచునొ ।

కొక్కక్కబుజులు గల్పి మన- మూడనికొఁగిటనుండ రాత్రియే ।

గ్రక్కునఁ బోయెఁగా తెలియ- రాక గతించినజాము లొప్పఁగన్ ॥

లక్ష్మ— పంచవటియందలిశూర్పణఖాసంవాదంబిదియే?

నీత— హా! ఆర్యపుత్రా! నీదర్శనమింతవలకే.

రా— ఓవియోగత్రస్తురాలా! ఇదిచిత్తరువు.

నీత— ఏలొగు నైనదుర్జనంబు దుఃఖంబుగలిగించును.

రా— అక్కటా! నాకుజనస్థానవృత్తాంతముజరుగుచున్నట్లేయందెను.

*డి॥ చెక్కిలిచెక్కుచేరిచివి- శేషపుఁగోరిక మెల్ల మెల్లగా ।

సెక్కిరిమీటియొక్కరుఁ పి- యొక్తులనేదెదొ చెప్పికొంచును ।

కొక్కక్కబుజంబుగల్పిమన- మూడనికొఁగిటనుండ రాత్రియే ।

చక్కగఁబోయెఁగా తెలియఁ- జాలక జూలిన జాములొప్పఁగన్ ॥

లక్ష్మ—(నీతాహారణాదికంబుజూపుచు)

చ॥ అవయవకార్యశూన్యం దను- నార్యునికష్టచరిత్రం జూచియె.

ట్లువగులు వజ్రముగళిలయ- లోయనియేడ్చునో? యట్లువస్త్రదా.

నవతతీశూన్య మైనగహ- నంబున బంగరుమాయ లేడి పే.

తువుగను సంభవించునిని- దుఃఖికరంబగు మోటుపే సినె ॥

నీత—(కన్నీరొలుకడనలో) ఆహా! దేవా! సూర్యవంశసందనా! నామూలమున
నీవింతకష్టపడితివిగదా?

లక్ష్మ—(రామునిజూచిసాఖిప్రాయముగా) ఆర్యా! ఏమిది?

హ॥ లెగిచెల్లాచెద రైనముత్యములగు- త్తింబోలి కన్నిరిదే.

తెగఁగా దార్లు చుక్కచుక్కలయి పు- థ్వింబాటు దుఃఖంబువే.

యెగఁబీల్చిం జలియించుక్రేబెదపి యా- యీముక్కురంధ్రంబులుం.

దగబంధించిన టొమ్ముమోగుచుబుక- ద్దాదోచుబై వారికి ॥

రా.మ॥ గతకాలంబునఁ గోలుపోవఁబడతిం- గన్పట్టుదుఃఖానలం.

బతీత్రవంబయినఁ బ్రతికియనుజే- యంగోర్కఁజల్లారె న.

హృతదావెండియుఁ బక్షమైయెడద నా-హాకారమొప్పంగహృ.

ద్దశమర్మప్రణభంగి మిక్కిలివెతం- గల్గించెడుం దమ్ముడా! ॥

నీత—ఆకటా! నీ! అతివియోగదుఃఖంబున నన్నార్యపుత్రశూన్యరాలనుగాఁ దలఁ
చుకొనుచున్నాను.

లక్ష్మ—(తనలో) కానీమ్ము వీరినింకొకచక్కకిఁ ద్రిప్పెదను. (చిత్రమువంకఁ
జూచి) ఇదిగోమనస్వంతరపురాణుండును బూజ్యుండు నగుజటాయువుయో
గ్యతాపరాక్రమంబుల కుదాహరణము.

నీత—హా; తాతా! నీవపత్యన్నేహమునిర్వహించితివి

రా—హా! తండ్రీ! కాశ్యపశకుంతరాజా! నీవంటిపావనుండగు మహాత్మునిలాభం
పక్కద?

లక్ష్మ—ఇదియే దనుకబంధాధిష్ఠితంబును జనస్థానపశ్చిమంబు నగుకుంజవంతం బ
నుదండకారణ్యాభాగంబు. ఇదిగోదీనిదగ్గల సున్నయిదిమతం గాశ్రమపదరంబు.
ఈ శ్రావణము యను నేరుగలసిద్ధశబరి. ఇదిపరిపానామక పద్మసరోవరము.

నీత— ఇచ్చటనాకోవధైర్యంబులు విడిచి యార్యపుత్రుండుగొంతెత్తి యేడ్చెను.

రా— దేవీ; యీకమలతటాకంబు గడురఘనీయంబు.

మ॥ కలనాదం బొనరించుహంసతతి తై- క్రాల్ తాఁకఁగలిపించునా ।

దలతూం డ్లోప్పినతామరల్లలుగునే- తన్బాగముల్ వేఁడిక ।

న్నులనీ రొల్లెయివెండివచ్చునడుమ- న్నూత్నోత్పల్ద్యాసితం

బులుగాఁ గన్నడె నాడుకన్నులకు నం- భోజాతపత్రేక్షణా! ॥

లక్ష్మ— ఇతండాద్యుడగు హనుమంతుండు.

నీత— ఈతండుజీవలోకంబు నుద్ధరించు మహిమావకారి యగుమహానుభావుఁడు.

రా— మహానందము. ఏదీర్ఘపాహునిప రాక్రమంబున లోకంబులు మనమును ।
తాడ్థల మైతి మాయంజనానందనుండితఁడే.

నీత— వత్సా! ఎందలిచెట్టుకింద సహజానుభావసౌందర్యమాత్ర శేషంబుగా
సరితశరీరశోభ గలిగి మూర్ఛిల్లి యెద్దుచు నీచేబట్టుకొనఁబడి యార్యపుత్ర
డు వ్రాఁబడెనో యాయీపుష్పితకదంబతాండవితమయూరం బగుకొఁ
పేరేమి?

ల— చ॥ నిగనిగలాడుచుండెడువి- నీలనవాంబుద మాశ్రయింపఁజో ।

టగుశీఘ్రంబు గల్గికకు- భాగమపుష్పసుగంధియైనయా ।

యగమిదిమూల్యవంతమిట- నార్యుఁడు—

రా— వర్ణింకఁజేప్పవద్దు నేఁ ।

దగ మాటివచ్చినట్టులగు- ధర్మసతీవిరహంబు లక్ష్మణా! ॥

లక్ష్మ— ఇటువై నార్యుఁడును గపిరాక్షసులు సునరించినవి లెక్కమీసినయు
రోత్తరంబులు నాశ్చర్యంబులునగువనలుగఁపు. దేవీ! నీవలసితివి. కాపు
నిప్పటికి విశ్రమింపుము.

నీత— ఆర్యపుత్రా! యీచిత్రసందర్శనంబున నుదయించినకోరిక గలనేనువిన
వింపఁదగిన గొకటిగలదు.

రా— ఆనతిమ్ము.

నీత— మరలఁబ్రసన్నగంభీరంబులగువనపంక్తులవిహారిరచెదననియుఁ బవిత్రయు
లావగాహయు నగుభాగీరథి నవగాహించెద ననియుఁడలంచుచున్నాను.

రా — వత్సా! వోహదము శీఘ్రమున నేచేయవలయునని గురువు లిపు డోసమాచార మందిరి, కావునఁ గురువు లేనియరదంబు రావింపుము.

నీత — మీరుకూడ రావలయును.

రా — ఓ నీ! కఠినురాలా! ఇదియునుజెప్పవలయునా?

నీత — అట్లయిన నాకు సంతోషము.

లక్ష్మ — ఆర్యుఁడాజ్ఞాపించినట్ల (అనివెడలెను.)

రా — ప్రేయసీ! యీకిటికిలు గలలోపలిగదిలోఁగోరించెము నేపుపడుదుము.

నీత — మంచిది. పరిశ్రమజనిత యగునిద్ర నన్నావరించుచున్నది. అట్లే చేయుదును.

రా — అట్లయిననిచ్చోశయనింప నన్నగట్టిగాఁ బట్టుకొనుము.

గీ॥ వెలుపుచే నగునలనట- వెడలుచెనట ।

చుక్క లొప్పఁగ జూచిన్లి- స్రాకుఁ దగులఁ ।

గరఁగుచంద్రమణీహార- కాంతినొందు ।

బుజముగళమున బీవింపఁ- బొనఁగఁజేయు ॥

(అనియ్య మెబుజమునుదన మెడనై జేర్చుకొనిముదముతో)

మ॥ తరుణీ! యేమిది? దుఃఖమో? సుఖమో? ని-ద్రాసౌఖ్యమో? మోహ
[మో? ।

గరళవ్యాపనమో? మదంబో? యెటుఁగం- గారామనీదైనయీ ।

ఫరిరంభంబున నిర్మదియంబులనువే- బంధించుహృద్రాఘంఠి యాం ।

తరచైతన్యము సంచలింప ముదమం- దంజేయు నాకియ్యెడ ॥

నీత — మీరునిశ్చలముగ్రహముగలవారలు. ఇప్పుడీచ్చోనాశ్చర్యమేమి?

రా — గీ॥ నీదుపలుకలు పికవాణి!- నెత్తినమ్మా ।

మందు కణ్ణామృతంబులు- స్థానజీవ ।

పుష్పవికసనములు సతి- మోహకంబు ।

లింగిదియంబుల కిగునుసం- తృప్తకములు ॥

నీత — చేవా! ప్రియగవద! దమ్ముశయనిగతము.

రా — చెప్పవలయునా?

చ॥ పరిణయ మాదిగాఁ జిలుత- ప్రాయమునం దెలప్రాయమందుమం

దిరఘునఁ గాన నీకు సుఖ- నిద్రకుఁ గారణమైన దొందుబి ।

త్తరి నిదురింప నెన్నఁడును దార్పని దీరఘరాముబాహువో ।

ధరణికుమారి ! సిద్ధమగు- తల్లడ నీకుఁబరుండు మియ్యెడన్ ॥

నీత— (నిద్రనటించుచున్నది.) హా! ఆర్యపుత్రా! కష్టముకష్టము. (అనిపలవరి
చుచున్నది.)

రా— యీ సీయభాషిణిటామ్ముమీధనపు దేనిద్రించిన దామేమి? (చూచిన నేమిహ
ముగా)

చ॥ ఇది గృహలక్ష్మి నేత్రముల- కియ్యదివేల్పులబువ్వవత్తిదీ ।

నిది యగుతాకు దేహమున- నిర్మలచందనగంధలేపనం ।

బిదె శిశిరంబు మాక్తికస- రేద్ధభుజంబు గళంబునందు దీ ।

నిది సకలంబు సహ్యము వి- నింద్యవియోగ మసహ్యమొక్కటే॥

ప్రతీహరి— (ప్రవేశించి) జేవా! వచ్చెను. వచ్చెను.

రా— ఎవఁడు?

ప్రతీ— దేవరయాసన్నపరిచారకుఁడగుదుర్ముఖుఁడు.

రా— (తనలో) అంతఃపురసంచారి యగుదుర్ముఖుఁడా? పొరజానపదులమాటలు

వినివచ్చుటకు వీనింబంపితిని. (ప్రకాశముగా) రానిమ్ము. (ప్రతీహరివెడలెను)

దుర్ము— (ప్రవేశించి తనలో) నీతనదుమనుండఁగా దేవరకిట్టితలఁపరానిజనాపవా

దంబునెట్లువిన్నవింపఁగలను? కాకపోయిన నిహ్భగ్యునకు నియోగంబిట్టిద
కదా?

నీత— హానాథా! సౌమ్యా! యెచ్చటనుంటివి?

రా— అయ్యో? చిత్రముచూచుటచే భయజనకంబగువియోగభ్యాసము జేవికి స్వ

ప్నోద్వేగము చేయుచున్నది. (ఆమెశరీరముతాకుచు)

మ॥ అమరున్ విశ్రమ మాత్మకెందును, సమ- స్తావస్థలన్ సౌఖ్యదుః ।

ఖములం దైక్యముఁ జేందునేది, ముదిచే- గర్జ్యంబు గాదెందు రు

గము దానెయ్యది పెండ్లియాడిమ్మతిదా- కన్ బ్రేనుమం దుండు భ

ద్రము ముఖ్యంబుగఁ బ్రార్థితం బగును ద- ద్దాంపత్యముం దెల్లెడన్ ।

దుర్ము—(సమీపించి) దేవా! జయము. జయము.

రా— తెలిసినదిచెప్పము.

దుర్ము—“ రాజు మహాపాలునిమూలముగా దశరథమహారాజునుమఱచితి” మనిపౌర
జాన పరులేలిన వారినిగొనియాడుచుండిరి.

రా— ఇది స్తోత్రపద్ధతి. విదిమాటు సేయునట్టిదోషంబునెవ్వము.

దుర్ము—(కన్నీరువిచిచి) దేవా! వినుము (అనిచెవిలోఁజెప్పెను.)

రా— అక్కటకటా! వాగ్విజయము తీవ్రమఃఖిలకర్మముగా నున్నది. (అనిమూర్ఛి
లును.)

దుర్ము—రాజా! ఊరిదిల్లుము ఊరిదిల్లుము.

రా— (ఊరిదిల్లి)

గీ॥ అక్కటా! కష్టమొరునింట- నైన యునికి!

నింద దొఱఁగెను సీతక- నేకవిధుల!

నైన నది యిప్పుడంతట- నాక్రమించె!

వెట్టి కుక్క- విషము మాడిక- విధివశమున॥

మంగళగుండనగు నేనిపు దేమి సేయుదును? (విచారముతో నాలోచించి) అ
ట్లుకాక మఱియొక టేమి?

గీ॥ సజ్జనులకెట్టిదైనక- ర్జంబుచే మ!

తంబు లోకంబునారాధ- నంబయగును!

అట్లు నెటవేర్చె నాతండ్రి- యహహ! నన్ను!

నాత్మజీవనమును విడ- నాడియెన॥

భగవంతుండగువసిష్ఠుఁడునిపు దేసమాచారమంపెను.

గీ॥ భానువంశజులగు భూమి- పాలురెట్టి!

సచ్చరిత్రంబువన్నెకుఁ- దెచ్చినారో?

దాననామూలమునఁ గింవ- దంతియెన!

చోనధన్యుడనగు నన్నుఁ- జొచ్చునింద॥

హా! దేవీ! దేవయజ్ఞసంభవా! హాస్వజన్మానుగ్రహపవిత్రీకృతధర్మి! జన
కనందినీ! హాపావకవసిష్ఠారుంధతీవ్రశంసితా! హారామమయజీవితా! హాగు

శ్రీ! హతాత్మప్రియా! హమహవన వాసప్రేయసీ! హమితభాషిణీ! ఇట్టిదాన
వగునీకెట్టిపరిపాకంబెట్లుతగును?

శ్రీ॥ నీవలన జగములుపుణ్య- నిలయములగు

నగు జనోక్తు లపుణ్యంబు- లతెవ! నీకు ।

నాధవేంఠము లగుభువ- నములు నీవ ।

లన ననాశ్రవునీవయి కనుచువెక్కు ॥

దుర్ముఖా! నవీన రాజగు రాముడిట్లాజ్ఞాపించుచున్నాడని లక్ష్మణునితోడ
ప్పుము (అనిచెవిలోడెప్పును.)

దుర్ము—అకటా! వహ్నిపరిశుద్ధయుఁ బవిత్రరఘుపుత్రగర్భయు నగు దేవికిపుదుడు
నవచనంబున నెట్లు దేవరవారిట్టి కార్యంబాశతిచ్చిరి?

రా— పారజానపదు లెట్లు దుష్టనులగుదురు?

శ్రీ॥ ప్రజలకిష్టంబయియ్యోకు- వంశమైన ।

విధివశంబున నిందకు- బీజమయ్యె ।

నద్భుతక్రియ శుచికాల- మందునయ్యె -

ననిన నమ్మునుకూరవృ- త్తాంతమెవఁడు? ॥

కాపునదుర్ముఖా! వెడలుము.

దుర్ము—హదేవీ! జానకీ! ఎంతకష్టము. (అనివెడలును.)

రా— అయ్యా! ఘోరకర్మండనగుక్రూరుడనైతిని.

శ్రీ॥ ఎపుడు విడిపోక తోనున్న- యీప్రియసతి॥

జిన్నతనముననుండిపో- షించియిప్పు ।

డొక్క నెపమున మిత్తికి- నొసఁగుచుంటి ।

నింటివిలుకను నెఱుకున- కెచ్చినట్లు॥

కాపునఁ దాఁకఁచగనిపాపాత్ముడనగునేని దేవినిస్పృహించుట యెందులకు?
(అనిమెల్ల గాఢీతలమెత్తి తన బుజయుతీసికొని)

గీ॥ నవనవోద్భూతకర్మచం- డాలునన్ను ।
విడిచిపెట్టుము నీవింక- వెట్టిముగుడ ! ।
మంచిగందపుఁజెట్టిని- యెంచి చుర్వి ।
పాకవిషవృక్షమును జెట్టి- పట్టితీవు ॥

(అనిలేచి) హా కష్టము. ఇపుడుజీవలోకం బన్యధాభూతయైనది. రాముని మనుగడలాభం బిపుడు సమాప్తమయినది. ఇప్పు డీజగంబుశూన్యం బగుజీర్ణారణ్యమే, సంసారం బసారంబు. శరీరంబు కౌష్ఠప్రాయంబు. శరణహీనుండ నగునే నేమిసేయుదును? ఏమిగతి? ఎక్కడకుఁబోవుదును? కాకపోయిన —

గీ॥ అమిత దుఃఖానుభవమున- కనురె మరల ।
దశరథాత్మజునందుఁ జై- తన్య ముకట ! ।
కుదురుపడి మర్మములు తెగఁ-గోయుప్రాణ ।
ములును వజ్రపుమేకులఁ- బోలియుండె ॥

హా! మాతా! అరుంధతీ! హాభగవంతులరగువసిష్ఠ విశ్వామిత్రులారా! హాపావకా! హాదేవీవసుమతీ! హాతాతాజనకమహారాజా! హాతంద్రీ! హాతల్లులారా హాసుగ్రీవా! హామారుతీ! హావిభీషణా! హాత్రిజటా! రామహతకునిచేఁదిరస్కరింపఁబడితిరి. దొంగిలింపఁబడతిరి. వారినిపుడు బేర్కొనుటకునే నెవ్వఁడను.

గీ॥ తలఁచెదను చుగ్తాత్ముఁడను గృ- తఘ్నుఁడనగు ।
నేను వారలఁ బేర్కొంటి- నేని యామ ।
హాత్ములకు నెల్లరకుఁ బాప- మంటు ననుచుఁ ।
గాన వారిని బేర్కొనఁ- గాచు నాకు ॥

హర్షాన్తుండనగునేను.

గీ॥ నమ్మి యొమ్మన వ్రాలి సుఖ- మ్మునిచుర ।
నందుగృహాలక్ష్మి భయమున- నదరునిండు ।
కడుపునన్ బరు వగుకాంత- విడిచిమాంస ।
భోజులకు బలిగా నీయఁ- బూనుకొంటి ॥

(నీతపాదంబులఁదలనిడికొని) దేవీ! నీపాదపరికజస్పర్శము రామునికరమున నడిచెనుకడవటివి (అనియేర్చును)

(తెరలో) అబ్రహ్మణ్యమబ్రహ్మణ్యము.

రా— ఏమిది? (మరలఁచెరలో)

గీ॥ ఊగతప మాచరించెడు- యోగివరులు ।

పుణ్యులున్ యమునాతీర- భూమినాను ।

లాలవణరాక్షసునిబాధ- కాగలేక ।

పాలకుఁడ వగునినుఁ జేర- వచ్చిరయ్య! ॥

రా— ఇప్పటికిని రాక్షసభయమా? కుంగి నీపుత్రుండును మధురాధిపతియు న నిద్దురాత్ముని మొదలుపెట్టుక శత్రుఘ్నునిఁ బంపునంతవఱ కీభయము. (కి తనడచి మరలమరలి) హేదేవీ! ఇట్టి నాన వెట్లువెల్లఁగలవో? హాభగవతీ వ మతీ! మాన్యురా లగునీతనయను జూచికొనుము.

క॥ జనకులకున్ రఘుకులసం ।

జనులకుఁ గులమంగళాప్తి- జని నేపుణ్యన్ ।

గనినావో? దేవయజ్ఞా ।

వని నీవద్దానిఁ జూడ- వలయు ధరిత్రీ! ॥

నీత— సామ్య! ఆర్యపుత్రా! ఎచ్చటనుంటివి? (తొందరతోలేచి) అయ్య! సస్విత్సభయంబున విప్రలబ్ధునై నన్నుఁ బ్రయశాన్యనుగాఁ జూచుకొను న్నాను.

(ఇట్టటుచూచి) అక్కటా! నిద్ర పోవున న్నైక్కర్తుక విడిచి యార్యః తుండు వెడలెను. కానీ, యతనిఁ జూచినపిదప నామనస్సునకు స్వాతంత్ర్యము 'గలదేని కోపించెదను. (ఎవఁడిక్కడ)

ద— (ప్రవేశించి) దేవీ! యెక్కుటకు రథమునీధముగా నున్నదని లక్ష్యణకుమరుండు వినన్మంచిచుచుండెను.

నీ— ఇదిగో! ఎక్కుచున్నాను. (లేచినడచి) నాకుగర్భభారము స్ఫురించుచున్నది. మెల్ల మెల్లగాఁబోవుదము.

ద— దేవీ! యిట్టిటు.

నీ— రఘుకులదేవతలకు నమస్కారము. తపోధనులకు వందనము.

(అనియందలు నిష్క్రమించిరి.)

ఇతి ప్రథమాఙ్కము.

శ్రీ రస్తు.

ఉత్తర రామచరిత నాటకము.

ద్వితీయాంశము.

(తెరలో)

తపోధనకుస్వాగతము.

(పిదప దారివెదకికొనుతాపసిప్రవేశించుచున్నది.)

తాపసి—ఫలకుసుమపల్లవగర్భం బగునర్హ్యంబున నన్నుఁబూజింప వనదేవత స
మీపించుచున్నది.

వనదేవత—(ప్రవేశించి యర్హ్యమిచ్చి)

ఉ॥ ఇచ్చ జనించినట్లు వన- మియ్యదిభోగ్యము మీకు నాకునేఁ.

డచ్చము సాధుసంగము మా- హనుకృతంబున మంచివారి కౌ.

బచ్చనిచెట్లనీడ సుత- పంబునకుం దగుతిండి పండ్లు నా.

యచ్చపునీరు దుంప లివి- యన్నియు మీకొరుసొమ్ము గాదిటన్ ॥

చ॥ ప్రియకర మైనకాయకపు- వృత్తి యణంకువ గల్లునట్టి వా.

జ్ఞేయమాము నైజమాంగళను- నిన్ద్యము నైనసుబుద్ధి సత్యతా.

మ్యయ మాగుమైత్రి యెల్లెడల- మా అనిశీలము గల్గి నిత్యని.

ర్భయకి పటంబు నొనుజన- భావము దా జయ మొందు సర్వదా॥

(ఇద్దఱునుపవసించురు.)

వన—అమ్మా! పేరేమి?

తాప—ఆత్రేయి.

వన—అర్యా! ఆత్రేయీ! ఎచ్చటనుండివచ్చుచుంటివి? యీదండకారణ్యంబున
సంచరింపఁగారణంబేమి?

ఆకే— గీ॥ ఇందు నుద్దీభవేత్తలై- యీడ్వలౌన।
 గస్త్యముఖ్యులు పెక్కండ్రు- కలరు వారి।
 వలన నిగమాంతవిద్యను- బడయనేను।
 వచ్చుచుంటిని వాల్మీకి- వద్దనుండి॥

వన—పురాణబ్రహ్మవాది యగునాప్రాచేత సమహర్షి నే యన్యమును లెల్లరు
 హ్యాపదేశంబున కాశ్యపించుచుండురు. నీకీప్రవాసమేల?

ఆ— అచ్చట సభ్యయనంబునకు గొప్పవిఘ్నము గలదు. కావున దీర్ఘప్రవాస
 బునకిష్టపడితిని.

వన—అదెట్టిది?

ఆ— పాలు విడిచినప్రసాయంబు గలవారును సర్వవిధముల నాశ్చర్యకరులును సగ
 పిల్లల నిద్దటి నెకానెకవనదేవత గొనివచ్చి యామహర్షికి సమర్పించె
 ఆబాలురఁ జూచిన మునులకేకాదు మృగాదులకును హృదయంబుల ననుర
 గంబుగలుగుచున్నది.

వన—వారి వేల్లెలుంగుదవా?

ఆ— ఆదేవతయే “ కుశలపు ” లనువారినామంబులను బ్రభావంబును జెప్పెను.

వన—ఆప్రభావమెట్టిది?

ఆ— సరహస్యంబు లగుజ్యంభకాస్త్రంబులు వారి కాజన్మసిద్ధంబులఁట.

వన—ఆఁ ఇదెంతచిత్రమమ్మా!

ఆ— అభగవంతుఁ డగువాల్మీకియే యాబాలుర దాదివలెఁ బెంచి చౌలకర్మంబు
 నరించి వేదత్రయంబు దక్క నితరవిద్యల మూఁటిని వారికి సావధానంబు
 గ నేర్పి పిదప గర్భమాసంబులఁ గూడుపదునెకండవయెట యత్రకల్పంబున
 నుపసయనం బొనర్చి వేదంబులఁ జెప్పె. అట్టివిశేషప్రతిభ గలవారితోఁ
 గూడ మాబోఁటివారికి సహధ్యయనంబు సంబంధింపదు. ఏమన?

చ॥ సుమతికిఁ జెప్పినట్లే మతి- శూన్యనకున్ వచియించు విద్యనొ।

జ్ఞమతివికాసపాటవ మొ- సంగఁడు వారికిఁ దా హరింపఁబోఁ।

దు మతిఫలంబునం గలిగె- డుం గడుభేద మదెట్లనంగ బిం।

బము గ్రహియింప రత్నమగు- మాడిక మృదాదులు గావొకప్పుడున్॥

అధ్యయనంబున కిదియొక విఘ్నము. మఱియొకటి గలదు.

వన — అదేమి?

అ — వాల్మీకిమహర్షి యొకనాఁడు మాధ్యాహ్నికకృత్యంబునకై తమసానది కేగి యచ్చట జంటగాఁ దిరుగుకొంచంబులతో నొకదాని నొక కిరాతుండు చంపుటఁ గని “ మానిషాద! ప్రతిష్ఠాంతర్వమగమశ్శాశ్వతీస్సమాః | య త్రోగ్రంచమిధునాదేకమవధీః కామమహిత ” ॥ మృని యనుష్టుప్తందోబ ధంబును బావనంబు నాకస్మి కావిర్భూతంబు నగు దేవీవాక్కు నుచ్చరించెను.

వన — నిగమంబులకుఁ దరువాత ఛందస్సులసూతనావతారము చిత్రముగానున్నది.

అ — అపుడే శృష్టికర్త యగుబ్రహ్మ యుదయించిన శబ్దబ్రహ్మప్రకాశము గలవాల్మీకికిఁ బ్రత్యక్షమై “ మునివరా! శబ్దబ్రహ్మవిషయంబునఁ బ్రజ్ఞానివైతివి రామచరితంబువర్ణింపుము. అప్రతిహతప్రకాశం బగునీజ్ఞాననేత్రము ప్రకాశించుచున్నది. నీ విపుడు కవీశుడ వయితివి ” అనిపలికి యంతహింతుండయ్యె. పిదప మహాత్ముం డగుప్రాచేతసుండు మనుష్యలోకంబున మొదటిది యు శబ్దబ్రహ్మపరిణామంబు నగు రామాయణం బనునిలిహాసంబు గావించె.

వన — అహ! సంసారం బలంకరింపఁబడినది.

అ — అక్కారణంబున నక్కడఁ జదువునకు గొప్పయంతరాయము గల దని చెప్పితిని.

వన — తగియున్నది.

అ — భద్రా! అలసటతీసినది. అగస్త్యాశ్రమంబునకు దారి చెప్పము.

వన — ఇటుపచ్చవటిఁ బ్రవేశించి గోదావరియొద్దననే వెడలుము

అ — (కన్నీరునింపి) ఇదితపోవనమా? ఇదావంచవటి? గోదావరదియిదా? ఈ కొండప్రసవణమా? జనస్థానవనదేవత వగువాసంతివానీపు?

వన — ఔనిదంతయు సత్యము.

అ — హవత్యా! జానకీ!

గీ॥ మాటవరుసన వచ్చుసా- మాన్యగోష్ఠి |

విషయ మీనీప్రియంబగు- వృక్షపంక్తి |

వాకుఁ గన్నడి యిదె నిన్ను- నామశేష |

నెమరఁ గన్నడుదానిఁగా- నెలమిఁజేయు ||

వాసంతి—(భయపడితనలో) “నామశేష” యని నుడివె నేమి? (ప్రకాశముగా)

ఆర్యా! సీతాదేవి కుపద్రవమా యేమి?

ఆ— కేవల ముపద్రవమే కాదు. అపవాదంబును గలదు. (అని చెనీలోఁజెప్పను.)

వా— అకటా! దైవనిర్ణాత మతిదారుణము. (అనిమూర్ఛిల్లును.)

ఆ— ఊరడిల్లుము ఊరడిల్లుము.

వా— (ఊరడిల్లి) హాపియసభీ జానకీ! నీజన్మఫలంబిట్టిదా? హారామద్రా! అయిన సీతోనేమి? ఆత్రేయీ! చెప్పవచ్చు. లక్ష్మణుఁడు విడిచి యడవినుండి వెళ్లినపిదప సీత యేమయినదో వార్త తెలిసెనా?

ఆ— లేదు. లేదు.

వా— అయ్యో! అరుంధతీవసిష్ఠు లాశ్రయి చిన రఘుగృహంబులలో వృద్ధురాండ్రగు రాణులు జీవించియుండ నిట్టికార్య మెట్లు జరిగెను?

ఆ— అపుడు గురుజనంబు ఋశ్యశృంగ్యజ్ఞంబున నుండె ద్వాదశవాషికాకంబగునాజన్మ మిపుడు సహస్రమయ్యె. ఋశ్యశృంగ్యుఁడు వారి నిపుడు పూజించి సాగనంపెను. పిదప నరుంధతి కోడలు లేనియమోధ్యకు నేను రాసని చెప్పెను. రామనితల్లులు నల్లే యనుమోదించిరి. అపుడు వాల్మీకి యాశ్రమంబున కేగి యచట నివసిత మని వారియనురోధంబున వసిష్ఠునకునునిశ్చయంబు గలిగె.

వా— అమ్మా! ఆరాజిపు డేమిచేయుచుండెను?

ఆ— అతండశ్వమేధయాగంబునఁ బ్రవేశించెను.

వా— హా! చీ! పెండ్లియాడెనా?

ఆ— లేదు లేదు పాపము శాంతము.

వా— అట్లయిన యజ్ఞములో సహధర్మచారిణి యెవతె?

ఆ— బంగారపుసీతాప్రతిమ భార్యగా నుండెను.

వా— అయ్యో యెంతకష్టము?

గీ॥ వజ్రమునకంటె గట్టివి- పట్టి చూడఁ

నలరుకంటెను మెత్తని- వైనయట్టి.

మానుజనాథులగంభీర- మానసముల

బాగుగాఁ దెలిసికొన నె- వ్వనితరంబు॥

అ— వామదేవానుమతంత్రతంత్రై మేధ్యాశ్వాసు విడువబడినది యథాశాస్త్రముగా రక్షకులు నియమింపబడిరి. దివాప్రభు సంతప్తదాయము సుందనలక్షణ తనయుడు గుచంద్రకేతుడు వారికి నియంతగాఁ జూరంగలుకొనియున్నందువలన పంపబడెను.

వా— (సానందబాష్పముగా) కుమారలక్షణునకుఁ గూడఁ గుమారుడా? నేడు నాజన్మము సఫలమయిన దమ్మా.

అ— ఇంతలో సుకవిపుడు చచ్చినకొడుకును గూజదావ్వరంబున నుంచినెత్తి మొత్తినొనుచు “అబ్రహ్మణ్య” మని మొట్టవెట్టె.

వా— తరువాత

అ— పిదప రాజదోషంబు లేమిఁ బ్రజల కకాలమృత్యువు రాదని దయాశుండ గురాముడు తనయందు దోషము నిరూపించుకొనుచుండ నశరీరవాణి యిట్లువెడలె.

గీ॥ వినుము శంబూకుం డనుశూద్రుఁ- డనుపమాన !

తపము నేయుచునుండె భూ- తలమునందు !

పథ్యుఁ డగువానితల నూడ వైచి విప్ర !

తనయు బ్రతికింపు మోరాను ! ధర్మధామ ! ॥

అది విని జగత్పతి యగురామభద్రుడు కత్తిచేతఁబట్టి విమానం బెక్కి-శూద్రతాపనుని వెదక నెల్లదెసలకుఁ బోవ నారంభించె.

వా— ధూమపాయి యగుశంబూకుం డనుశూద్రుం డీజనసానంబున నె తలఁగొందు గాఁ దపంబు నేయుచుండె. కాపున రామచంద్రుండు మరల నీవనం బలం కరించును గాఁబోలు.

అ— భద్రా! యిపుడువచ్చుచున్నాఁడఁ.

వా— ఆర్యా! ఆత్రేయీ! కానిమ్ము. ఇపుడు మట్టమధ్యాహ్నమయినది. ఏమన నీసీ॥ ఏ చెల్లుగూళ్లలో - నెండ నాడినపావు

రములుగుబాళించి - రవముచేయు !

నే చెల్లుగూళ్లలో - నెండ కోర్వనికోళ్ళు

కురు కురు కురుమగి కూ- యుచుండు !

వాయసంబులు తమ- వాడిముక్కులనీడఁ

బొడిచి మెక్కుచుఁ బైకి- బోయివిడుచు ।

పురుగులతోఁతులే - భూరుహంబులనిండు

నయ్యవితీరంబు- నంచునుండి ॥

సీ॥ యుడుకుచేతన విడిపోవు- తొడిమెలాప్పి ।

మరదచే బామి కొనునట్టి- కరులరృథక ।

పోలములు కాఁక జలదల- రాలుసొంత ।

పూల గోదావరీనది- బూజసేయు॥

(అనియిద్దఱునిష్క్రమించిరి.)

ఇది విష్కంభము.

(తరువాత విమానంబెక్కి ఖడ్గంబుపైకెత్తి సదయుండగురాముండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

రా—ను॥ విను మోనక్షిణహస్తమా!- వృషలుపై- వే వేయు మీకత్తిఁబా

చ్చినపిపాస్మజాజీవనౌషధము సం- సిద్ధింపఁగా, మోయఁ జా

లనిగర్భంబున భిన్నయానవనిబా- లన్ ద్రోయఁగాఁజాలురా

ముని గాత్రంబవు గావోకో? కనికరం బుంబూన నీ కెట్లగున్॥

(ఎట్లోనఁటి) రామునకుఁదగిన పనిచేయఁబడినది. అబ్రాహ్మణుఁడుజీవించునా?

దివ్యపురుషుఁడు—(ప్రవేశించి) జేవా! జయము, జయము.

సీ॥ దండధరభీతిఁ బాపిన- దండధారి ।

వీవు గరుణింప జీవించె- నావటుండు ।

నాకుఁ బెంపొప్పె సాష్టాంగ- నతులు నీకు ।

నజ్జనులచేతిచావైన- సౌఖ్య మిచ్చు॥

రా— ఈదెండును బ్రియంబులు. నీ పుత్రతపస్సునకు ఫలం బనభవింపుము.

సీ॥ మోచ మానందపుణ్యవి- భూతు లెందుఁ ।

గలుగు వైరాజనామకం- బులగునట్టి ।

భువనములు నీకుఁదైజనం- బులు శివవ్ర ।

దంబులగుఁగాతఁ బొన్తు. శూ- ద్రవరమాని ॥

శం- మీయనుగ్రహంబున నె యీమహిమంబు ఇచ్చోదపరిఫలంబేమి? అట్లన నేమి? తపస్సు మహిమకారము గావించినది.

రా- రామ! జగత్ప్రభుండవు శ- రణ్యుడవై వెదకంగ నొప్పునీ ।

వేమును నన్ను శూద్రకుని నెల్లెడలన్ వెదకంగఁ బోయి నూ ।

తానుడ దాటి వచ్చితి వ- హా? యిట కీర్తి తపఃప్రభావమే ।

కామి నయోధ్యనుండి మఱి- కా లిడు తెక్కడ దండకాటవిన్ ? ॥

రా- ఇది దండకారణ్యమా? (అంతటఁజూచి)

చ- ఒకయెడ స్నిగ్ధనీలములు- నొక్కెడఁ బెద్దయెడారి యొక్కచో ।

వికటపుభూమి గోతు లొక- వీధి నగస్త్వనియాశ్రమంబు నే । [దం ।

ల్లొకయెడఁ గొండలున్ దెసలు- ఘోరా రనమోగెడువాగులాపు

డకవనభాగముల్ గనుఁ గొ- నంబడు నా కనుభూతపూర్వముల్ ॥

శం- దేవా! ఇదిదండకారణ్యమే. పుణ్యక్షేత్రం బగుజనస్థానంబున మాబోఁటి జానవకులకు నిర్భయసంచారము గలుగునట్లు తొల్లి దేవర యిచ్చట నివసించినతఱిఁ బునాల్లువేలవదునల్వరురక్కసులను ఖరదాషణత్రికంధులను మడియించిరి.

రా- కేవలముదండకారణ్యము గాక జనస్థానము గూడనా?

శం- చిత్తము. చిత్తము. చూడుఁడు సర్వభూతంబులకు గగుర్పాటొదవించుమదిం చినబెబ్బలులతోఁ గూడినకొండగుహలు గలుగు జనస్థానపర్యంతదీర్ఘారణ్యబులు దక్షిణదిక్కు సనుసరించి యున్నవి.

సీ॥ ఒకప్రక్కనొనిలేక- యూరకయుండెడు

నొకవంక నగుఁగారు- మెకములదొని ।

యొకదెన నిగ్గులో- దకములు ప్రవహించు

నొక్కచో నిద్రించు చుండుపెద్ద ।

పడగలు గలత్రాచు- పాములనిట్టూర్పు ।

గాలిచే రాజులు- కారువిచ్చు ।

లాకయెడ దప్పిక- కోపనితొండలు ।

గుహలలో నిద్రించు- కొండచిలువ ॥

గీ॥ తేనిమైనుండి జాటిపా- టినచెనుట ల ।

నురుగు త్రాగుచునుండెఁగ- నుంగొను మివె ।

దక్షిణాశ కరుగుజన- స్థానభూము ।

లఖిలభూతములకును భ- యావహములు ॥

రా— గీ॥ తొల్లి ఖరరాక్షసశృహంబు- తో వెలుంగు ।

నీజనస్థానమును నిప్పు- డేను గంటి ।

నెమరుగాఁ జూచినట్లుగా- నిందు జరగు ।

పూర్వవృత్తాంతములఁ దల- పోయుచుంటి ॥

(అంతటఁజూచి) ఎల్లవిధముల వైదేహి రామానురక్తయై యిందుగడె. ఇవిదు-
ర్గమకాంతారములుగదా? ఇంతకంటె భయజనకం బెమి గలదా? (కన్నీటితో)

గీ॥ తేనెతావుల నిండునీ- కానలందు ।

నిలువ నోపుదు నీతోడ నే నటంచు ।

నిండు నాతో వసించె నా- యిందువదన ।

యావజ్జీవత కగు నెయ్యి మట్టిది గదా? ॥

గీ॥ ఏమియును మేలు సేయక- యేహితజన ।

మాతృసుఖముల నెవ్వరి- యమితమఃఖ ।

ములను బోగొట్టుచుండునో- మోద మలర ।

వారు వారికి వెల లేని- వస్తువుగదా? ॥

శం— ఈతలఁప రానివిచారములతో నేమి? మదకలమయూరకగతకాంతుల నిండి
నవియు నడుమ నెడము లేక కలిసి నీడచెట్లుచే నలంకరెంపఁబడినవియుఁ
దత్తపాటు లేక తిరుగుపలుమకములు గలవియుఁ బ్రశాంతగురభీరంబులు న
గునీమహారణ్యంబులం జూడుము.

చ॥ కలనినదంబు లొప్పువిహ- గంబులు త్రొక్కఁగ వేతనంబుతో ।

స్త్రులపమునుండి రాలిన సు- మంబులవాసన గల్గి ముగ్ధి జ ।

జ్జలయన రాలుజాంబవధ- లంబులు మున్నెడు చప్పు డొప్పిని ।
 ర్థలముగఁ జల్లుగా నమల- ముదముగాఁ బ్రవహించు నిచ్చటన్ ॥

గీ॥ కొండగుహలందలియెలుంగు- గొడ్డు లుమియు ।

చప్పుడు ప్రతిధ్వనుల హెచ్చి- సమధిక మగు ।

మఱియుఁ దినుటకు గజములు- విటుచునల్లు ।

కీడుమంబులగంధంబు- కెరలు నిందుఁ ॥

రా— (ఇంచుక సేపూరకుండి) భద్రా! దేవయానంబు లగునీమార్గంబులు నివత్రదం
 బు లగుఁగాన నవ్వణ్యల కంబుల కెగిరి పొమ్ము.

శం— పురాణబ్రహ్మవాది యగునగస్త్యునకు నమస్కరించి శాశ్వతపదంబునకుఁ
 బోయెదను. (అనివెడలెను.)

రా— గీ॥ ఎంచు సంసారవిషయంబు- లందు రసము ।

దెలియువారము నారణ్య- కులముస్వీయ ।

ధర్మరతులము నగుచు వి- స్తారకాల ।

మృంటి మావన మిప్పుడు- గంటి నహహ! ॥

గీ॥ ఈ మదపుశేనుఁగులఁ గూడు- భూము లవియె ।

యూరవం బొనరించుమ- యూరములను ।

బిడయుకొండ లవే మంజు- వంజులరూత ।

వేతనసునీపయుతము న- దీతటమదె ॥

సీ॥ ఏకొండఁ బుట్టెఁ బు- ణ్యాకరంబైనగో

దావరీనది దాని- పావనాంబు ।

పునఁ గ్రమ్మినట్టి న- ల్లనిచెట్లసిరి

గల్గి కలకలగూయుప- క్షులనుగూడి ।

వనము వెలుంగు నా- ఘనపం క్తివలెఁ

దోచఁబడునట్టి యొకొండ- ప్రసవణము ।

ఈ కొండశిఖర మం- దేవసింహు

గృధ్రపతిదీనిక్రిందనే- పక్షశాల ॥

గీ॥ లందు మేము వసించితి- మాసమీవ।

మందె చిరవాసవిశ్వాస- సాక్షులౌ వి।

భాగములఁ బజ్జవటి యొప్పుఁ- బ్రాణసఖికి।

సఖి విపినదేవి యుండు వా- సంతి యుండు॥

(మసూవై కల్యముఁగూచించి) ఏమి రామున కిపుడీయావేగము?
మా॥ వడి గా నొక్కఁటఁ జాలకాలమునకుం- బైఁ బ్రాకుత్స్వేళంబుకై।
వడి నేతొందరచేతనో కడలుమ- ర్బాణాగ్రఖండంబుకై।
వడిఁ జుట్టున్ నెల లెత్తి బీద లగుహృద్భాగంబుపైపుండుకై।
వడి మున్నొందినశోకమే మరల న- న్యాధించునూత్నంబుగా॥

అయినను బూర్వకాలమిత్రంబు లగుభూభాగంబులఁ జూచెదను (అనిచూచి) ఆహా! భూతసన్నివేశం బవ్యవస్థముగా నున్నది.

ఉ॥ ఏచ్చటఁ దొల్లి యేళ్లవడి- యిప్పుడటంబులినంబు లొప్పుము।

నైచ్చటఁ జెట్లులే వచట- హెచ్చెడి నెచ్చట హెచ్చియుండుఁ జే।

ట్లచ్చట తగ్గఁ బెక్కు-సమ- యంబునఁ జూచుట వేటుకానగా।

నచ్చితి దీనిఁ గాని, యిడు- నమ్మిక నద్దిదియంచు నాగిరుల్॥

అయ్యో! విడుచుచుండినను నన్నుఁ బంచవటీన్నేహము బలాత్కారంబుగ
లాగుచున్నట్లుండె. (సకరుణముగా)

ఉ॥ దేనికథాప్రసంగములు- దీర్ఘములై పెరుగంగఁ జెప్పికొం।

చానలినాక్షితో నిజగృ- హంబులులాదివర్షంబు లెందుఁ బోఁ।

బూనితి దాని నిప్పు నతిఁ- బోవిడి యొక్కరుడైనపాపి యీ।

దీనుఁడు రాముఁ డెల్లరయుఁ- దేకువఁ జూడక పోవు నెట్లొకో?॥

శం—(మరలఁ బ్రవేశించి) దేవా! జయము జయము. నావలన మీరు సమీపమున
కు వచ్చిన సంగతి వినిన పూజ్యుఁడగు నగస్త్యుఁడు మిమ్ముఁ గూర్చి యిట్లుచె
ప్పె. “రామభద్రా! విమానావతరణ కాలంబునకుం దగునీరాజనాదికం
బులఁ గూర్చుకొని సానురాగ యగులోపాముద్రయు సర్వమహర్షులును నీరా
క కెదురుచూచుచుండిరి. కావున నీవు వచ్చి మమ్మానంద పెట్టుము. పిదప
సర్వరంబుగ విమానంబున నిజనగరంబున కరిగి యశ్వమేధంబున నీధుండవు
కెమ్ము.

రా— ఆమహానుభావుఁ డాజ్ఞాపించినట్లు చేయుదును.

శం— దేవా! యిట్టిటు.

రా— (పుష్పకమునఁ జరించుచు) భగవతీ పంచవతీ! పెద్దలయానతిచే నగురాముని
యతికమంబును ముహూర్తమాత్రమునైనైరింపుము,

శం— దేవా! చూడు చూడు.

మ॥ పౌదరిండ్లన్ ధ్వనిసేయుఘూకములచ- పుష్పకొప్పి లేగీచకా ।

భిదొనిన్ మూకము లైనకాకములయో- లిం గల్లుకొంచావతం ।

బిది యీకొండఁ జరించు నెమ్ములరవ్వు- బేసార భీతిన్లి మే ।

నవరన్ బాములు దాఁగెడున్ జీవతర- న్యగ్రోధమూలంబులన్ ॥

మ॥ వరగోదావరిగల్గదస్వనము లా- ప్పం బాఱఁగా మ్రోగుకం ।

దరముల్ మేఘము లానునీలశిఖరో- ద్భాగంబులుం గల్లునీ ।

గిరు లవ్వే యగు దాక్షిణంబు లు భయ- క్రీడాభిఘాతాతనం ।

చరదూర్భిధ్వను లొప్పు బొంగునవి వి- స్తారోదకంబుల్ సరి ।

ద్వరసంగంబులు పావనంబు లవెయే- తద్దృష్టముల్ భూవగా ! ॥

(అనియందఱునిష్క్రమించిరి.)

ఇతి ద్వితీయా జగ్గ-ము.

శ్రీ ర శ్రు .

ఉత్తర రామచరిత్ర నాటకము.

తృతీయా జగము.

(అటుతరువాత సదీధ్వయము ప్రవేశించుచున్నది.)

ఒకతె—సఖీ! మురళా! తొందరపడుచున్నట్లుంటివేమి?

ముర—భగవతీ తమసా! భగవంతుండగునగస్తునిభార్య యగులోపాముద్ర సదీవర
యగు గోదావరికిట్లాకమాటఁ జెప్పనన్నుఁబంపినది. ఎఱిగియేయుందువు.
భార్యనువిడిచినది మొదలుగా.

గీ॥ మిగుల లోఁతైటభేదింపఁ- దగక యెడఁద।

దాగుమితీలేని వెతగల్గి- కాఁగఁ గాఁగఁ।

పుటమువేయంగ నగువేడిఁ- బోలునట్టి।

రాముకరుణరసంబు పై- రాకఁజూపె॥

గద్గదయుక్తంబునిష్టజనకష్టపరిత్యాగసంజనితంబునగుదీర్ఘశోకంబున రాముఁ
డిప్పుడు మిగులఁగృశించెను. అతనిఁజూచుటచే నామనంబు గదలుచున్న పూఁగొడి
మలాగున నుండె. ఇప్పుడు మరల వచ్చుచున్న రామభద్రునిచేఁదప్పక పంచవటి
వనంబునఁ గాంతతోఁగూడి నివసించిన నమ్మికకు సాక్షులగుప్రదేశములు చూడఁ
బడును. అందులో నైజధీరుండయిన నీతని కీయవసయందుఁ బాతుకొనిన శోకంబుచే
క్షోభించు హృదయంబు నావేగంబువలన మాటిమాటికి మహాప్రమాదకరంబులగుశో
కస్థానంబులు శంకనీయంబులు. కావున భగవతీ! గోదావరీ! నీవచ్చట సావధా
నంబుగ నుండుము.

గీ॥ పద్మకింజల్కగంధంబు- వడసి కొనుచుఁ।

దుంపరలఁ జల్లవడుతరం- గంపుగాలి।

రున నాపాచు రాముజీ- వనము మోహ।

మోహము... సేర్చుగాఁ ద్న షిఁ- బొందఁ జేయు॥

తమ—స్నేహనుకూల్యము వాగుగనున్నది. రామునకు సంజీవ సోపాయముమాత్రము మూలమునుండియే సన్నిహితమయినది.

ముర—ఎట్లు?

తమ—అదంతయు వినుము. అప్పుడు వాల్మీకితపోవన సమీపంబున విడిచి లక్ష్మణుండు వెడలినపిదప నీత సంత్రాప్తప్రసవవేదన కోర్వఁజాలక తానతిదుఃఖసంవేగంబున గంగాప్రవాహంబున దిగి వెంటనే యచ్చట శిశుచ్ఛవ్యయంబు గనెను. యోగ్యురాడగు గంగావసుంధరలనుగ్రహించి పిల్లలతో నామెను రసాతలంబునకుఁ జేర్చిరి. పాలువిడిచినపిదప గంగాదేవి యాపాలుర వాల్మీకిమహర్షికి స్వయముగా సమర్పించె.

ముర—(సవిస్మయముగా)

ఆ॥ అహహా! యిట్టివారి యతిదుర్దశావిష.

ర్యయముగూడ మిగుల-నదృఢతంబు.

ఇట్టియుత్తమజన- మెందు ముందుగ నుప.

కారచింతఁ దగిలి- కావఁ దొడగె ॥

తమ—పిదప శంబూకవృత్తాంతంబుచే రామభద్రుండు జనస్థానంబున కేతెంచినట్లు సరయాముఖంబునవిని భాగీరథిస్నేహావశంబున లోపాముద్రయాలోచించి నట్లే యాలోచించి నీతా సమేతయై యేదోయొక గృహచార వ్యాజంబున గోద్వావరీతీరంబున కేతెంచె.

ముర—భాగీరథి చక్కగా నాలోచించినది. ఆయాజగదభ్యుదయ విషయంబులగు కర్ణంబుల మునింగి రాజనీతిఁజరించు రామభద్రునిచిత్తం బిదివఱకుఁ బెక్కు విధముల నియంత్రితంబై యుండునది. ఇప్పుడు వ్యాపారాంతరశూన్యందై శోకంబురెండవదిగా నేతెంచు నతనికిఁ బంచవటీప్రవేశము మహాదుఃఖములంబగు. కాని, నీతాదేవికి రామభద్రుం డెట్లాశ్వాసనీయుండగును?

తమ—భాగీరథియే జానకితో నిట్లుచెప్పె. అమ్మా! దేవయజన సంభవా! నీతా! యిప్పుడేకదా యాయుష్కర్మంతులగు కుశలపులకుఁ బండ్రెండవయేఁడునిండఁగా నగుమంగళగ్రంథి వచ్చుచున్నది. కావునఁ బురాణశ్వాశురుండును మనుజాతంబగు రాజర్షి వంశంబునకు జనకుండును నిరస్తసమస్తరోమండు నగు సూర్యదేవుని నీచేతితోఁగోసిన పూవులఁ బూజింపుము. భూతలంబుననుండిన నిన్ను మాప్రభావంబున వనదేవతలైనను జూడఁజాలరు. ఇంక మర్త్యులఁడె

పెడిదేమి? (అని) “ఓతమసా! బాలిక యగుజానకినీయం దధికానురాగము గలదిగదా? కాన నీవు దీనితోనుండు” మనినాకుఁగూడ నాజ్ఞాపించె. కాన నేనామె యాజ్ఞాప్రకారము చేయుచున్నాను.

ముర—నేనుగూడ నేతద్వైతాంతంబును లోపాముద్రకుఁ దెల్పెదను. రామభక్తుఁడును వచ్చినాఁడనియే తలంచుచుంటిని.

తమ—ఇదిగో, గోహావరీహదమునుండి బయలువెడలి—

గీ॥ తెల్లవడి చిక్కిపోవుచె- కెల్లు చెదరి.

క్రమ్ముకొప్పునుగల మోము- గలుగు సీత.

కరుణరసమూర్తియో మేను- గలవియోగ.

బాధయో యన నడవికి- వచ్చుచుండె॥

ముర—ఇదిగో జానకిం జూడుము.

చ॥ చిదిమినపల్లవంబువలె- జెన్నయి తెల్లనిచిక్కినట్టియీ.

ముదితశరీరమున్ హృదయ- పుష్పవిశోషక మాచుఁ దాభయ.

ప్రద మగుదిర్ఘ్నోక మదె- వాడఁగఁ జేయుచునుండెఁగేతకీ.

సదమలగర్భపత్రమును- శారద మాతప వట్లు చూడఁగన్॥

(అనినిష్క్రమించిరి.)

ఇది విష్కంభము.

(తెరలో) ప్రమాదము. ప్రమాదము.

(తరువాత సకరుణాత్మకవ్యముగా వినుచున్న పుష్పాపచయవ్యగ్రహ స్రయగు సీతప్రవేశించుచున్నది.

సీత— ఆశ్చర్యము. తెలిసినది? ప్రియసఖియగువాసంతి మాటాడుచున్నది.

(తిరిగి తెరలో)

ఉ॥ ముందుఁజరించు నేగజము- బూర్వము వత్సలయైన సీత తా.

నందుగుఁజెల్లపల్లవము- లాత్మకరంబులఁబెట్టి పెంచెనో—

సీత— దానికేమి? (తిరిగి తెరలో)

ఉ॥ ఘందరిఁగూడి క్రీడకును- జొచ్చి జలంబున వేగ దగ్ధముం

జేందిన యన్యమత్తకరి చే నదిపోర నెవరొకనంబడె॥

తోఁగొన్నియదుగులునడచి) ఆర్యపుత్రా! నాపెంచిన పుత్రకునిఁ
ము. కాపాడుము. అక్కటా, పంచవటీదర్శనంబున నల్ప పుణ్య
జిరపరిచితంబు లగునాయక్షరంబులే వచ్చుచున్నవి. హా! ఆర్య
(అని మూర్ఛిల్లుచున్నది).

చి) బా! ఊరడిల్లుము. ఊరడిల్లుము.

) విమాన రాజా! యిచ్చటనుండుము.

స్థానముగా) ఆశ్చర్యము ఆశ్చర్యము. నిండునీటనెప్ప మొయిలు
వలె గంభీరంబై యెవటనుండియో వచ్చువర్ణోచ్ఛారణనిసదంబు నా
కి వేగ మందఘానినగు నాకానందంబు గలిగించుచున్నది.

గవుతోఁగ న్నీటితో) కుమారీ!

ందునుండియొ వచ్చిన- యీతెలియని!

మట్టినినదంబునందు నీ- విట్టిదాన ।

య్య నతిచకితోత్సుక- వైతివెట్టు? ।

లలుముమేఘంబునందు మ- యూరిమాడి॥

యేమంటివి? తెలియని నీనదమా? స్వరసందర్భముఁగూడ నెఱుఁగ
నిశ్చయముగా నార్యపుత్రుండే వచించెను.

నరించు శూద్రునిఁజంప నైత్వాక రాజు జనస్థానంబున కేతెంచె నని
గదా?

ంబున నారాజపరిమితధర్మముగలవాఁడుగదా?

ందు మెకములుఁ జెల్లు నా- కిష్టబంధు ।

వేవసిందితిఁ జిరకాల- మెందుఁ గాంతఁ ।

హడి యవియివ్వె నెలయేళ్ళు- గుహాలు పెక్కు ।

రగు గోదావరీతీర- గిరితటములు॥

ప్రభాతంబునందలి చంద్రమండలంబుఁబోలి తెల్లవడి చికిరీనయాకా
లిగి నిజసామ్యగంభీరానుభావమాత్రంబున గుఱుతుపట్టదగినయా
ండే దైవవశంబున వచ్చెను. తల్లీ! తమసా! నన్నుఁబట్టుకొనుము.
మనసు గొఁగిలించుకొని మూర్ఛిల్లుచున్నది.)

ని) అమ్మా! ఊరడిల్లుము. ఊరడిల్లుము.

(తెరలో)గీ॥ డాగి లోపలనిప్పుడు- వేగఁ బైకి ।

నుబికి మండెడి మఃఖాగ్ని- నొదవు పొగల ।

గుంపువలె ముందుగా మోహ- గుణము నన్నుఁ

గప్పు నీపంచవటిఁజూచు- కారణమున॥

హా! దండకారణ్యప్రియసఖీ!

తమ—పెద్దవార లప్పడీ సంగతి నే శంకించిరి.

(తెరలో) హా! ప్రాణప్రియా! జాన్మకీ! (అని మూర్ఛిల్లుచున్నాడు.)

నీత—హా! కష్టము, భాగ్యహీనురాలనగు నన్నుఁ బేర్కొని ముకుళించిన నల్లఁగలు
వలఁజోలు కన్నులుగలిగి యుచ్చాస్వసనిశ్శ్వాస్వసంబులులేక వ్యత్యాసంబు
గా భూతలంబునఁబడియుండె. భగవతీ! కాపాడుము. కాపాడుము. ఆర్య
పుత్రుని బ్రతికింపుము. (అని కాళ్ల మీఁదఁబడుచున్నది.)

తమ—క॥ జీవింపఁజేయునీవే, భూవలయప్రభుని రాఘ-వునిఁ గల్యాణీ! ।

భావించుదేని సతతం, బావిభుఁడాకరమునీది-యగుఁజల్లనిదై॥

నీత—ఏదికానున్నదో యదికానిమ్ము. ఈపూజ్యరాజాజ్ఞాపించినట్లే చేయుదును.
(అని తొందరతోవెడలెను.)

(పిదపఁ గన్నీరు విడుచుచున్న నీతచే స్పృశింపఁబడి నేలమెరిగి సాష్టాదం
బుగ నిట్టూర్పులిడుచున్న రాముఁడు ప్రవేశించుచున్నాడు.)

నీత—(కొంచెము సంతసించి) ముజ్జగంబునకుఁ బ్రాణంబు మరల వచ్చినదని తలం
చెదను.

రా—ఆహా! ఏమిది?

నీ॥ మంచిగందపుఁ జెట్ల- మంచారులేఁజిగు

రాకులతడియేమొ- తాఁకెఁగాక

పిండిన నిండుజా- బిల్లిలేఁగరములఁ

బుట్టురసంబేమొ- తట్టెఁగాక ।

యుడికినప్రాణంబు- గడుఁదృష్టిసేయునం

జీవనోపధరస సేకము మదిఁ ।

దగిలెనోతలఁప నీ- తాఁకుమున్నెటిఁగిన

యదియెనిజంబుగ- బ్రదుకఁజేయు॥

గీ॥ నదియు నాస్థానకరమునై- యధిక తాప।

జనితమోహంబు నావల- జరపి యిపుడ।

పతిమితానందమున జడ- భావ మంగ।

ములకు నెల్లను వెండియు- బొనరఁజేయు ॥

నీత— (సభయకరుణముగా నావలకుజరగి) ఇప్పుడింతమాత్ర మేనాకధికతరమ్మగును

రా— (కూర్చుండి) ప్రేమగలదేవితే నేను బట్టుకొన్నబడలేదు.

• నీత— హా! కష్టము. ఆర్యపుత్రుండు న నెట్లున్నిరేళింపఁగలఁడు?

రా— కానిమ్ము చూచెదను.

నీత— తమసా! మనమావలకుఁబోవుదము. ఈమహారాజునన్నుఁజూచి యనుమతి
లేని సన్నిధానంబునకై కోపించును.

తమ— బిడ్డా! భాగీరథీప్రసాదమువలన నీవు వనదేవతలకుఁగూడఁ జూడరానిదాన
వైతివి.

నీత— ఆఁ! ఔనిదిగలదు.

రా— ప్రేయసీ! జానకీ!

నీత— (సభయగద్గదముగా) ఆర్యపుత్రా! ఈవృత్తాంతంబు న కిదితగడుగదా? కా
కపోయినను, జన్మాంతరంబు లందైన మరలదొరక రానిదర్శనంబు గలవాఁ
డును మందభాగ్య నగునన్నుఁ బ్రేమించి యిట్లు పలుకువాఁడు నగునార్యపు
త్రునిసై వజ్రంబుపోలిగఁ గాతిన్యమువహించియెట్లునిర్దయురాలనగుదును?
నాహృదయమాయన యెఱుంగును' ఆయనహృదయము నే నెఱుంగుదును.

రా— (అంతటఁజూచి) హా! యిచ్చట నెవ్వతెయులేదు.

నీత— భగవతీ! నిష్కారణంబు గ నన్ను విడుచునితని నిర్విధంబునఁజూచుటచే నా
హృదయావస్థ యెట్లుండును?

తమ— అమ్మా! నే నెఱుంగుదును.

మ॥ తనయా! నీమన మానలేమినిఁ దట- స్థం బప్రియప్రాప్తిచే

• తను ఘూర్ణంబు మహావియోగమున సం- ధానంబునఁ స్తంభితం।

బును సౌజన్యమునఁ బ్రసన్నమును రా- ముంబొందుదుఃఖింబునఁ।

ఘనదుఃఖింబుఁ దమిఁ ద్రవించినదిగా- గన్పట్టు నిష్పట్టునఁ ॥

రా— గీ॥ తరుణి ! నెయ్యపురసమునఁ దడిసిచల్లు!

వడిన నీతాఁకు మేనిఁజేం- దెడు ననుగ్ర॥

హంబువలె నిప్పటికిని న- న్న మితసుఖము ।

నొందఁజేయును నీ వెందు- నుంటివొ కద ? ॥

నీత— ఏవలుకులనమ్మిక చే నాజన్మభంబు నిష్కారణపరిత్యాగంబునఁ గొట్టుగలది
యైనను గొనియాడఁదగినదియయ్యె నాయీయార్యపుత్రుని సల్లాపంబులు మి
గుల లోఁతైన మనంబునఁజూపించు నెయ్యంబునఁ బుట్టునవియు నింపులా
లుకునవియు సుధామయంబులు నగును.

రా— కాకపోయిన, బ్రియురా లెచ్చటనుండివచ్చును? నిశ్చయముగా ననారతం
బు తలఁపుగొను నభ్యాసంబున జనించు నిది రామునిభ్రాంతియే.

(తెరలో) అనుగ్రహింపు మనుగ్రహింపుము.

ఉ॥ ముందుఁజరించు నేగజము—(అనిపూర్వార్థము చదువఁబడినది).

రా— (సకరుణముగా) దానికేమి ?

(మరలఁదెరలో)

ఉ॥ సుందరిఁగూడికీడకును—(అనియుత్తరార్థముచదువఁబడెను).

నీత— ఇప్పుడెవఁడెదిరించెను ?

రా— ఆ! ఎవఁడువీఁడు దురాత్ముఁడు? నాప్రియురాలి పత్నీయుతుండగు పుమా
రకునిఁ దిరస్కరించుచుండెను (అనిలేచుచున్నాఁడు)

వా— (తొందరతోఁబ్రవేశించి) ఎట్లు పూజ్యుఁడగు రఘునందనుఁడా ?

నీత— (చూచి) హా! ఏమి నాప్రియసఖి యగు వాసంతియా ?

వా— దేవా! జయము, జయము

రా— ఎట్లు? దేవీసఖియగు వాసంతియా ?

వా— దేవా! త్వరపడుము, త్వరపడుము. ఇటు జటాయుఃఖరంబునకు దక్షిణంబు
ననుండు నీతాతీర్థంబువైపున గోదావరినవతరించి జానకీపుత్రకుండగు
గజరాజును సంభావింపుము.

నీత— హతాతా! జటాయూ! నీపులేమి నీజనస్థానంబు శూన్యంబుగదా ?

రా— అక్కటా! యీకథాప్రసంగంబులు హృదయమగ్నముల్కబొడుచునవిగదా?

వా— దేవా! యిట్టిటు.

స్తీత— తమసా ! నిజముగ వన దేవతగూడ నన్ను జూడలేదుగదా ?

తమ— బాలా ! పూజ్యురాలగు మందాకిని యైశ్వర్య మెల్ల దేవతలకంటే నధికత
మంబు సం దేహపడెదవేమి ?

స్తీత— అట్లయిన ననుసరింతము. (నడచుచుండిరి)

రా— భగవతీ ! గోదావరీ ! నీకునమస్కారము.

వా— దేవా ! గెల్పువడయు పత్నీద్వితీయుడగు దేవీపుత్రకుని జూచి యానం
దింపుము.

రా— ఆయుష్మంతునకు జయమగుఁగాత.

స్తీత— ఇది యింతటిదగుట యబ్బురము.

రా— హా ! దేవీ ! విధివశమున వృద్ధి నొందుచుంటివి.

మ॥లలనా ! వెల్పుడుచుండు తామరలతూం- డ్లంబోలు దంతాంకురం ।

బుల భాసిల్లెడు పిల్లయేనుఁగెది తా- ములాలాగె నీవీనులం ।

దలి కెంజాయలవంగపుందలిరుచూ- తంగంబులకె గెల్పుచుకా ।

దలిరుంబ్రాయపు మంగళంబునకుఁ బా- త్రంబయ్యె నాయేన్దిదే॥

స్తీత— ఈదీర్ఘాయువు తనపత్నింగూడి వియోగంబులేక చిరకాలంబు వర్ధిలుఁగాత.

రా— సఖీ ! వాసంతీ ! ఈకరిశాబకంబు తనప్రియురాలితో నాటలాడునేర్పును.
బాగుగా నెఱుఁగును.

ఉ॥ తామరతూండ్లులాఁగితిని- తక్కినముక్కలఁజేయుచుండెనా ।

తామరతావిగల్లునుఖ- దం బగునీరపుఁ బుక్కిలింతలకా ।

ప్రేమఁ గరంబునకా సలిల- బిందులఁజల్లు ధరించు నింక వం ।

కేమియు లేనితూఁడును వ- హించుచలతగ్రమలాతపత్రముకా ॥

స్తీత— తమసా ! దీనివృత్తాంత మిట్లుండెను. కుశ లపు లిప్పుడెట్లుండిరో యెఱుఁగ నై
తిని.

త— ఇదెట్లుండెనో వారునట్లేయుండురు.

స్తీత— నేనిట్టి నిర్భాగ్యురాలను. నాకొక్కపతివిరహమేకాదు. పుత్రవిరహముగూడ
సంభవించినది.

తమ— కాదగినదిట్లున్నది.

స్తోత— మల్లె మొగ్గలఁబోలు పలుకుదురును గొప్పకన్నులును దెలిసియుఁ దెలియని ముద్దుఁ బలుకులును జీటునగవును గలుగు నాపుత్రుల ముద్దు మోముఁదమ్ముల నార్యపు త్రుండు ముద్దు పెట్టుకొనకపోయిన తరువాత నాకాన్పుతో నేమిప్రయోజనము?

తమ— దేవతానుగ్రహంబున నగుఁగాత.

స్తోత— భగవతీ! పిల్లలఁగలఁచుకొనుటచేఁ బాలాటుకుపాలిండ్లుగలదానను; బిల్లలతండ్రి దగ్గటనుండుటచే ముహూర్తకాలము సంసారముగలదాననైతిని.

తమ— ఇచ్చోటఁ జెప్పెడిదేమి? సంతానంబన, స్నేహమునకధికంబగునవధిగదా? మఱియుఁ దల్లిదండ్రులకొండొరులకు గాఢానురాగంబు గలిగించునదియు నగును.

గీ. దంపతులమానసంపుఁ బ- దార్థమునకు
నశిధిలంబగుపొందు నె- య్యంబునీయఁ
గలుగు నానంద మనియెడు- గ్రంథియే య
పత్యచుని చెప్పఁబడుచుండుఁ- బరమసాధ్వి!.

వా— దేవా! ఇటుచూడు మాకడిమిచెట్టుమీఁద.

గీ. అచిరనిర్గతరమ్యబ- ర్హంబు గల్లు
దేని నీభార్యపెంచెను- దినదినంబు
మణిమకుటతుల్యశిఖిము నా- మగువ మిత్ర
మగు నెమిలి కేకవైచుచు- నాడుచుండె.

స్తోత— (సానంద స్నేహస్రముగా) ఔ నదియేయిది.

రా— ఓబాలమయూరమా! ఆనందిపుము. మేమిప్పుడు వృద్ధి నెందుచుంటిమి.

మ. కనుతేప్పల్ బిగియించి గ్రుడ్లుదిరుగఁ- గాఁ గన్బొమల్ నాట్యముం
గనఁగా నీభ్రమణంబులగనుచు వే- డగ్గ జప్పటల్ గొట్టు చా
వనజాతాయతనేత్ర నాట్యమును నే- గ్గ బాటతోనాడు ని
న్దనివాత్సల్యమునగ గుమారకునిగాఁ- గన్ జూచుచుంటిగ మదిగ్.

ఆహా! తిర్యగ్గతువులుగూడ స్నేహముననుసరించుచున్నవి.

గీ. కొన్నిపూవులు మొగ్గలు- గూడునట్టి
యీకడిమిచెట్టు కాంతచే- నేపుజేందె—

నీత—(కన్నీటితో) ఆర్యపుత్రుండు బాగుగానాన వాలుపట్టె.

గా— గీ. కావుననె యాత్మజనమట్లు- గా ముదమున
దేవి పెంచిన యీ నెమ్మి- దీనిజేందె.

వా— దేవా! యిదినీపుపూర్వ మున్నచోటు కాననిచ్చిగొంత నేపుగూర్చుండుము.

రా— (గూర్చుండును)

వా— గీ. బాలకదళీవనాంతర- వర్తియిదియె
పడతి చెలిగాఁగ నుండునీ- పడకతాయి
బాలమృగముల కాబాల- బాలతృణముఁ
బెట్టె నిందుండి యవి గాన- విడువకుండె.

రా— దీనిజూడఁజాలను (అనియేడ్చుచు మఱొకప్రక్కతిరిగిగూర్చుండెను)

నీత— వాసంతీ! నాకు నార్యపుత్రునకు దీనిఁ జూపినీ వేమిప్రయోజనము గావించితివి? అయ్యో! అతండే యార్చుండు. అదియే పంచవటి. ఆమెయే నాచెలికత్తె యగువాసంతి. అవియే యెల్లవిశ్వాసములకు సాక్షు లగుగోదావరీతీరకాననములు. అవే కుమారసదృశంబు లగుమృగపక్షి పాదపంబులు. అదృష్టహీనురాల నగునా కిదంతయుఁగన్పట్టుచున్నను లేనియట్లేయున్నది. జీవలోకం బిట్లువృత్తాసమొందినది.

వా— నీతా! రామభద్రునియవస్థను నీవు చూడకుంటివిగాదా?

చ. కనుపడినన్ సతంబు మన- కన్నులపండు వొనర్చు మున్ను నూ
తనమృదుపల్లవాంగములఁ- దా నెవఁడప్పుడు క్రొత్తవాఁడుగా
ఘనపరితాపపాండుతను- కాంతికృశాంగత వాఁడె యంచుఁగొం
కున కగు నాతఁడట్లయినఁ- గూర్చును జూపున కింపు నెట్టులో?

నీత— సఖీ! చూచుచుంటిని.

తమి— పుత్రీ! ప్రియుని మనసుదీరఁ జూడుము.

నీత— హృదయమా! ఇతఁడు నన్ను విడిచియుండు ననియు, నే నితని విడిచి యుండు ననియు నెవ్వఁడెఱుంగును? కావున జన్మాంతరమందైన దుర్లభదర్శనం

దు సానురాగుండు సగునాప్రియునిఁ గన్నీ రొలికి తిరిగివచ్చునంతలోఁ
చెడను. (అనిచూచుచుండెను)

తమ—(సన్నేహస్రముగాఁ గాఁగిలించి) అమ్మా!

మ. కనుతొప్పల్ విడఁగా వెడల్పు పొడవున్- గల్లంగ వంతెన్ ముదం

బున జన్మించుచుఁ బాటుబాష్పజలముం- బూరించుచున్ నిర్మలం

బనురాగం బొలికించుచుం దెలుపు ని- పైతీపియైపాలకా

ల్పను దాఁబోలుచు నీదుద్భృష్టి విభునిం- బాటించు సున్నాతునిన్.

చ. తరువులు పండ్లఁ బూవుల ము- దంబున నర్చనలిచ్చుఁగాత సుం

దరముగఁ దేనె లొలుక-విరి- దమ్ములతావిని గూడి మందమా

కనువలి వీచుఁగాతఁగల- కంతశకుంతులు సేయుఁగాత గా

నరవము వెండి యీవనిఁ ద- నంతన రాముఁడు సేరెఁగావునన్.

రా— సఖీ వాసంతీ! రమ్ము. ఇచటఁగూర్చుండు.

వా— (కూర్చుండి కన్నీటితో) కుమారలక్ష్మణుఁడు కుశలముగా నుండెనా?

రా— (విననియట్లభినయించి)

గీ. బాలతృణమును నీరు నీ- వారములను

జేతితో నిడి యేలేడిఁ- జెట్టునున్ వి

హంగములఁ బెంచె సీత చూ- డంగ వానిఁ

గరఁగి కాటువికారంబు- గలిగె మదికి.

వా— మహారాజా! లక్ష్మణునికుశల మడుగుచుంటిని.

రా— (తనలో) “మహారాజా” యనిప్రేమరహితంబుగఁ బిలుచుచున్నది. సౌమి
త్రియెడఁ గన్నీటిచేఁ దొట్రువడునక్షరంబులు గలుగఁ గుశల మడుగుచున్న
ది. కావున నీమెకు సీతవృత్తాంతము దెలిసిన దని తలంచెదను. (ప్రకాశ
ముగా) ఆఁ లక్ష్మణునకుఁ గుశలము.

వా— (ఏడ్చుచు) దేవా! ఏమి క్రూరుడ వైతివి?

సీత— సఖీ వాసంతీ! ఏమి నీవట్లంటివి? ఆర్యపుత్రుం డందఱికిఁ బూజనీయుండు.
అందునీకుమఱియును.

శా. ౧౦ —

ఉ. నాకనుదోయివెన్నెలవు- నాబ్రతుకుంగడ వీవ నీవకా
నాకు ద్విలీయచిత్తమవు నాయొడ లంటునుధారసంబు నీ
వేకద యర్థమఁ బెక్కు లగు- నిష్టపుఁబలుకల బుజ్జగించి యా
యేకను ముద్దరాలిన్—

(అనిమూర్ఛిల్లుచు)

తమ—వాక్యనీవృత్తియు మోహమును దగును.

.వా. ఉ. ఇక- నెందుల కాపయిఁ జాలుఁ జెప్పఁగన్.

(అనినేలమెరగెను.)

రా— సఖీ! ఊడడిల్లుము. ఊడడిల్లుము.

వా— (ఊడడిల్లి) దేవా! యిట్టిదుష్కార్యం బొనరించితివేమి?

నీత— వాసంతీ! ఊరకురండుము.

రా— లోకము సహింపకున్నది.

వా— ఎందుచే?

రా— ఏదో? ఆలోకమే యెఱుఁగును.

తమ—చిరకాలమునకు లోకనింద.

వా— గీ. ఓ కఠిన! యశమే కద- నీకు నిష్ట

మింతకంటెను నవయశం- బేమి కలదు?

అసతికి నేమి యయ్యెనో- యడవియందుఁ

దెలుపు మక్కట! యేమని- తలఁచి తీవు.

నీత— వాసంతీ! నీవే కఠినురాలపు, క్రూరురాలపు నీవేడ్చుచు నేడ్చువానినిఁ బ్రే
లించుచుంటివి.

తమ—న్నేహంబు విచారంబు నిట్లుమాట్లాడించుచున్నవి.

రా— వాసంతీ! యిచ్చట నాలోచింపఁదగిన దేమున్నది?

గీ. అదరుగర్భభరంబున- నలసతయు భ

యవడునొకయేఁటి లేడికి- నట్లు చూపు

గలుగుజానకిచంద్రికా- కమలనాభ

సమపుమైదీఁగ రక్కసుల్ - నమలి రమ్మ!

సీత— ఆర్యపుత్రా! జీవించియుంటిని.

రా— పో వెయసీ! జానకీ! యెచ్చటనుంటివి?

సీత— అయ్యయ్యా! ఎఱుంగనివానివలె నార్యపుత్రుండు గొంతెత్తి యేడ్చుచుండెను.

తమ— ఇదిప్పుడు గాఢగిసదయే. అధికదుఃఖివంతులకు దుఃఖిహరణంబు సేయఁదగినదియేకదా?

గీ. నిండినీ రొడ్ల నొరయుచు- నుండఁ దూము
గలుగుట సరస్సువకుఁ బ్రతీ- కార మగును
వగపు పెచ్చిల్లి కలగింప- మిగులఁ బెద్ద
యేడుపే ధారణం బగు- హృదయమునకు.

ఎవనికి లోకంబెల్ల విధంబులఁ గష్టదాయకమయ్యెనో యట్టి రామభద్రునకు మఱియును,

ఉ. పూనిక గల్లుచిత్తమున- భూతల మేలఁగ నొప్పుఁ బాడిమై
జానకిచింత జీవమును- జక్కడుచున్ బువు నెండపోలికన్
దా నెడఁబాయుటన్ విలప- నంపువినోదము పొందరా, దగున్
దాననె యింతకూటట, ప- దంపడి రోదన మిప్పులాభమే.

రా— కష్టము. కష్టము.

చ. కడువగ తాఁ బగల్చు నెదఁ- గాని పగల్చుదు రెండుగాఁ గృశం
బొడలు వహించు మోహము న- హూవిడనాడదు జీవనంబుఁ గా
ల్పెడు నొడ లాంతరానలము- చేయదు బూడిదపాలుగాఁగఁ జీ
ల్పెడు విధి మర్మదేశములఁ- జీఱఁడు జీవితమేమి పాపమో?

ఓ మహాత్ముల రగుపారజానపదులారా!

ఉ. సీత గృహంబునందు నివ- సించుట గిట్టకపోయె మీకు నా
హేతున గడ్డిపోచవలె- నే వని వీడితి వెన్గవంతలే
దేతటిమీకు భావముల- వెల్లద్రవింపఁగఁ జేయు నన్ను మీ
రీతటిఁజల్ల గా మసలుఁ- డీ విలసింతుము మే మరక్షతన్.

తమ— (తనలో) కోపప్రకటనం బతిగభీరముగా నున్నది.

వా— దేవా! గతించిన దానియెడ ధైర్యమవలంబింపుము.

రా— సఖీ! ధైర్యమని యేమిచెప్పెదవు.

గీ. భూతనుజ విడిచినయట్టి- భూతలమున

కిదియ పండ్రెండవది యగు- నేడు జరగు

బేరుగూడను బోయిన- తీరున నగు

నైన రాముడు జీవంబు- తోన తిరుగు.

నీత— ఆర్యపుత్రుని పల్కులచే మూర్ఖవచ్చుచున్నట్లున్నది.

తమ—బిడ్డా! గీ. ప్రియములును స్నేహసిక్తముల్ - విరహాశోక

భయదములు నగునివి కావు- పల్కులర్థయ

విమలమకరందధారలు- విషముగూడి

కురియుచున్నవి నీమీద- గోమలాంగి !.

రా— గీ. అడ్డముగ గ్రుచ్చు తప్తశ- ల్యంబుపగిది

దన్తువునాటిన సవిషదం- తంబుకరణి

దీప్త మగుశోకశంకువు- తెగనఱకిన

నెడదసందుల నది సహ్య- మెట్లుకాదు ?.

నీత— నిర్భాగ్యురాల సగునే నిట్లు మఱిమఱియు నార్యపుత్రునకు దుఃఖంబు గలిగించుచుంటిని.

రా— అంతఃకరణంబును మిగుల సణచి పెట్టుచున్నను బరిచితవస్తుదర్శనంబున నాకిప్పుడీ చిత్తసంభ్రమంబు గలుగుచున్నది. ఎట్లన?

చ. తెగబడి హద్దుమీటి చను- దెంచెడు శోకరసంబు వేగమూ

పగనెది యెద్ది యత్నమగు- బట్టున దానిని దాని నాపరా

నిగతిరయంబుగల్గుజల- నిర్మల మాసికతామయంపు నే

తుగతని జీల్చి చీల్చి పయి- దోచెడు జత్తవికార మేదియో.

నీత— ఆపరాని దాదాకారంబు గలుగు నార్యపుత్రుని దుఃఖవేగంబునఁది

సగ్రుతంబగు నిజదుఃఖంబుగల్గి నాహృదయము బద్దలగుచున్నది.

నీత— (తాట్రుపాటుతో సమీపించి హృదయంబున లలాటంబున స్పృశించుచు న్నది.

వా— దైవవశమున రామభక్తుడు జీవించెను.

రా— గీ. అంగముల నెల్ల నమృతంబు- నలఁదినట్లు
లుండి యీతాఁకు జీవంబు- నొసఁగి మరల
నదృఢతానందమున నన్య- మైన మోహ
దశను గలుగంగఁజేయు నా- తనువునకును.

(ఆనందముతోఁగన్ములుమూసికొని) సఖీ! వాసంతీ! దైవవశమున వర్ణిల్లు చుంటివి.

వా— ఎట్లు?

రా— ఇంక నితరమేమి? జానకి దొరకినది.

వా— రామభద్రా! ఆమెయెక్కడ.

రా— (స్వర్ణసుఖమభినయించి) చూడు మిదిగో యెచట నే యున్నది.

వా— రామభద్రా! ప్రియ సఖీ వివత్తి డుఃఖంబునఁ గాలుచున్న నన్ను మరల మగ్న ములఁగోయునతిప్రలాపంబుల నెందులకు దహింపఁ జేసెదవు?

నీత— దాఁటిపోఁదలఁచితిని; కాని, చిరకాలదారుణంబగు సంతాపంబును దేలిక గాఁజేయు చిరప్రణయాహ్లాదకర శీతలంబగు నార్యపుత్రుని స్వర్ణముచే నా హస్తము వజ్రలేపంబున బిగింపఁబడి నట్లున్నది.

రా— సఖీ! ప్రలాపమెట్లు?

చ॥ పరిణయ కాలమం దమృత- పాదుని చల్లనిపాదపద్మిరచేఁ ।

బరిచితమైన కంకణవి- భాసితమేది గృహీతమయ్యె ? ॥

నీత— అదియే యిప్పుడుదొరకెను.

రా.ను॥ దరమగు వేటుచేయితన- తౌల్యముగా లవలీలతాంతభా ।

స్వర మగు నాకరాంబుజముఁ- బట్టితి నిప్పుడిదే యదృష్టమా ॥

(అనిగ్రహించుచున్నాడు).

నీత— పతిస్వర్ణమోహిత నగు నాకుఁబ్రమాదంబు వాటిల్లె.

రా— సఖీ! ప్రియురాలిస్వర్ణముచే నగు సాధ్వసంబున నానంద నిమిత్తుఁడనై న్నై మలచితిని. ఆచేయి నీవుగూడఁ బట్టుకొనుము.

వా— కష్టము. నిజముగా నున్నాడమే.

నీత— (తొందరతోఁ జేయియూడఁదీసికొని వెళ్ళుచున్నది.)

రా— హాహా! ప్రమాదము.

గీ॥ కదలు చెమరుచు బలిసిన- కరికరంబు ।

కదలుకరికరమున నుండి- వదలినట్లు ।

నానికేడపల్లవంబు న- త్వరితముగను ।

జడత గలనాకరమునుండి- జూటి పోయె॥

నీత— అక్కటా! యిప్పటికిని మిగులఁ గలఁగుచున్న నాహృదయంబును స్థిరపఱు పఁజాలకుంటిని.

తమ— (సన్నేహకౌతుకస్త్రితముగాఁజూచి)

గీ॥ పతి తనుస్వర్మసుఖమున- బాల చెమట ।

గగురుపాటును గంపంబు- గలదియగుచు ।

గాలిఁ గదలుచు నీటిచు- క్కలను దడిసి ।

మొగ్గ దొడిగెడుకడిమిని- బోలుచుండె॥

నీత— (తనలో) హృదయంబు పరవశంబగుటఁ దమసచే సిగ్గుపెట్టఁబడితిని. ఈమె యేమనితలఁచుచున్నదో.

రా— (అంతటఁజూచి) హా! ఎట్లు? నీతలేదే. నిర్దయా! వై దేహీ!

నీత— నిర్దయరాలనే. ఇట్లు నీన్నఁజూచుచు జీవించుచుంటిని.

రా— దేవీ! యెచ్చటనుంటివి? అనుగ్రహింపుము. ఇట్టి దశలో నున్న నన్ను విడిచి వెళ్ళుట తగదు.

నీత— ఆర్యపుత్రా! నీమాట వ్యతిరేకముగా నున్నది.

వా— దేవా! విచారపడకుము. లోకోత్తరం బగు నిజధైర్యంబున నతిదుఃఖితంబగు చిత్తంబును శాంతిపఱుపుము. నాప్రియసఖి యెట్లిక్కడకు వచ్చును?

రా— నిజముగా లేదు. ఉండినయెడల వాసంతియైనఁ జూడదా? ఇది స్వప్నమా? నేను నిదించలేదే. రామునకు నిద్ర యెక్కడిది? అన్నివిధముల బలవంతంబు ననేకవారకల్పితంబు నగు భ్రమయే నన్నత్యంత మనుసరించుచున్నది.

నీత— కఠినురాలనగునే నార్యపుత్రుని మోస పెట్టితిని.

వా— దేవా! చూడుము, చూడుము.

చ॥ కనుమిదె యాజటాయువు తె- గంబడఁగొట్టిన నిర్జరారిదౌ;
నిచుపరభంబు భూతముఖ- మీఖరసంతతి యస్థిశేష ము ।
య్యె నివియే ఖడ్గకృత్తవిహ- గేశపత త్తము లాఖిలుండు నీ ।
తను గొని మింటి కేగెనిటు- తామెఱుఁగొప్పు ఘనంబుకైవడి ॥

నీత—(భయముతో) ఆర్యపుత్రా! పూజ్యుఁడగు జటాయువు చంపబడుచుండె.

నేను న పహరింపబడుచుంటిని. కాపాడుము, కాపాడుము.

రా—(వేగముతోలేచి) ఓరీపాపీ! తాతప్రాణనీతాపహరీ! ఉండుముండుము.

వా—దేవా! రాక్షసకుల ప్రళయకాలధూమకేతూ! నీకిప్పటికిని గోపవిషయమా?

నీత—ఆహా! భ్రాంతిగదా?

రా—ఇదెదో విపర్యాసము వచ్చినది.

చ॥ తనర నుపాయసంపద స- తంబువినోద మొసంగువీరమ ।

ర్దనముల లోక మద్భుతప- దంబుగఁ జేయుచుఁ దొంటినాప్రియాం ।

గనవిరహంబు తోఁచె రిపు- ఘాతముదాఁకను మిన్నకే సహిం ।

ప నయినయీవియోగమొ య- పారము క్రూరము నొచునేఁచెడి ॥

నీత—పూర్వవిరహంబున గౌరవింపఁబడితిని. అపార మని యిపుడు చెప్పటచే ని

రాశురాల నయితిని.

రా—అక్కటకటా!

మ॥ హరిరాజప్రణయంబు వానరులవీ- ర్యం బంజనాపుత్రస ।

త్వరయానం బెట జాంబవంతు మతియుక్- వ్యర్థంబులో మార్గమెం ।

దరయం జాలడొ? విశ్వకర్మజ నలుం- డా లక్ష్మణాస్తాధిగో ।

చరముంఁగాని తలంబునం దెచట నో- సాధ్వీవణీ! యుంటివే ॥

నీత—పూర్వవిరహమును బహుమానించుచుండె.

రా—వాసంతీ! రామదర్శనమిప్పుడు మిత్రజనంబునకు దుఃఖికరమేయగును.

ఎంత నేపు నిన్నేడిపింతును. నాప్రయాణంబు సంగీకరింపుము.

నీత—(సవిచారముగాఁ దమసను గొంగిలించి) హా భగవతీ! యార్యపుత్రుండు

వెడలుచుండె.

తమ—విడ్డా! ఊరిడిల్లుము, ఊరిడిల్లుము. మనమును జిరంజీవులగు కుశ లవులకు
దావీదశ వత్సరపుర్తి కల్యాణంబుఁ గావింప భాగీరథీ పాదాంతికంబున
కుంభోపుదము,

నీత—అమ్మా! అనుగ్రహింపుము. క్షణకాలమైన మర్లభదర్మనుం డగునార్యునిఁ
బొందెదను.

రా—వాకిప్పడశ్వ మేధసహధర్మచారిణిగలదు.

నీత—(సాక్షేపముగా) ఆర్యపుత్రకా! యెవతె?

వా—అక్కటా! పెండ్లియైనదాని.

రా—లేదు. లేదు. బంగారపు నీతాప్రతిమ.

నీత—(కన్నీటితో) దేవా! నీవిప్పడార్యపుత్రుండవైతివి. ఆహా! నాపరిత్యాగశ
ల్యంబు నిప్పడార్యపుత్రుం డూడఁబెట్టికెను.

రా—కన్నీరుగ్రమ్ము నానేత్రంబుల కచ్చటనే యానందంబు గలిగించెదను.

నీత—ఎవతె నార్యపుత్రుండు బహుమానించునో యెవతె యార్యపుత్రుని సంతో
షపెట్టునో యట్టి యామె ధన్యురాలు. జీవలోకంబున కాశ బంధనంబగు
నుగదా?

తమ—(సస్త్రిత స్నేహప్రసముగాఁ గొనిలించి) వత్సా! యిట్లు నిన్ను నీవు పొగడు
కొనుచుంటివి.

నీత—(స్థిగ్రుతో) భగవతి పరిహాసము చేయుచున్నది.

వా—మా కీసమాగమంబు మహాప్రసాదంబు. కార్యజ్ఞుని కాకుండఁగ నమనప్రయ
త్నంబు గావింపుము.

రా—అట్లగుఁగాక.

నీత—వాసంతి నాకిప్పడు ప్రతికూలు రాలయినది.

తమ—బాలా! రమ్ము పోపుదము.

నీత—మంచిది.

తమ—నీవెట్లువచ్చెదవు?

గీ॥ ఆనచేఁ బొడవయి ప్రియు-నందు నాటి ।

కొనిన నీచూడ్కికూడిక- మనసుమర్మ ।

ములను గోయుటఁబోలిన- మోటయత్న ।

ములను మల్లించుచుంటివి- మోహనాంగి ।

నీత— ఉత్తమజన దర్శనీయంబు లగు నార్యపుత్ర చరణకమలంబులకు నమస్కారము. (అని మూర్ఛిలై.)

తమ—అమ్మా! ఊటడిల్లుము, ఊటడిల్లుము.

నీత—(ఊటడిల్లి) మేఘాంతరంబునఁ బూర్ణచంద్రదర్శనమెంత సేపు?

తమ—ఆహ! సంఘటనము?

నీ॥ కరుణరసమొక్కటియె వేటు- కారణములఁ

జెందును వివర్తముల వేటు- చెంది చెంది ।

నీరమొక్కటియే బిందునికర భంగ ।

బుద్బుదావర్తవికృతులఁ- బొందినట్లు ॥

రా— విమానరాజా! యిట్టిటు.

(అందఱు లేచుచున్నారు.)

తమసా వాసంతులు—(నీతారాములఁగూర్చి క్రమముగా)

నీ॥ వసుధ గంగయు వేదప్ర- వక్త ముఖ్య ।

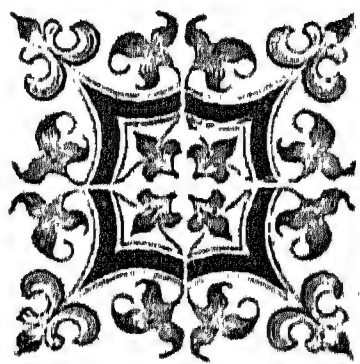
గోత్రకర్త యరుంధతిఁ- గూడు నావ ।

సిష్ఠమునియును మముఁబోటి- చెలులఁగూడు ।

నీకు భద్రంబునొసఁగుత- నిత్యముగను ॥

(అని యందఱు నిష్క్రమించిరి.)

ఇతి తృతీయాఙ్గము.

శ్రీ రఘు .

ఉత్తర రామచరిత నాటకము.

చతుర్థాఙ్కము.

(అటుతరువాత నిద్రింపఁగా పాత్రులు ప్రవేశించుచున్నారు.)

ఒకఁడు—సాధాతక్కి! ఇప్పుడే తెంచిన యతిధిజనంబుగల ప్రాచేతసాశ్రమంబు నధి
కారంభ రమణీయత్వంబుఁ జూడుము.

మ॥కను నేఁ దీనినలేడి త్రాగివిడువం- గా వేడియుఁ దీపి యొ
ప్పిన యానివ్వరికూటిగంజిని మహా- ప్తిఁ ద్రాగుచుండెదపో
వనసారంగము రేఁగుపండ్లు సగమొ- ప్పుఁ వండుశాకంబు వా
సనవచ్చుఁ ఘృతసిక్తభక్తవిసర- త్సౌరభ్యముం గూడుచుఁ ॥

సాధా—దాండా యనా! అసభ్యయన కారణు లగునీము సలిగడ్డములవారు పలువిధం
బుల సుఖముగా వచ్చిరి.

దాం—(నవ్వి) పెద్దలఁజూచి సంతసించుటకు నీకపూర్వకారణము దొరకినది.

సా—(నవ్వుచు) ఇప్పుడే యెవఁడో యతిధి స్త్రీజనంబుఁగూడఁ దీసికొని యేతెంచి
నాఁడితని పేరేమి?

దాం—పరిహాసము చాలింపుము. ఋశ్యశృంగ్లాశ్రమరీతునుండి యరుంధతినిఁ బుర
స్కరించుకొని మహారాజ దశరథ ధర్మపత్నులఁ దీసికొనివచ్చిన యితండు భగవం
తుండగు వసిష్ఠుఁడు. నీవిట్లు ప్రేలెదవేమి?

సా—ఊ! వసిష్ఠుఁడా?

దాం—ఔను.

సా—నేను పెద్దపులియేదో వచ్చిన దనుకొంటిని.

దాం—ఏమంటివి?

సా—పాపము. ఇతఁడు రాఁగానే పుల్లపు పెయ్యను మడమడ మనిపించిరి.

దాం—“సమాంసంబు మధుపర్కంబు” ను ధర్మశాస్త్రంబును దలంచుచు గృహ
మేధులు శ్రోత్రియుండగు సభ్యాగతునకు వత్సతరినిఁగాని మహిషాక్షుంబును

గాని వండి పెట్టెదరు. ఆధర్మమును ధన్యమునుగా సూత్రకారులు చెప్ప
చున్నారు.

సో— దొరకితివిరా.

దాం— ఎట్లు?

సో— వసిష్ఠ మిశ్రులువచ్చుటకు ముందుగా నిష్పదేవచ్చిన రాజర్షియగు జనకునకు
వాల్మీకి దధిమధువులచేతనే మధుపర్కంబు నిర్వర్తించె. వత్సతరిని ముట్టు
కొనలేదు.

దాం— మాంసమును విడిచినవారి కిట్టి కల్పంబును గొందఱు చెప్పచున్నారు.
పూజ్యుండగు జనకమహర్షి మాంసపరిత్యగి.

సో— ఎందుచే?

దాం— నీతాదేవికి సంభవించిన యట్టి దైవదుర్విపాకమును విని వానప్రస్థుడైవది
ద్రక్ష్యప తపోవనంబునఁ దపంబొనరించు నితనికిట్లే కొన్ని సంవత్సరము
లువెళ్ళినవి.

సో— అచ్చటనుండి యెందులకు వచ్చినాఁడు?

దాం— ప్రియ సేహితుడగు వాల్మీకినిఁ జూచుటకు.

సో— ఇప్పుడు వియ్యపురాం ద్రితనిఁజూచిరేమో తెలియలేదు.

దాం— స్వయముగావచ్చి యాదరంబున నితని సందర్శింపుమని కౌసల్యాదేవికిఁజె
ప్పటకు వసిష్ఠమహర్షి యిప్పుడే యరుంధతినిఁ బంపెను.

సో— ఈ ముసలిహారందఱు పరస్పరము గలిసికొనినట్లుగా మనముగూడ బ్రహ్మ
చారులంగూడి యనధ్యయనమహూత్సవంబు నాటలతో వెళ్ళుచుచ్చెదము.
ఇప్పుడు జనకుడెక్కడనుండె?

దాం— వాల్మీకి వసిష్ఠులసేవించి వచ్చి యాశ్రమము వెలుపలి చెట్టు మొదటఁగూర్చుం
డెను.

క॥ తిరముగ మది దరికొను కూఁ

తురు విరహముచేత నైన- దుఃఖంబున నాం

తర వృద్ధవహ్ని జీర్ణిత

ధరణీజముపోల్కి నితఁడు- తపియింపఁబడు ॥

(అని నిష్క్రమించిరి.)

ఇది విష్ణుంధము.

(పిదప జనకుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

జ—మ॥ దురితంబెయ్యది బిడ్డకయ్యెను మహా- దుఃఖాకరంబై మనం
బు రణంబట్టులువేఁచు దాన జననం- బుంబొంది వేగఁ ని
తరధారావహమై చిరంబుగ నవీ- నంబట్టులొ కిన్గ నా ।
కరణంబుల్ పదునైన అంపముగతిఁ- ఖండించుచుఁ బోదు-

ఈ దురాశదంబగు దుఃఖంబునను ముసలితనముచేతను జేయరాని క్క
చాంద్రదాయణాది వ్రతంబులొనర్పించి శరీర ధాతువుల నెండించుకొనిన నా ప
దేహ మవలంబన శూన్యంబయ్యు నీప్పటికిని నశింపక యున్నది. ఎవ్వరాత్మశ
కు లగుదురో వారికంథతామిశ్రంబు లగున సుర్యనామహాకంబులు విధింపబడె
న్నవి. మునీశ్వరులిట్లేతలంచుచున్నారు.

క॥ నరులెవరు బలాత్కారపు ।

మరణముపాలై తమంత- మడియుదురోతమో ।

భరితము లసూర్యనామక ।

నరకభువనములకు వారు- నడచెద రనుచుఁ ॥

పెక్కెండ్లు గడచినను మాటిమాటికి నెడదెగని విచారంబున విశదప్రక
బుగలిగి క్రొత్తదివలె నాదుఃఖసంవేగము శాంతింపకున్నది. ఓతల్లీ! దేవయజ్ఞ
భవా! నీతా! నీజననఫలం బిట్టిది. సిగ్గుచే యథేచ్ఛముగా నేడ్చుటకును వలన
న్నది. హా! పుత్రీ!

చ॥ అనియతమాచు దుఃఖమును- హాసము వచ్చుచునుండఁ గొన్ని
న్న నలనుబోలు పాలరద- నంబులురంజిలఁ దొట్రుపాటుచే ।

త నెటుఁగరాని మంజుల ప- దంబుల నాకొను నీదు సారసం ।

బు నెనయు చిన్ననాటిమొగ- ముఁమది నెంచెదఁ గూర్మికూఁతు-

భగవతీ! వసుమతీ! నిజముగా నీపుకరినురాలపు.

మ॥ కనినావెవ్వతె వాణివిద్యనలె వే- డ్రుఁ? దేనిమాహాత్మ్యముఁ

గనినారో? మును లీవరుంధతియు గం- గాపావకుల్ భాసగరుఁ

డును దా గాఘనవంశముఘ్నఁడు గురుం- డుఁ, శుద్ధయకానట్టి నీ

తనయఁ జెందిన దుఃఖమెట్లు కఠినా- త్మా! చూచిపైరించి తే ॥

(తెరలో) తల్లూరా! ఇట్టిటు.

జన—ఓహూ! కంచుకిదర్శితమార్గయగు నీమె యరుంధతి. ఈ మహాదేవియో
(అలోచించి చూచి)

అక్కటా! యెట్లు! ఈమె మహారాజ దశరథధర్మపత్నియు నాప్రియసఖి
యు నగు కౌశల్య—ఈమె యామెయని యెవఁడాన వాలుపట్టఁగలఁదు?

ఉ॥ ఈమె వసింఁచెడున్ దశర- థేంద్రగృహంబున లక్ష్మీసాటిగాఁ
గా మును లక్ష్మీయే నిజము- గా నుపమానపదంబదేల? హా
యేమియొకాని దైవవిధి- నిష్ఠుడు మఃఖవికారమైన యే
దో మఱియొక్కభూతముగ- నుండెను సృష్టివిపాకమెట్టిదో॥

గీ॥ మున్నుచూడంగ నేదేవి- మూర్తిమంత
హగుమహారాజువ హద్లు నా- కగుచునుండు
నామె దర్శన మిప్పు డ- శృంతముగ న
సహ్యముగుఁ బుండుపై నుప్పు- చల్లినట్లు॥

(పిదప సరుంధతి, కౌశల్య, కంచుకి, ప్రవేశించుచున్నారు.)

అరుం—స్వయముగావెడలి జనకునిఁ బలుకరింపఁదగునని మీ కులగురువాఙ్గాహించి

యందులకై నన్ను నీకడ కంపెను. కావున మాటిమాటి కీసంశయమేల?

కం—మనస్సు ధైర్యపఱిచికొని వసిష్ఠునియానతి నెసరింపుమని వినఁబించుచు
న్నాను.

కౌశ—ఇట్టిసమయంబున మిథిలేశుఁడు చూడఁదగినవాఁడని యొక్కఁడూతేదొకఁడు
ములవతరించుచున్నది. కావున జాణిపోయిన మూలనిధముగల హృదయ
మును నిలుపుకొనుటకుఁ జాలకుంటిని.

అరుం—ఇందు సందియమేమి?

గీ॥ జనులకున్ బాంధవవియోగ- జనితములగు
మఃఖములు సతతంబుగఁ- దొరఁగుచున్న
నధికమిత్రుఁడు కన్నడి నప్పు డవ్వి
హృచ్చి వేనాఁగులన్ బ్రవ- హించుచుండు॥

కౌస—అడవిపాలయిన నాయనంగుఁగోడలితండ్రియు రాజర్షియు నగు జనకునకు నా మొగమెట్లు చూపుదును?

అరు—క॥ ఘన యాజ్ఞవల్క్యముని యె
వ్వని కుపదేశించె బ్రహ్మ- పారాయణ మా
జనకకులోద్వహుఁ డగు నీ
జనకుఁడె మీపొగడఁదగిన- సఁబంధియగున్॥

కౌస—ఆమహారాజునకుఁ బ్రాణమిత్రుఁడును గోడలికిఁదండ్రియు నగు నా నీర
ధ్వజుండితండె.

అక్కటా! యా నిర్విచారదినంబులు తలఁపునకు వచ్చుచున్నవి. హా!
దేవా! యదంతయు శూన్యంబు.

జన—భగవతీ! యరుంధతీ! నీరధ్వజుండు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

మ॥ అతఁ డాయొజ్జలయొజ్జ పావనమహిమ- వ్యాసక్తుఁడైయున్న నీ
పతి యేదేవతచేతఁ బావనుఁడ నా- భావించెనో? క్రింద నా
ని తలఁమ్రొక్కెద ముజ్జగంబులకుఁ బు- న్నెంబిచ్చుదానిన్ జగ
న్నతపాదాంబుజ దేవి నా భగవతీ- బ్రాభాతసంధ్యోపమన్॥

అరుం—అక్షరం బగుజ్యోతిస్సు వెలుగుఁగాత. రజఃపరుండగు దేవుండు నిన్నుఁ
బవిత్రునిఁ జేయునుగాత.

జన—భగవతీ! యీ మహారాజుగారి తల్లి కారోగ్యమా?

కం— అతినిష్ఠురముగా నిందింపఁబడితిమి. రాజర్షీ! యీకోపంబున నే చిరకాలము
క్రిందట రామభద్రుని దర్శనంబు విడిచి మిగులవగచుచున్న దేవినిదుఃఖపెట్ట
నర్హుండవుకావు. పౌరులెల్లడఁ గింపదంతిగలిగియుండుట రామభద్రునకు గొ
ప్పదైవదుర్యోగము సంభవించినది. నీచమతు లగ్నిశుద్ధిని విశ్వసింపమి న
తండు దారుణకర్మ మొనరించెను.

జన—(సరోషముగా) మావంశమందుఁ బుట్టినవారి పరిశోధనంబున నగ్నిశుద్ధియె
ట్టిది? అయ్యో! రామభద్ర పరిభూతులమయ్యనిట్లు పలుకు జనంబున మరల
నిందింపఁబడితిమి,

అరుం—(నిశ్చవసించి) ఔను నిజమే, “ అగ్నియగ్ని ” యనునక్షరంబులు జాన
నిగూర్చి మిక్కిలి తేలికవి. “ నీత ” యనుటయే చాలును. హా పత్యా!

చ. నిసుగవో శిష్యవో యెదియె- నీ వగు నట్లది యుండు నాకు నీ ।
 యసమవిశుద్ధి నీయెడల- నచ్చపుభక్తినిడు వధూత్వమో ।
 పసితనమో యగు జగతి- వంద్యవుగా గుణులందు సద్గుణా ।
 భిసదనమాను బూజ కటు- లింగవయస్సులు గావు జానకీ! ॥

కౌశ-దుఃఖములు మొదలు పెటుకుచున్నట్లున్నవి. (అని మూర్ఛిల్లుచున్నది.)

జన-అక్కటా! మేమిది?

అరుం-రాజర్షి! యింతకంటె నేమున్నది.

ఉ. ఆ నృపుఁ డా సువాసరము- లా సుఖ మాపసిబిడ్డలంతయు ।
 ధ్యానము మీటవచ్చినది- యాష్టసఖుండవు నీవు కన్నడ ।
 దాన విమూఢ యయ్యె నఖి- దైవవిపాకమున న్నిజంబుగా ।
 సూనముకంటె మెత్తనిది- సూ ననబోడులచి త్తమెత్తటి ॥

జన-పెద్దకాలంబునకుఁ గనఁబడిన నాప్రియ స్నేహితుని ప్రియధర్మపత్నిని శత్రు
 పువలెఁ జూచు నే నన్నివిధముల ఘాతుకుఁడ నైతిని.

మ. అతఁడే నాప్రియమిత్రుఁడు త్తముఁడు వి- య్యంకుండు చిత్తంబు జీ ।
 వితసాఫల్యము మోద మీయొడలు భా- వింపంగ జీవంబు నీ ।
 యితరంబేదిప్రియం బదేయతఁడు భూ- మీండుండు గారాజుశ్రీ ।
 హితుఁ డాపజ్జిరఘండు పుణ్యనిధి నా- కింకేమిగాఁ డెన్నగ ॥

కష్టము. కష్టము. ఈమెయే యాకౌశల్య.

చ. ఇరువురు వేటుగాఁ బతియు- నీనతియుం దమగు ప్తభాషణా ।
 దరకలహంబు నొండొరుల- తప్పునుఁ జెప్పుచునుండు నాకు నా ।
 యిరువురకినీ- యేని ముద- మేని పదంపడి నాయధీన మా ।
 స్మరణము చాలుజాలు మది- మండుచునుండెను దానిదల్పఁగ ॥

అరుం-కటకటా! చాలనేపునుండి యాగిన నిట్టూర్పుగలుగు నీమె హృదయంబు
 కొట్టుకొనుచున్నది.

జన-హా! స్నేహితురాలా! (కమండలుదకమునఁ దడుపుచున్నాడు.)

కం— గీ. ముందుగా విధి చెలికానిఁ- బోలె ముఖ్యి ।

మైన సుఖమిచ్చు నానుకూ- ల్యంబుఁ జూపి ।

యంత నసహాయమున దారు- ణాత్ముఁడగుచు ।

మరలి కలిగించు చుఃఖంబు- మానసమున ॥

కౌశ—(నిట్టూర్పుపుచ్చి) హా వత్సా! జానకీ! యెచ్చట నుంటివి? నవవివాహశోభాఁ జెంది విరిదమ్మిఁబోలి యందంబగు నీమోముఁ దలంచుచుంటిని. శరచ్చంద్ర చంద్రికాసుందరాంగీ! రమ్ము, మరల నాతోడనలంకరింపుము. “ ఈజన కసుత రఘుకులమహత్తరులకుఁ గోడలు, మనకో కూతురే ” యని యా మహారాజు సర్వదాచెప్పచుండును.

కం— టాను. దేవిచెప్పినట్లే.

గీ. ఐదుగురిఁగన్నవాఁడైన- నావిభునకు ।

నతశయంబుగ నగు రాముఁడనుఁగుఁగొడుకు ।

అట్లే నలువురుకోడలండ్ర- యంచుసీత ।

వలెను గూరిమికోడలె- వ్వతెయుఁ గాదు ॥

జన—హాప్రియసఖా! మహారాజదశరథా! ఇట్లన్నివిధముల మన స్సనాటిన నిన్నెట్లు మఱచెదను?

ఉ. కన్నియ తల్లిదండ్రు లతి- శౌరవముల్లు ననుంగుఁజుట్టలం ।

దెన్నుచునుఁడ్రు చుట్టటిక- మెచ్చ నహా యది నీవొనర్చునా ।

మన్ననఁ దల్లకిందగు న- మాగమబీజము నట్టిపూజ్యుని ।

న్నెన్నిహరించె గాల మిసి- యాబ్రతు కేటికిఁ బాపభూమిలో ॥

కౌశ—మైథిలీ! యేమిచేయుచును? దృఢవ్రజలేపంబున విగినినట్లు నా పాదుజీవనము నిర్భాగ్యురాలనగు నన్ను విడువకున్నది.

అరుం—రాణీ! యూరిడిల్లుము. నదుమనదుమ బాష్పవిశ్రాంతిచేయఁదగినదియే. ఇదిగాక “ కాదగినదట్లయ్యెను. ఇంకఁ గల్యాణోదర్కముగాఁగల ” దని ఋశ్యశృంగ్ శ్రమమున మీ కులగురుఁడేమిచెప్పెనో దానిఁ దలంపకుంకి వాయేమి?

కౌశ—అతిక్రాంతమమోరఘురాల నగునా కిడెట్లు?

అరుం—రాజవత్స! అట్లేని యావాక్య మసత్యమని తలంచుచుంటివా? అట్లాలో చింపడగదు.

గీ. సంశయము గూడ నాత్మవి-జ్ఞానులైన ।

బ్రాహ్మణులవాక్యములయందు- భద్రదలక్ష్మి ।

వారిపలుకుల నివసించు- వారు పలుకఁ ।

గడఁగ రద్ధంబులేని వా- క్యంబు లెపుడు ॥

(తెరలోఁగలకలము) అందఱువీనుచున్నారు.)

జన—శిష్టానధ్యయనంబగుట ననర్థశంబుగ నాడుచుండుబ్రహ్మచారులకలకలంబిది.

కౌస—బాల్యము సులభసౌఖ్యమగును. (చూచి) ఆహా! ఈ బాలురనడుమనుండి

యొకచిన్నవాఁడు రామచంద్రుని చిన్ననాఁ టికోభను గూడుసుకుమా రావ

యవంబుల మనకన్నులకుఁ జల్లగాఁ గన్పట్టుచుండె నెవఁడితందు?

అరుం—(తనతో) భాగీరథి చెప్పిన రహస్యకర్ణామృతంబిదియ. కాని యాయు

ష్మంతులగు కుశలపులలో నితఁడెవఁడో యెఱుఁగను. (ప్రకాశముగా)

చ. కువలయనీలమూర్తి తమిఁ- గొల్పెడు నాజునపాలపాఁడితం ।

డెవఁడో యలంకరించుచు ము- నీశకుమారుల నాత్మకాంతిఁ జి ।

న్నవయసు వెండి పొందు రఘు- నందనుపోలికిఁ జూపుదాఁకిక ।

న్లవ, కమృతాఁజనం బిడును- నాకు సుఖంబుగ సత్వరంబుగఁ ॥

కం—నిశ్చయముగా నీబాల్కుఁడు క్షత్రియబ్రహ్మచారియని తలఁచెదను.

జన—సత్యము సత్యము.

మ. తుదలంగూడిన కంకపత్రములతోఁ- దూణంబులిర్వంకలం ।

దొడవుఁ భస్మపవిత్రపుండ్ర మగుఱొ- మ్ముందుఁ వృగత్వకుగ్రవై ।

శదనారీరశనానిబద్ధ మగుఁ గా- షాయాంబరం బొక్కచే ।

తఁ దగుఁ గార్ముక మక్షమాల పెఱచే- తఁ బిప్పలీదండముఁ ॥

భగవతీ! యరుంధతీ! వీరడెవరివాఁడని కనుఁగొంటివి.

అరుం—మేమిప్పుడే వచ్చితిమి.

జన—అర్యగృహ్తీ! మిక్కిలివేడుక గానున్నది. నీవువెల్లివాల్మీకిమహర్షి నడిగిరమ్ము.

సవకో పెద్దలునిన్నుం జూడఁ దలంచుచున్నారని యబ్బలునితోఁగూడఁ
జెప్పము.

కం—చిత్తము చిత్తము. (అని వెడలెను.)

కౌస—మీరేమియాలోచించితిరి? ఇట్లు చెప్పిన వచ్చునా? రాఁడా?

జన—ఇట్టి లాకోత్తరనిర్మాణంబునకు సత్ప్రవర్తము వేఱగునా?

కౌస—కంచుకివచనంబు సవినయంబుగ విని తనతోడిబాలురవిడిచి యా కుమారుం

డిటు మొగముత్రిప్పి వచ్చుచుండెను.

జన—(చాలసేపుచూచి) ఇదేదోయెద్భుతము.

చ. అనయము నేర్పరుల్ గనున- దజ్ఞు లెటుంగఁగరాని దింకఁదా ।

వినయముచేతఁ జల్లనిది- పిన్నతనంబున నున్ననైనదీ ।

తనినుహినుప్రకర్ష మతి- దారుణమోహనిబద్ధ మైననా ।

మనమును సూదిరాయి వడి- మైనినుముంబలెలాగుచుండెడిన్ ॥

లఘుడు—(ప్రవేశించి) వయఃక్రమంబు నెటుంగక పూజ్యులగు వీరికెట్లు నమస్కా-
రింతును? (ఆలోచించి) ఇది విపరీతముగాని పద్ధతియని పెద్దలుచెప్పదురు.
(సవినయముగాడాసి) మీ యందఱకిదె లఘుని నమస్కారపరంపర.

అరుం—జన—ఆయుష్మంతుడవు గమ్ము.

కౌస—నాయనా! చిరంజీవివి కమ్ము

అరుం—వత్సా! రమ్ము (అని లఘునిఁదొడమీఁదఁబెట్టుకొని) దైవవశమున నాయంక-
మేకాడు మసౌరథంబును నిండినది.

కౌస—తండ్రీ! యిటుకూడరమ్ము (అని యుత్సంగముపై గ్రహించి) ఆహా! కొంచెము
వికసించిన నల్లకలువ గాంతిఁబోలి ప్రకాశించు దేహంబుననే కాదు, పద్మ-
కేశరములు దినుటఁ గషాయవర్ణం బగుకంతంబు గలుగురాయంచ కూతఁ
బోలి కంచువలె మ్రోగు దీర్ఘస్వరంబునను రామభద్రు ననుసరించుచు
న్నాడు. కమలపత్రమృదులం బగుశరీరస్పర్శంబు నట్టిదే. నాయనా! నీ మొ-
గముఁజూచెదను (గడ్డమెత్తిచూచి సాఖిప్రాయముగాఁగన్నీటితో) రాజర్షి!
చూడవామేమి? పరిశీలింప నీతనిమొగము కోడలి మొగముతోఁగూడ సంవా-
దము చేయుచున్నది.

జన—అమ్మా! చూచుచుంటిని.

కౌస—అక్కటా! వెట్టియెత్తినట్లు నా హృదయము పలువిధములఁ బరితపించుచున్నది.

జన.మ. అనుగ్రుంగూతురుచాయ రామరుచి తా- నచ్చొత్తినట్లుండె నీ!

తనియం దాన్మచువాణి యాయొడలు సౌం- దర్యంబుఁదోఁబుట్టునా
వినయం బా యనుభావ మయ్యవియ దే- వీ! హా సతీరత్నమా!

తనయా! చంచలనూచు నామనము సం- ధావించు వేదారులీ ॥

కౌస—అబ్బయీ! నీకుఁదల్లియున్నదా? ఎప్పుడైన మియమ్మనుదలంచుచుండువా?
లవు—లేదు. లేదు.

కౌస—అట్లయిన నీవెవరివాఁడవు?

లవు—సుప్రసిద్ధుఁడగు ప్రాచేతసుని వాఁడను.

కౌస—తండ్రీ! చెప్పవలసిన దానిని జెప్పము.

లవు—నే నింతయే యెఱుంగుదును.

(తెరలో) ఓసైనికురారా! బాలుండగు చంద్రకేతుఁడాజ్ఞాపించుచున్నాఁడు.
ఎవ్వరు నాశ్రమసమీపప్రదేశముల నాక్రమింపవలదు.

అరుం—జన—మేధ్యాశ్వప్రసంగమునవచ్చిన చంద్రకేతువు చూడఁదగినవాఁడగుట నేఁడు సుదినము.

కౌస—చిన్నిలక్ష్మణునిపుత్రుఁ డాజ్ఞాపించుచున్నాఁడను నక్షరంబు లమృతబింబు
మ సుందరములై వినఁబడుచున్నవి.

లవు—ఆర్యా! చంద్రకేతు వెవఁడు?

జన—దాశరథు లగురామలక్ష్మణుల నెఱుంగుదువా?

లవు—రామాయణకథాపురుషులు వీరేకదా?

జన—ఔను.

లవు—అట్లయిన నెండుల నెఱుంగను.

జన—ఈ చంద్రకేతు వాలక్ష్మణుని కొడుకు.

లవు—ఊహాపుత్రుడా? అట్లయిన మైథిలుఁ డగురాజ్ఞికి దౌహిత్రుఁడు.

అరుం—బాలుండు కథాప్రావీణ్యమును బ్రకటించెను.

జన—(ఆలోచించి) నీవీకథ నెఱింగితి వట్లయినఁ జెప్పము. చూచెదము. ఆదేశరథ
పుత్రుల కేయేభార్యలయం దెంద టేయేపేర్లు గలవారుదయించిరి.

లవు—ఈకథావిభాగము మాకుఁగాని యితరులకుఁగాని శ్రుతపూర్వము గాదు.

జన—కవివరుండు చెప్పలేదా?

లవు—చెప్పెనుగాని వివరింపలేదు. ఆమహర్షి దానిలో నేకదేశమును సరసాభినేయ ప్రబంధముగా రచించి తనచేతితో వ్రాసిన యాపుస్తకమును దౌర్యత్రిక సూత్రధారుఁ డగుభరతునకుఁ బంపెను.

జన—ఎందులకు?

లవు—అతఁ డచ్చరలచేఁ బ్రయోగింపఁజేయఁగలఁడని.

జన—మాకిదంతయు నభిప్రాయగర్భితముగా నున్నది.

లవు—ఈవిషయమున మాగురువున కధికాసక్తిగలదు ఏమనఁ గొందఱు శిష్యు లచేతి కాపుస్తకము నిచ్చిపంపుచు వారితోఁగూడ ధనుష్పాణియగు మా భ్రాతను దప్పలు దిద్దుటకై పంపెను.

కౌస—నీకు భ్రాతఁగలఁడా?

లవు—ఆర్యుఁడగు కుశుండు గలఁడు.

కౌస—నీకంటెఁ బెద్దవాఁడని తోచుచున్నది.

లవు—ఔను. ప్రసవానుక్రమంబున నతఁడు పెద్ద.

జన—మీరు కవలపిల్లలాయేమి?

లవు—అవును.

జన—బాలా! కథాప్రపంచ మెంతవఱ కెఱిగితివో చెప్పము.

లవు—“అసత్యంబగు పౌరాపవాదంబునఁ ద్వరపడిన రాజుచే విడువఁబడినయొక్కర్తుకయు నాసన్నప్రసవవేదనయు నగు నీతాదేవిని గహనంబునవిడిచి లక్ష్మణుండు వెళ్ళెను” అని నంతవఱకు.

కౌస—హా నీతా! సుందరముఖీ! నీకు సుమ సమశరీరమున కీదైవవంచన మెట్లు సంభవించినది?

జన—హా కుమారీ!

చ. పరిభవ ముగ్రకాననని- వాసము నట్టి ప్రసూతివేదనన్ ।

బొరసిననీవు దుష్టన్యగ- ముల్ ఖలులున్ జరియింపఁజుట్టు న ।

“లైగువులలో భయంపడి మ- దిన్ బలుసారులు నన్ను “నాయనా!

శరణ” నుచుం దలంచితివి- సందియమెందులకుం దనూభవా! ॥

లవ—ఆర్యురాలా! వీరెవరు?

లవు—(సకాతుకోపరోధవిసయముగా) ఆర్యురారా! చూడుడు. వీరు నన్ను దీని కొని పోవుచున్నారు. (అని వేగముగా వెళ్ళుచున్నాడు.)

అరుం—జన—వీని కమితసంతోషముగా నున్నది.

కౌస—ఆరణ్యక శిశురూపాపంబుల మీరు సంతోషించితిరి. నేను వీనిని జూచుచు వంచించబడితిని తలచెదను. కాబట్టి కొంచెముటువెళ్ళి దర్పించి పరుగెత్తు నాపాలునినొచ్చెదను.

అరుం—ఆ చపలుం డతివేగమున దూరముగా వెళ్ళెను. ఎట్లు కనబడును?

కంచుకి—(ప్రవేశించి) “సమయము వచ్చినప్పటిది మీకు దెలియు” నని వాల్మీకి మహర్షి చెప్పెను.

జన—ఇదెదో మిగుల గంభీరమయినది. భగవతీ! యరుంధతీ! ప్రాచేతసుని జూచెదము. (వృద్ధవర్గము నిష్క్రమించెను.)

వటుపులు—(ప్రవేశించి) బాలా! యీయాశ్చర్యము చూడుము.

లవు—చూచితిని. గ్రహించితిని. ఇది నిశ్చయముగా నాశ్వమేధికాశ్వము.

వటు—ఎట్లు తెలిసికొంటివి?

లవు—మూఢురారా! ఆభాగమును మీరుగూడ జతివితిరి. చూడకుంటిరా యేమి? ఒక్కొక్క నూలుపరిమితంబుగా గవచవంతులు నిషంగవంతులు దండవంతులును రక్షకులుగా నుండిరి. అట్టిదే మఱియొక్కటి గన్నట్టునని మీకు సందియము వొడమనేని యడుగుడు.

వటు—నేనారక్షితం బగునీయశ్వ మెందుల కిట్లు తిరుగుచున్నది.

లవు—(సస్పృహముగాడనలో) అశ్వమేధంబునది విశ్వవిజయ లగు బాబులకు బలిష్ఠంబును సకలరాజపరిభావయు నగు సుతగర్వనీకషంబు.

(తెరలో)గీ. ఏడులోకంబులందుఁ దా- నేకవీరుఁ

డైనరావణకులహంత- కగుచు జయప॥

తాక యిదికాక భూమికం- తకును వీర॥

ఘోషణం బగు నీయజ్ఞ- ఘోటకంబు ॥

లవు—(గర్వముతో) ఆహా! యీయక్షరంబులు క్రోధోద్దీపకంబులుగా నున్నవి.

వటు—ఎందుల కామాటలు? ఈకుమారుండు ప్రాజ్ఞుండు.

లవు—ఎందుల కీ కేకలు. భూతలం బరాజకమామేమి?

(తేరలో) ఓరీచవరా! మహారాజున కెదురురాజు లెక్కడ?
లభు—మూర్ఖులు. చీ. చీ. పోనిమ్ము.

గీ. ఊండి రే నుండుదురుగాక- యుర్విలోన ।

భీతినా కేమిగల్గు నీ- విషయమందు ।

నొట్టిపలుకులతో నేమి? - యిపుడు మీ ప ।

తాక హరియింతుఁ జూడుఁడు- తప్పకుండ ॥

వట్టురా! యీహయంబును మంటిగడ్డలు టుప్పి కొట్టి మళ్ళించి ములు
మోదుగుల నడుమ సంచరింపనిండు
పురుషుడు—(కోపముతోఁ బ్రవేశించి.)

ఓరీ చపలమతీ! యేమంటివి? యీనైనెనికబృందము తీక్షణతరంబు. దృఢంబగు
పిల్లవాని పలుకునైన సహింపదు. రాజజాతుఁడగు చంద్రకేతుఁడు దృఢాంతుఁడు
అతండు నవూర్వారణ్యంబులఁ జూడఁదలంచి వెళ్ళి యిప్పటికిని రాకుండె. కానఁ
ద్వరితముగా నీతరుగహనంబునుండి మరలిపోండు.

వట్టు—కుమారా! యీగుట్టముతో నేమి? మ్రోగుచుండు విండ్లుగల యీభటులు
భయవెట్టుచున్నారు. మన యాశ్రమస్థానము దూరమందున్నది. కావున
రమ్ము. లేడిగంతులతోఁ బాటిపోవుదము.

లభు—(నవ్వి) ఆశస్త్రము లేమిమ్రోగును. (అని విల్లెక్కువెట్టుచు)

చ. గొనమనునాలకఁగూర్చబడు- కోటలునాఁ గొనలాప్పి నిస్సవ ।

ద్వనఘనఘర్మ రథనుల- కైవడిమ్రోగుచుఁ జంపఁబూనిన ।

వ్వినయమునాస్యయంత్రమున- వే వెలివాతెడు నావులింతఁదా ।

ననుకరణించి చాపమిపు- డాతతగర్భముగాఁగ నయ్యెడున్ ॥

అని యథోచితంబుగఁ బరిక్రమించి యందఱు నిష్క్రమించిరి.)

ఇతి చతుర్థాంకము.

శ్రీ రఘు .

ఉత్తర రామచరిత నాటకము.

పంచ మాజరము.

(తెరలో)

నైనికురారా! మన బలంబున కవలంబనంబు గలిగినది.

చ. త్వరిత సుమంత్రచోదిత జ- వప్రచలత్తురగంబులాప్పునా!

యరదమునెక్కి మీమసమ- రాదృతమున్ విని యెచ్చుతగ్గునౌ!

ధరణి నిరంతరంబు చలి- తంబగుకొంచనపుం బతాక యా!

యరదమునన్ జెలంగ వడి- నాతఁడెవచ్చెడుం జంద్రకేతుఁడన్ ॥

(పిదపఁ జెప్పినట్లు ప్రవేశించి.)

చంద్రకేతుఁడు—ఆర్యా! సుమంత్రా! చూడు, చూడు.

ఉ. కొంచెపుఁగినన్ నెట్టివడు- కూరిమి మోము సెలంగువాడౌ నా!

చంచల పంచచూడుఁడు న- సామ్యుఁడు వీరకుమారుఁ డీతఁడే!

కొంచక మ్రోఁగునారి యిరు- కోణము లొప్పినపింట ముల్గుల!

న్మంచును యుద్ధభూమి బల- మధ్యమునన్ వెదచల్లు నెల్లెడన్ ॥

ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము.

గీ. దళితకరిగండ టంకార- కలనఘోర!

శరశతుఁడు నవ రఘువంశ- పరిభవాంకు!

రుండు మునిజనబాలుఁ డొ- క్కండనంత!

కోపుఁ డీతఁడు ముదమును- గూర్చునాకు ॥

సేను—కుమారా!

పం. ౦౮

అమరాసురాతిగ మ- హామహిమున్ శిశువీని రఘువో,
మాచూడము పమరూపుఁజూచి సుత- పరిఫలకౌశికయజ్ఞశత్రులన్ ।

సమరంబునందు వడి- జంపగఁగార్చుకమూనుశూరుగా.

ము మనంబునందుడల- పోయుచునుంటిని మాటిమాటికిన్ ||

చం—ఒక్కనికైయ నేకుల కారంభము గలిగినదని నామనము సిగ్గుపడుచున్నది.
పృథ్వి. మదాంధు లతిభీకరాయుధన- మాజచంచత్కరుల్ |

మదాతిశయమర్దినద్విరద- మండలంబుల్ క్షణ |

ద్వదత్కనకఘంటికా యుతర- ధంబులున్ దోంటియ |

స్మదీయ బలమొక్కబాలుని ని- జ్ఞబుగన్ జుట్టెడున్ ||

సుమ—వత్సా! వీరందఱుగూడినను వీనికిఁ జాలరు. వేఱుగానుండినఁ జెప్పెడిదేమి?

చం—ఆర్యా! త్వరపడుము, త్వరపడుము. అస్త్రదాశ్రితబలంబుల నితఁడు చంప
మొదలుపెట్టెను.

మ. గిరికుంజంబులలో భయంబున మహా- ఘంకారముల్ నల్పు కుం |

జరయాధంబుల కర్ణముల్ పొడుచు నా- జ్ఞానాదమున్ దుంచుభీ |

సరయధ్వానముఁ గూర్చుచున్ భువి శిర- స్పంఘంబులన్ మృత్యుభీ |

కరవక్త్రాదన శేషపూరితను గాఁ- గల్పించు నివ్వీరుఁడౌ ||

సుమ—(తనలో) ఇట్టి వానితోఁగూడ నీచంద్రకేతువునకు ద్వంద్వయుద్ధమునెట్లం

గీకరింతుము? (అలోచించి) కాక, మన మిహ్నకుకులవృద్ధులముగదా?

సంగరము సంభవించినయెడ గతియేమి?

చం—(సవిస్మయలజ్ఞాసంభ్రమముగా) నైనయములెల్లడఁ బాటిపోయినవి గదా?

చీ. చీ.

సు—(రథవేగమునిరూపించి) కుమారా! యీవీరుఁడు నీకు సంభాషింప సమీపించెను,

చం—(స్త్రుతినభినయించి) ఆర్యా! వీని నేపేదనఁ బిలుతును?

సు—లవుఁడని.

చం—మణిరంగవృత్తము—

ఓమహాభుజ!- యోలవ! బాలా! |

యేమి నీకిక- హీనులతోడన్ |

రామ తేనిదె- రా శమియించున్ |

ధామ మి- ధామమునందున్ ||

ను—ప్రభాకలితవృత్తము—

మరలెను నీపిలుపున్ వినంగఁగు- మారుఁడీతఁడు సైన్యసం ।

హరణమునుండియె చూడుబాలక!- యంబుడధ్వని విన్నకే ।

సరివరశాబక మా మదాంధగ- శ్రవమర్దనమందుఁ దా ।

మరలినయట్టులు చూడఁగా నుప- మానమాతని కీవుగా ॥

లభు—రాజపుత్రా! మేలు, మేలు, నిజముగా నై ట్వాకుడవే. ఇదిగో నేను మరలి వచ్చితిని.

(తెరలో గొప్పకలకలము.)

లభు—పరాజితులయ్యును మరలవచ్చి పృష్ఠానుసారులై యా చమూపతులు సావ

హేలనముగా సమీపించుచున్నారు. ఇనీ మూఁడులు.

మ. గిరిఘాతక్షుభిత ప్రచండబడబా- గ్నింబోలు నాకోపభీ ।

కరపూర్ణాగ్నికి హేలచే గొడవలం- గంవింతుచున్ వెనక సం ।

గర సంరంభముచేయు నీభటతతుల్ - కల్పాంతకాలానిలా ।

తిరయాస్ఫలితసింధునిర్మరవిభా- తి భోజ్యమై యొప్పెడున్ ॥

(అని వేగముగాఁ బరిక్రమించుచున్నాఁడు.)

చం—కుమారా!

చ. గొనములగొప్ప నచ్చెరువు- గూర్పుట నిష్ఠుఁడవైతినాకుఁగా ।

న నిజము నీవు మిత్రుఁడవు- నాయది యెయ్యది యద్ది నీదె కా ।

వున నిజసేన నెంచులకు- బోరొనరించుచు నుంటి వీవు ద ।

ర్పనికప చంద్రకేతుఁడిదె- వచ్చెను నీ కింక రమ్మ బాలకా! ॥

లభు—(సహర్ష సంభ్రమముగా మరలి) ఆహా మహానుభావుండగు నీసూర్యకుల కుమారుని ప్రసన్నకర్కశమగు వీరవచనప్రయోగమేమి? కాన వీరితో నేమి? వీనినే సంభావించెదను.

(తెరలోఁ గలకలము.)

లభు—(క్రోధనిర్వేదములతో) అక్కటా! వీరసంవాద విఘ్నకారులగు నీహాహి త్ములు నాపనికి భంగముచేయుచుండిరి. (అని యెదురుగా వెళ్ళుచున్నాఁడు.)

చం—ఆర్యా! చూడుము, చూడుము.

చ. తమి గలదర్ప మొప్పుగ ని- తం డదె నాయెడ బద్ధలక్ష్యుడౌ.
 సమరబలంబు వెన్దగిలి- సాగ శరాసన మెక్కు-వెట్టు ని.
 కొమ్మరుడు రెండుగా నెగుర- గొట్టెడు గాలిఁజలించు నింద్రచా.
 పముధరియించు నంబునము- భాగ్యముఁదాల్చుఁ దలంచిచూడఁగన్॥
 శు—పాలకా! వీరు వీనిని జూచుటకై నఁజాలరు. మనమే కేవలమచ్చెరుపున మై
 మఱచితిమి.

చం—రాజురా!.

ఉ. పనుఁగు లశ్వముల్ రథము- లెక్కుచులెక్కకు మీటితాల్చుచున్ ।
 మేనుల పారవాణముల- మీటినప్రాయము లొప్పఁ గీర్తికిన్ ।
 బూనుచు మీరు చర్మవస- నుండు పదాతియైనైవబాలునం ।
 దొనని గుంపుగూడితి ర- నాని సడియయ్యెడు మీకు మాకిఁకన్ ।

లపు—అవును. నాయందు దయదలఁచు చున్నాఁడు కాఁబోలును. (అలోచించి)
 కానిమ్ము. కాలహరణ ప్రతిషేధంబునకై నై న్యంబుల జృంభకాస్త్రంబు
 నస్తంభించెదను. (అని ధ్యానము నటించుచున్నాఁడు)

శు—ఆకస్మికముగా నుల్లోలంబులగు నై న్యనిర్ఘోషంబులు శాంతించుచున్నవేమి?

లపు—మేమిప్పుడు ప్రగల్భమును జూచెదము.

శు—వత్సా! కుమారుండు జృంభకాస్త్ర మామంత్రించెనని తలఁచెదను.

చం—సందేహమేమి.

చ. క్రమముగఁ జేకటుల్ మెఱపు- గల్గినయట్లదిమూసికొన్ననే ।
 త్రములను గప్పుచున్ భయక- రంబుగ విప్పుచువేచుచుండెఁజి ।
 త్రమున లిఖించినట్లు మన- దండు చలింపక యుండెఁజూడన ।
 త్యముగ ననంతవీర్యమగు- నయ్యదివెల్లెడు జృంభకాస్త్రమే॥

మ. పరితప్తస్ఫురదారకూటకపిశ- జ్వాలావ్రకాశంబు భీ ।

కరపాతాళగుహాఘనీకృతతమః- కాండాతినైల్యంబునుం ।

బరఁగన్ జృంభకముల్ నభంబు మెఱపుల్- పాథోదముల్ గల్గుభీ ।

కరకల్పానిలభిన్నవింధ్యగిరిశృం- గంబుల్ బలెన్ గప్పెడున్॥

సు—ఇతని కీజ్యంభ కాస్త్రంబు లెట్లు వచ్చెనో?

చం—వాల్మీకిమహర్షి వలన వచ్చిన వని తలచెద.

సు—ఆముని యస్త్రముల నెఱుంగడు. అందులో జ్యంభ కాస్త్రంబుల బొత్తిగా నెఱుంగడు.

గీ. తొల్లి యాయస్త్రములు ముని- ధూర్జటి యగు ।

నాకృశాశ్వుఁడు గనె నివి- యతనికరుణఁ ।

గౌశికునిఁ జేందె నవి నాని- కరుణఁబిదప ।

రామభద్రునిఁ జేందెనో- రాజతనయ! ॥

చం—అధికవిజ్ఞానవంతు లగునితరమంత్రవే తలు గూడ స్వయము గాఁ గనుగొందురు.

సు—వత్సా! సావధానుఁడవు కమ్ము. నీప్రతివీరుఁడు వచ్చెను.

కుమారులు—(పరస్పరము తమలో) ఆహా ప్రియదర్శనుఁడే (సన్నేహము రాగము గాఁ జూచి)

చ. తనకును దానె కూడినయు- దారగుణాభివిశేషమో? పురా ।

తనమును బూర్వజన్మనము- దంచితసంచితబద్ధమైతివా ।

సనయో? నిజంబు దైవగతి- జ్ఞప్తికి నెక్కనిబాంధవంబో? నా ।

కితఁడు కనంబడంగ రచి- యించు మనంబును నిశ్చలంబుగఁ ॥

సు—దేనిని దారామైత్రియనియు చక్షూరాగంబనియు లోకులువ్యవహరింతురో యట్టినిష్క-పటంబగు ప్రీతికొండొకని కొకానెకనియందుఁ గలుగుట యనునది ప్రాణిసామాన్యధర్మంబు. అనాలోచనీయకారణం బగునట్టి ప్రేమమును బ్రమాణంబుగాఁ జెప్పచున్నారు.

గీ. హేతువిరహిత మగుపక్ష- సాత మెదియె ।

దాని కొక్కప్రతీక్రియ- తలఁప లేదు ।

అవ్యయప్రేమమయతంతు- వదియ భూత ।

మూలను నంతరంగంబుఁ- బొడిచికుట్టు ॥

కుమారులు—(పరస్పరము మరలఁదమలో)

గీ. ఎట్టు లీనవమ్మచురాజ- పట్టకాంతు ।
 లిడెడుమేర శరంబులు- విడువఁ దగును? ।
 విడి దొరకంగఁ గొంగిలి- యిచ్చగించి ।
 గగురు పొడుచుచునుండెనా- కాయ మిపుడు ॥

ఇంతియ కాక—

ఉ. కైదువు గాక యేమి గతి- గల్లు మహాత్తర తేజునందు? గాఁ ।
 డీదృశుఁ డెట్టిదానిగుటి- యెందుల కట్టిదిశస్త్ర? మెత్తినం ।
 కైదువు పోరరానిననుఁ- గాంచుచు నీతఁడె యేమి పలుక నో? ।
 జోచులఘోర మాసమయ- సూక్ష్మము మైత్రిని బాడుచేయుగా ॥

సు— (లపునిజూచి కన్నీటితోఁ దనలా) హృదయమా! పెడదారిఁ బాటిపోయెద
 వేమి?

క. ఎది నీచునోరభంబున ।

కుఁ దగినబీజంబు దానిఁ- గొని హరియించె ।

మొదలన దైవం బకటా! ।

మొదలు తెగినతీఁగ నెట్లు- మొగ్గులు పుట్టుక? ॥

చం— ఆర్యా సుమంత్రా! రథమునుండి దిగుచుంటిని.

సు— ఏమి కారణము?

చం— ఈవీరపుత్రుండు గౌరవింపఁబడునెకటి ఇది కాక సుమంత్రా! రాజభక్తు
 లు పరిపాలింపఁబడును. రథికులు పాదచారి నెదుర్కొన రసశాస్త్రవేత్తలు
 చెప్పచున్నారు.

సు— (తనలా) కష్టదశ సుందితిని.

గీ. ఇట్టి కార్యంబునొనరించు మెట్లు వేగ ।

వల దనుచుఁ జెప్పఁదగును నా- వంటివాఁడు? ।

అధిక సాహసరస మగు నట్టి కార్య ।

మెట్లు లగ్నీరి చునో యెటుఁగఁజాల ॥

చం— మాతండులుగూడ మాతాత గారిప్రియమిత్రుండ వగుని నన్నిర్థ సంతయంబుల నడుగుచుందురు. ఇచ్చో నాలోచించెదవేమి?

సు— కుమారా! ధర్మానుసారంబుగఁ బ్రవర్తించుచుంటివి?

క. ఇదియె సనాతనధర్మం.

బిదియే సాంగ్గామికంబు- నెక్కుడున్యాయం.

బిదియే రఘురాజోత్తమ.

పదఘట్టితపీరచరిత- పద్ధతి వినుమా ॥

చం— ఆర్యునివచనము నిరుపమానముగా నున్నది.

క. ఇతిహాసపురాణంబుల.

స్తృతివచనంబులను న్యాయ- శిక్షల మఱియున్.

నుతరాఘవవీరకుల.

స్థితియు నెఱింగితిరి మీరె- తెల్లముగాఁగన్ ॥

సు— (సన్నేహఃసముగాఁగఁగలిగించి)

ఉ. వీరకుమార! యింద్రజిని- వే పరిమార్చినమొన్నపుట్టు నా.

క్షీరగళుండు నీపితకుఁ- జెప్పఁగ నీయవి యెన్నినాళ్ళు? మే.

తొర! తదంగజుండు నిపు- డంతటినైపుణి వీరధర్మమం.

దారయుచుండెడిన్ దశర- థాన్వయ మెక్కెఁ బ్రతిష్ఠకున్ విధిన్ ॥

చం— గీ. అన్వయజ్యేష్ఠుఁ- డనపత్యుఁ డగుచున్నండఁ.

గాఁ బ్రతిష్ఠ యిఁకేమి గాఁ- గలదు మనకు.

లంబున కటంచు మిగుల చుక- ఖంబునం ద.

పించుమరు మిగులుమువ్వురు- పితలు సతము ॥

సు— అక్కటా! చంద్రకేతువచనంబులు హృదయ మగ్నచ్ఛేద దారుణంబులు గదా?

లపు— ఆహా! రసక్రమంబు కలిసిపోవుచున్నది.

గీ. చంద్రుఁ డుదయింపఁ గుముదిని- సంతసించి.

నట్లు నావృష్టి వీనియం- డయ్యెఁగాని.

కలహముం గోరు నారిక- యలును మ్రోగు.

నారిగలవిల్లు దయ గల్గు- నాభుజంబు ||

చం—(రథావతరణమునిరూపించి) ఆర్యా! సావిత్రుం డగుచంద్రకేతుండు నమ
స్కరించుచున్నాడు.

సు—అహితుస్థ కే పరాభవంబు గలుగ భగవంతుం డనుగ్రహించుఁగాత.

మ. నినుఁ బ్రేమించును గాత సంగరమున- స్వేచ్ఛెల్లె గోత్రేశుఁ, డొం.

దును నిన్హార్చి ముదంబు నీపితలతీ- ధ్ధుండు న్వసిష్ఠుండు, చెం.

ద నగున్ గారుడ మాగ్నిమారుతము నై- ద్రావైష్ణవం బోజ, మి.

చ్చను నీగెల్పును రామలక్ష్మణధను- జ్ఞాఘోషమంత్రం బిడున్ ||

లవు—కుమారా! రథమందుండియే మిగులఁ బ్రకాశించుచుంటివి. ఈయత్యాదరంబు
చాటుఁజాలు.

చం—అట్లయిన నీవుకూడ మఱియొకయరదం బలంకరింపుము.

లవు—ఆర్యా! రాజపుత్రుని మరల రథమెక్కింపుము.

సు—కుమారా! నీవుకూడఁ జంద్రకేతునిమాట యంగీకరింపుము.

లవు—తమయువకరణంబుల నాలోచనంబేమి? ఇంక నేమన వన వాసులు రథగతి
నెఱుంగరు.

సు—వత్సా! చంద్రకేతూ! యీతనిదర్శసౌజన్యంబులఱ్ఱాచారమునుజూచితివా?
విఙ్మోకరా జగురామభద్రుండు చూచెనేని స్నేహంబున నితం డాతనిహృ
దయంబుఁ గరఁగించును?

లవు—చంద్రకేతూ! ఆ రాజర్షి యగురామచంద్రుండు సుజనుఁ డనివింటిమి (సల
జ్ఞముగా)

చ. హవనవిరోధిశాసకుని- యంచును మే మిటువంటివారమే.

నెవఁడు మహాగుణంబుల మ- హీవరు నాతని గారవింపఁజ్ఞె.

న వివిధ రాజకోటికి ఘ- నంపుఁదిరస్కృతిఁ జేయు చామదీ.

యవచన మశ్వరక్షకుల- కందటికిఁ గలిగించెఁ గోపమున్ ||

చం—తాతప్రతాపాత్కరంబునఁ గూడ నీ కసహనంబా యేమి?

లవు—అసహసంబు కానీ కాకపోనీ. నే నిదొక్కటియడిగెదను. రాఘవ రాజు
ని హంతనిఁగావినుచున్నారము. అతఁడు గర్వింపఁడు. ఆతనిప్రజలు గ?
పరు. అట్టియెడ నీరక్షకభటులు రాక్షసవాక్కుపలికెవరేమి?

గీ వెట్టి యెత్తినవారిగ- ర్వించువారి ।
పలుకు రక్కసిపలకని పలికనారు ।
మునులు సర్వవైరంబుల- మూల మదియె ।
సకలలొకతీరస్కృతి- సాధన మదె ॥

అనిదానిని నిందించి మఱియొకదాని నిట్లు నుతింతురు.

గీ. కోరికల నిచ్చుఁ గీర్తిని- గూర్చుఁ బాటఁ ।
దోలెడు నలక్ష్మి శత్రులఁ- ద్రుంచు భద్ర ।
ములకుఁ దల్లియు శుచియును- భోగదాయి ।
యనుచు సూన్యతవచనంబు- ననిరి మునులు ॥

సు— వాత్సీకిశిష్యుం డగునీబాలుఁడు జనితాసహససంసౌగంధంబునఁ బరుగు
చుఁ బలుకఁచున్నాఁడు.

లవు—చంద్రకేతూ! “తాతప్రతాపాత్కరంబునఁ గూడ నీకస్సహసంబాదో
అనియేమంటివి? క్షత్రియధర్మంబు వ్యవస్థితవిషయమా యేమి?

సు— కుమారా! ఆభగవంతుం డగునైత్వాకు నెఱుంగవు కావున సతప్రసం
చాలింపుము.

గీ. సైనికులమర్దనంబున- సత్యముగఁ బ్ర ।
తాపమును జెందితివి నీవు- తగును గాని ।
పరశురాముని మర్దించు- ప్రభువునందు ।
నిష్ఠురోక్తులు పలుకంగ- నీవు తగవు ॥

లవు—ఆర్యా! పరశురామమర్దనం డనియీయుచ్చైర్వాదం బేమి?

గీ భూసురులకును వాక్కున- భూపతులకు ।
బాహుబంధును వీర్యంబు- ప్రకటము కద? ।

శస్త్రధరుఁ డైనవిప్రుండు- జామదగ్నుఁ.

డతని గెలువంగ తోనికి- నుతి యదేమి? ||

చం—(అతికష్టముగా) ఆర్యా సుమంత్రా! పైపైకిఁబోవుచుండెను.

చ. ఎవఁడు మాహాత్ము భార్గవుని- నెంచఁడోవీరునిఁగా? నెవఁడు లో.

కవిదితముల్. జగంబులను- గావఁగఁదా మాభయంపుదక్షిణా.

ద్రవిణ మొసంగుపుణ్యనిధి- తాతచరిత్రముల్ గ్రహింపఁడో?

నవపురుషావతారుఁ డగు- నాథుఁడితం. డెవఁడో తలంపఁగన్ ||

లవు—రఘుపతిచరిత్రంబు మహిమంబు నెవ్వఁడెఱుంగఁడు? చెప్పఁదగిన దేమయినఁ

గలదా?— లేదా? వినుము,

ఉ. హేమా! యిలఁ దాటకంబొడిచి- యున్ ఘను లెవ్వ రవార్యకీర్తులై?

రాయవిచారణీయచరి- తాథ్యులఁ బెద్దల నుండనీ ఖరా.

పాయము సేయ మూఁడడుగు- లల్లన వెనకకు గాక వాలిపై.

సాయక మేయునేర్పును బ్ర- శస్త్రగ లోక మెఱింగి యుండెడిన్ ||

చం—హా! తాతాపవాదీ! భిన్నమర్యాద! మిగుల గర్వించుచుంటివే?

లవు—ఆ నాయెడనే కోపంబునఁ గనుజామలు విటుచుచుంటివా?

సు—వీరిరువురకుఁ గోపంబు హెచ్చుచున్నది.

మ. కినుకం బుట్టుశరీరకంపమునఁ బై- కింగ్రిందికిన్ జుట్టు లా.

దును జెంగల్వ నొకింత పోలుకను లుం- డున్ బూర్ణశోణాభ నా.

ననముల్ భూకుటిభీకరంబు లగుచున్- నైల్యంబు గన్పించుసో.

మునికాంతిన్ భ్రమరంబులం బడయునం- భోజంబుకాంతిం గనున్ ||

(అని యందఱు నిష్క్రమించిరి.)

ఇది పంచమాజ్ఞానము.

శ్రీ రఘు .

ఉత్తర రామచరిత నాటకము.

షష్ఠాఙ్కము.

(తరువాత విమాన మెక్కి విద్యాధరమిథునము ప్రవేశించును.)

విద్యాధరుడు—ఆహా! నిష్కారణవైరప్రచండులును రాజలక్ష్మీవిరాజమానులు న
గునీసూర్యకులకుమారుల సంభ్రాంతదేవాసురంబు లగుపరాక్రమవిలసనం
బు లెంతయాశ్చర్యముగా నున్నవి.

గీ. ఘమ్మనుచు మ్రోగునాచిటు- గంట లొప్పి ।

మ్రోగుపెద్దగొనంబున- రొదయొనర్చు ।

విల్లు వంచుచు శరముల- పిండు గురియు ।

నామహావీరులరణమ- త్యచ్ఛత మగు ॥

విచిత్రపదము— నీరదగర్జము పోలిక ।

క్రూరనినాదము గల్లుక ।

భోగనుఁ జిత్రశుభంబుల్ ।

గోరుచు చుంచుభ్రమోతల్ ॥

కాపున మణిమయంబు లగుసురతరుముకుళంబులమరందంబునఁ జెన్నెం
దినదియు వికసించినకనకకమలంబులఁ గూడి మనోహరంబైనదియు నగుపుష్పవ
ర్షంబు మహావీరు లగునీబాలురపైఁ గురియుఁగాత.

విద్యాధరి—నటనంబునఁ జలించుమెఱపుకాంతులఁ గపిలవర్ణం బగునాకాశము
మఱియొకరీతిగాఁ గన్పట్టుచున్నదేమి?

వి.దు—అదేదో?

గీ. వేగ గిరగిరఁ దిరిగెడు- విశ్వకర్మ ।

శాణచక్రంబువినరుచే- జాలభ్రాంతిఁ ।

బొందు సూర్యుని తేజంబొ? భూతనాథు!

ఫాలనేత్రంబు నుజ్జ్వల- పటుపుటంబొ? ||

ఆ! తెలిసినది. మనోవికారంబు నొంది చంద్రునియందు ప్రకాశమును
యన్నింబోలుశరసంపాతంబు గల్లునాగ్నేయాస్త్రము.

గీ. మూడి చురచుర లాడుచా- మరములు సిడ.

ములును గల్లువిమానముల్ తొల్లఁగిపోయె.

నవిపలాశకుసుమసమా- నలము చూడె.

కాల్పుచున్నది చీనాంశు- కముల వేగ ||

ఆశ్చర్యమాశ్చర్యము. భగవంతుని డగుపావకుందు వజ్రశుంభినిని ప్రాచీన
ప్రచండంబుగ మండి పడుమిణుఁగులులఁ గ్రక్కుచు జ్వాలాంతకయికి కనుకై పోయె
యొనర్చుచు గబళింపఁ బూని వెడలుచుండె. అహ! మెల్లడ నీయనలుందు గ్రమ్ము
చుండెఁ గదా? కాపున నాప్రియురాలిని బట్టతోఁ గప్పి మారముగా బాంధవమున
ను. (అట్లుచేయుచున్నాఁడు.)

వి.రి—దైవవశంబున మాక్తికశైలంబుపోల్కి మృదుశీతలమాంశలం బగుపతిదేవా
స్వర్ణంబున నుదయించునానందంబున నివర్తితవేదనంజై నానందంబు
సగ ముదయించి యణఁగి పోయినది.

వి.దు—ఓనీ నేనేమిచేసితిని? కాకపోయిన—

గీ. ఏమియును మేలు నేయక- యేహితజన.

మాతృసుఖముల నెవ్వరి- యమితదుఃఖ.

ములను బోఁగొట్టు చుండునో- మోద మలర!

వారు వారికి వెల లేని- వస్తువు గదా? ||

వి.రి—అనారతంబు సంచలించుమెఱపుఁదీఁగలఁ బ్రకాశించుచు మత్తపదోహరణం
తంబులం బోలి నీలంబు లగుజలధరంబుల నాకాశంబు క్రమ్ముచుండెదను?

వి.దు—ఇది లభుఁడు ప్రయోగించిన వారునాస్త్రంబుప్రభావంబుగదా? ఆనర్హప్ర
ముక్తవారిధా రాసంపాతంబుల నాగ్నేయాస్త్రంబు శాంతించినది.

వి.రి—నాకిష్టము.

వి.దు—అక్కటా! సర్వంబును దోషంబున కగుచున్నది. ఏమనఁ గన్యాంతారి
క్షుభిత గంభీర గుళగుళాయమాన మేఘ మేదురి తాంధకార నింబువలె

నేకవార విశ్వకబళన వికట కరాళ మృత్యువక్త్ర కందర వివర్తమానంబు
కైవడి లయకాల యోగనిద్రా నిరుద్ధ సకలద్వార నారయ నోదరస్థితంబు
మాడ్కి భూతజాతంబు విపత్తి నొందుచున్నది. చంద్ర శేతూ! మేలు మేలు.
వాయవ్యాస్త్రము ప్రయోగించితివి. తగును. ఏమన?

గీ. పరమవిజ్ఞానమును బోలు- పవనము పర ।

మాత్యంబుందు వివర్తంబు- లట్లు నిఖిల ।

జలధరంబుల నెఱచునో- విలయ మొందఁ ।

జేసె నీ యస్త్రమహిమము- చెప్పఁ దరమె ॥

వి.రి—నాథా! దప్పుల నుండియే తొందరతోఁ జేయి పైకెత్తి యుత్తరీయంబుచేటఁ
గు విసరుచు మధురగంభీరనిసదవచనంబుల యుద్ధవ్యాపారంబు నిషేధించు
చు నీ కుమారులనడుమ విమానంబు దింపు చూడునితం డెవండు?

వి.దు—ఇతండు శంబూకవధ నుండి మరలి వచ్చిన రఘురాముఁడు.

గీ. పరమపురుషుని శాంతపుఁ- బల్కువినుచు ।

గౌరవంబున పిడిచె నం- గరము లపుఁడు ।

శాంతుఁడై చంద్రకేతుఁ డం- జలి ఘటించె ।

రామునకు సుతలబ్ధి భ- ద్రంబు గల్గు ॥

కాన నీ విటు రమ్ము. (అని నిష్క్రమించిరి.)

ఇది విష్కంభము.

(పిదప రాముఁడును, లపుఁడును, నతుండగు చంద్రకేతుఁడును బ్రవేశించు
చున్నారు.)

రాము—(పుష్పకముదిగి)

గీ. సౌరకులచంద్ర! చంద్రకే- తూ! రయమున ।

రమ్ము న న్నొగిలింపు దృ- ఢమ్ముగాఁగ ।

హిమశకలశీతలభవదం- గముల నాదు ।

చిత్తదాహంబు శాంతినిఁ- జెందుఁగాత ॥

(లేవ నెత్తి సన్నేహ సముగాఁ గొనిలించి.) దివ్యాస్త్రముల్ల విసరించు
నీ కావ్యమా?

చం—అత్యశ్చర్యమిత్రహంబున మఱియును. తాతా! నా దొక్క-విన్నపంబు గలదు. అనర్గళసాహసుం డగునీవీరుని మీరు నన్నుఁ బోలి స్నేహదృష్టిం జూడుఁడు.

రా—(లపునిఁజూచి) దైవవశమున బాలునకు మంగళకారుఁ డగుస్నేహితుఁడు నొరకెను.

గీ కొమరుఁ డీతఁడు బ్రహ్మాండ- గుప్తి కొడలు ।
దాల్చినస్తాగమము రాజ- ధర్మము గొన ।
ములసమూహంబు శక్తుల- ప్రోగు మఱి జ ।
నించి యుండినపుడమిపు- న్నెంపుఁది న్నె ॥

లపు—(తనలో) పుణ్యప్రభావదర్శనంఁదిగు నీమహాపురుషుఁడు —

గీ. ధ్యానముల కేకమును మహా- త్తరము నైన ।
జన్మభూమియు భక్తి కా- శ్వాసవిషయ ।
ముత్తనుం బగుధర్మంబు- నుజ్జ్వలంపు ।
విగ్రహము దాల్చినట్టియ- నుగ్రహంబు ॥

అశ్చర్యమాశ్చర్యము.

మ॥ అడఁగెన్ వైరము, సౌఖ్యమున్ ముదము నీ- యంజాలుశాంతంబుదాఁ ।

దొడరెన్, వంచుచునుండె నన్నినయ, మా- దుర్దర్ప మేతెంచె నె ।

క్కడకో, యీతఁడు గప్పడన్ మఱిదితెన్ - గాయంబు వే, కాకయె ।

ప్పుడుఁ దీగ్ధాళికె బోలె సజ్జనులకున్ - ఃష్టేయమాహాత్మ్యముల్ ॥

రా—(తనలో) ఇదేమి? ఇతఁడునా కొక్క-మాటుగా దుఃఖవిశ్రాంతినిఁ గలుగఁజేయుచు నేకారణంబున నూ యంత రాత్మను స్నేహయుక్తముగాఁ జేయుచుండె. కాకున్నను స్నేహము నిమిత్తాపేక్షితం బనుటవిప్రతిషిద్ధంబు.

గీ॥ ఆతరపుహేతు వేదియో- యంతరంగ ।

ములను గల్పుచు బాహ్యహేతులను బ్రీతు ।

లనుసరింపవు సూర్యోద-యమునఁ దమ్ముఁ

విరియు శశి రా శశిశిల ప్ర-విండుఁగాదె॥

లఘు—చంద్ర కేటా! వీరెవ్వరు?

చం—ప్రియవయస్యా! వీరుతాతపాదులు.

లఘు—”ప్రియవయస్యా “యని నీవు పిలిచితివి గాన నాకుఁ గూడ నిదియే ధర్మము.

కాని, నీకుఁ బూజ్యులును రామాయణకథాపూరుషులు నగుతండ్రులు నలుగురు గదాకలరు? వారిలో వీరెవ్వరో చెప్పము.

చం—పెదనాయన గారనిగ్రహింపుము.

లఘు—(సోల్లొసముగా) భగవంతుం డగురఘునందనుఁడా? పుణ్యవశమున నీమహా

త్ముని దర్శనంబగుటనేడు సుప్రభాతము. (సవినయకౌతుకముగాఁజూచి)

తాతా! ప్రాచేతసాంలేవాని యగులవుడు నమస్కరించుచున్నాడు.

రా—ఆయుష్మంతా! రా రమ్ము. (అని కౌఁగిలించి) వత్సా! యధికవినయంబు

చాలును. గట్టిగా నన్నుఁ గౌఁగిలింపుము.

గీ॥ కమలకుట్టులగర్భప-త్రములఁ బోలి।

మాంసశము మస్మణము సుకు-మారవగుచుఁ

జందనముఁ జందురునిఁ బోలు-చలువ గలుగు।

నీమకౌఁగిలి సుఖమును- నెరపు నాకు ॥

లఘు—(తనలో) వీరికి నాయెడ నిట్టియకారణస్నేహము గలిగినది. అజ్ఞానుండ న

గునేనే వీరి కవతారంబొనరింప వృథాయుధపరిగ్రహం బొనరించితిని.

(ప్రకాశముగా) తండ్రిగా రిప్పుడు లఘునిబాలిశత్వమును సహించురుగాక.

రా—వత్సా! నీవు చేసినయపరాధ మేమి?

లఘు—అశ్వానుచరులవలన మీప్రతాపమును వినీపరాక్రమించితిని.

రా—ఇది రాజుల కలంకారమే.

గీ॥ శిగులతేజంబుఁ దేజస్వి-యోర్వఁ డతని।

కని స్వభావం బకృత్రిను-వగును నిజము।

నిచ్చును రవి దపియింప-నికృతిఁ జెంది।

నట్లు తేజంబు గ్రక్కదే-యగ్నిరాయి॥

చర—ఈమహావీరుని తేజస్వీకాదు కోపంబును బ్రకాశించును. తాతా! చూడుము.

ఈప్రియమిత్రుండు ప్రయోగించిన జృంభకాస్త్రంబున నాక్రమింపఁబడి స

ర్వనైస్వములు నిశ్చేష్టంబు లయినవి.

రా—బాలా! యస్త్రంబుసంహరింపుము. చంద్రకేతూ! నీవు మాకు నిర్వ్యపారవి

లక్షణంబు లగుబలంబుల నూలడింపుము.

లవు—(ధ్యానమునఁగింపుచుండె)

చం—చిత్తము చిత్తము. (అని నిష్క్రమించెను.)

లవు—తాతా! అస్త్రముశాంలించినది.

రా—వత్సా! జృంభకాస్త్రంబులు సరహస్యప్రయోగసంహారంబులు.

గీ॥ వేదచోదితధర్మక- గ్తాదిరక్ష ।

ణంబు సేయ నఖండత- పంబు సేసి ।

బ్రహ్మముఖ్యులు స్వీయత- పరిప్రభాను ।

యంబు నైనమహాస్త్రచ- యంబుఁ గనిరి॥

నారు కృశాశ్వన కొసంగిరి. పిదప నస్త్రమంత్రమయ మగునుపనిషత్తును శృశాశ్వండు తనయొద్ద వేయెండ్లు చదువుకొనినకొడుకున కిచ్చెను. ఆపూజ్యుండు నా కుపదేశించె. దానిపూర్వానుక్రమం బిది. కుమారునిసాంప్రదాయ మెట్టిదో యడుగుచున్నాను.

లవు—మా కస్త్రంబులు స్వతఃప్రకాశంబులు.

రా—(ఆలోచించి) ఏమిట్లు సంగభవింపదా? ఇదేదోయతగ్రంథపుణ్యకారణం ని

గునైకమహిమ రావచ్చును. (ప్రకాశముగా) బహువదనం బెట్లు?

లవు—మేముకవలపిల్లలము.

రా—అట్లయిన రెండవవాడెక్కడ?

(తెరలో) ఓదాండాయనా! దాండాయనా!

ఉ॥ ఏమి వదించి తేమి వది- యిందితి మిత్రమ! మిత్ర! ఘోరసం॥

గ్రామము చిన్నితమ్మునకు రాజభటానికి వచ్చెఁ గాదె యశా ।

రా? మడియింతుఁ జూడు మధి- రాజపదంబును మజ్జగంబులన్ ।

భూమీని నిప్పుడే శమముఁ- బొందెడు రాజులశస్త్రవహ్నులున్ ॥

రా— క్రొత్తమబ్బలయులును కడిమిచెట్లమొగ్గదొడిగించునట్లు లిండనీలమణికాం
తిగలుగుకంతధ్వని నాకుఁ బులకాంకుర మొనరించుచున్నది. ఎవఁడితండు?

లఘు—ఇతండు భరతాశ్రమము నుండి మరలివచ్చినకుశుం డనుపేర్లు గలనాయగ్ర
జుండు.

రా— (ఆనందముతో) అల్లేసి బా! ఆయుష్మంతుఁ డగునాతని నిటుపిలుపుము.

లఘు—చిత్తము చిత్తము. (అని నడచుచున్నాఁడు)

కుశుండు—(ప్రవేశించి క్రోధభైరవములతో విల్లు మ్రోగించి)

చ॥ ఆనఘుండు సూర్యసూతి మను- వాదిగ నిర్భయదక్షిణా మహేంద్ర

ద్రున కిడు చాత్మవీర్యశిఖి- దుష్టులమాడ్చెడుసూర్యవంశ్యులై ।

నన్యపులతో రణంబువడి- నన్ జ్వలితాస్త్రమరీచి నారతిం ।

గొనుగొనమొప్పునాధనువు- కోరుకలు దీరఁగ ధన్యమకాఁగదా ॥

(అని వికటముగానడచుచున్నాఁడు)

రా— ఏమీరాజకుమారునిపారుషాతి లేకము?

ఉ॥ వాఁడిమిచూపు మజ్జగము- బల్మిసి గడ్డిగఁ జూచు, భైరవముం ।

బోడిమిగర్వ మొప్పుగతి- భూమి నణంచెదురీతినుండె,దా ।

నీడునఁ జిన్నయైనను మ- హీధ్రముపోలి- గురుత్వ మొందు ని ।

వీర డిటు వచ్చుచుండెఁ గన- వీరరసంబొకొ? లేక దగ్ధమో?

లఘు—(సమీపించి) ఆర్యా! జయము జయము.

కుశు—తమ్ముండా! యుద్ధము యుద్ధ మనువార్త యేమిది?

లఘు—ఏదోకొంచెము గాని నీవు గర్వము విడిచి విషయంబునఁ బ్రవర్తింపుము.

కుశు—ఎందులకు?

లఘు—రామాయణకథానాయకుండును బ్రహ్మాండరక్షకుండు నగురాముఁడిచ్చట
నుండెను.

కుశు—ఆమహాత్ముఁడు దర్శనీయుఁడే. కాని మన మేవిధమున నాతని సమీపింప
వలయునో యని యాలోచించుచున్నాను.

లవు—గురువును బొందినట్లే.

కుశు—ఎందుచే?

లవు—సుజనుండు సతిగభీరుండు నూన్మతాతనయుఁడు సగుచంద్రకేతుఁడు నై
య్యంబున “బ్రహ్మవిద్య” యని పిలుచుచుండె. ఆసంబంధంబున
ధర్మముగా నీరాజర్షి తాతపాదుఁడే యగును.

కుశు—ఇప్పుడీ రాజన్యనియెడ వినయము తప్పగూడు. (అని యిద్దఱునడచుచున్నారు.

లవు—అన్నా! ఈయాకారానుభావగాంభీర్యంబుల నూహింపఁ దగునానావిధము
కోత్తర సుచరితాతిశయంబు గల్గుమహాపురుషునిఁ జూడుము.

కుశు—(చూచి)

గీ॥ రూప మెన్నఁ బ్రసాదస్వ- రూప మగును ।

బావనం బగుఁ గన నను- భావ మహాహ ।

ఘనుఁడు రామాయణగ్రంథ- కవియు సరస ।

శైలి వాగ్దేవిఁ బెంచుట- చక్క నగును॥

తాతా! ప్రాచేతసాంతేవాసి యగుకుశుఁడు సమస్కరించుచున్నాఁడు.

రా—రారమ్ము. బాలా!

గీ॥ అమృతపూరితజీమూత- వట్లు నిగని ।

గ మెఱయునొడలు గల్లుని- న్నొంగిలించి ।

యంతరింద్రియబహిరింద్రి- యముల కమిత ।

సౌఖ్య మబ్బింపఁ గోరు నీ- జనుఁడు ప్రేమ ॥

(అని కౌఁగిలించి)

చ॥ విరివిగ నంగమంగము స్ర- వించెడుస్నేహమునన్ జనించుడే ।

హరుచిరసౌర మట్లు బహి- రాగతచేతనధాతు వట్టులై ।

చిరతరమోదసంక్రూభిత- చిత్తజనేకవిషిక్తుఁడైయితం ।

దురుపరిరంభణంబున న్న- హూహిమవర్ణము నాకుఁ జేసెడిన్ ॥

లవు—తాతా! లలాటంతపుఁ డగునుష్టాంశుఁడు తపించుచుండెఁ గావున నీసాలవృ
క్షంబులనీడఁ గొంచెము సేపు విశ్రమింపుము.

రా—వత్సా! నీయిష్టము వచ్చినట్లే.

(అందఱుపరిక్రమించి యుచితముగాఁ గూడుచుండిరి)

రా—(తనలో)

గీ॥ బాపురే! పూర్ణవినయసం- బంధమునను ।

నిలుచుటయుఁ గూరుచుండుట- పలుకుటయును ।

జూచుటయు మున్నుసామ్రాజ్య- సూచకంబు ।

లైనభావంబు లీబాలు- రందుఁగలవు ॥

గీ॥ స్వసితకిరణంబు లకలంక- చంద్రుఁబోలి ।

వధుకణంబులు వికచప- ద్ధంబుఁ బోలి ।

ఁడిచి యుండనిలావణ్య- విలసనము లా ।

నంగు రమణీయరుచిఁ బ్రతి- క్షణము మేన॥

భూయిష్టం బగుకఘుకులకౌమారంబును వీరియందుఁ జూచుచుంటిని,

గీ॥ పుంగవముమూపురముఁ బోలు- భుజశిఖరము ।

లున్నవీరికిఁ జూపు ప్ర- సన్నహరికిఁ ।

బోలి కదలదు మేను క- పోతకంఠ ।

నీల మగు మంగళమృదంగ- నిభము రవము॥

(నేర్పుతోఁజూచుచు) కేవలముమావంశానుగుణం బగునాకారమే కాదు.

గీ॥ సీత కనురూప మగునంగ- శీలసౌష్ఠ్య ।

వం బదంతయు స్ఫుటముగ- బాలురందు ।

నమ్మఁ దగు నేర్పునఁ గని క్రొందమ్మి సిరినిఁ ।

బడయుసతిమోము మరలఁ గ- న్నడెను నాకు ॥

గీ॥ తెల్లపలుబంతికాంతి సం- దీప్తము లివి ।

యవియె పెదవులు కర్ణంబు- లవియె నిజము ।

ఎట్టినివి నల్లనివి కన్ను- లివియు నవియుఁ ।

గాని సౌందర్యగుణ మదో- కిగ్రటిగ నుండె॥

(అలోచించి) ఎచ్చట దేవిని విడిచితిమో యయ్యిది వాల్మీకి నివసించుకాన నము. వీరియాకారమా? మమ్ముఁబోలియున్నది. వయస్సా! ద్వాదశవత్సరంబగును ప్రభావమా! యిట్టిది. “ అస్త్రంబులు స్వతఃప్రకాశంబు ” లనుటయఁదను స్మరించు చుంటిని. చిత్రదర్శనంబునఁ బ్రాసంగికం బగుజ్యోభకాస్త్రదానంబు ప్రబుద్ధమగు చున్నది. పూర్వులకును గురుసాంప్రదాయంబు లేక యస్త్రములు లభించలే దని వింటిమి. ఆహా! యీవియోగమాశ్చర్యరసంబునఁదేలుచుహృదయంబునకు శుఖమః ఖదాయకంబగుచున్నది “ కవలపిల్లల ” మనుటయుమనస్సునకు మిక్కిలి యనుభవసిద్ధంబు. ఆపుడా దేవిగర్భంబు కవలుపుట్టునట్లుగానున్నది.

మ॥ చన వెచ్చైనకొలంది నెయ్యమును హే- చ్చన్ నర్తవిస్రబ్ధయై ।

నను దోఁబుట్టినసిగ్గునన్ గలఁగి స- న్నం బైనచూ పొప్పునం ।

గనగర్భంబును జేతతో నిమిరి నే- గర్భద్వయగ్రంధి నాఁ ।

గనుఁగొంటిన్ మఱికొన్ని నాసరము లే- గన్ గాంచె నాసాధ్వియున్ ॥

• (అని యేడిచి) ఏదో యొకయపాయంబున వీరి నడుగుచునా?

లవు—గీ॥ భువనకల్యాణకరము మీ- మొగ మ దేమి!

వెడలుకన్నీటివానచే- దడిసి తడిసి!

దట్ట మగుమంచుచినుకుల- దడిసినట్టి!

తెల్లతామరపూవుసం- దీప్తి నొందె?

కుశు—మ॥ ఘరసాధ్విమణి జానకిన్ విడువ దూః-

ఖంబేల రాకుండు? రా!

మున కయ్యో? ప్రియురాలు పోవ వనమా-

మల్లొక మల్ చూడ నా ।

ప్రణయం! బట్టి దనంత మీవిరహ మా-

రామాయణంబుం బలిం!

పనివానింబలె నీవు నిట్లడిగెదే-

మాంద్యంబునన్ దమ్ముఁడా! ॥

రా— (తనలో) ఈ సంభాషణంబునాతలఁపునకు సంబంధింపకతప్పనము గానున్నది. అదుగవద్దు. ముగ్ధహృదయమా! నిష్కారణంబుగ నీ కీగంతులెందులకు? అకటా! ఇట్లు పగులఁగొట్టఁబడుమనెనావేదన గలిగి శిశుజనంబుచేఁ గూడఁగనికరింపఁబడుచుంటిని. కానీ యీవిషయంబుఁగప్పిపుచ్చెదను. (ప్రకాశముగా) బాలురారా! సూర్యవంశప్రఖ్యాతికారణంబును పాల్మీకివాణీప్రవాహంబును నగు “రామాయణము రామాయణ” మనివిసఁబడుచున్నది. అందానందంబునఁగొంచెము వినగోరుచుంటిని.

కుశు—మా కాగ్రంథమంతయు నావృత్తంబయినది. బాలకాండంబుకడపటిశ్లోకంబు వీరెందును స్మృతికి వచ్చుచున్నవి.

రా— చదువుఁడు.

కుశు—శ్లో॥ప్రియాతుసీతారామస్యదారాః పితృకృతా ఇతి।

గుణైరూపగుణైశ్చాప్రితీయాభ్యయోఽభ్యవర్ధత॥

తద్దైవరామస్సీతాయాఃప్రాణేభ్యోఽప్రిపియోఽభవత్ ।

హృదయం త్వేవజానాఃప్రితీయోగంస్థరస్థరం॥

రా— (తనలో) హృదయమర్మప్రహరంబతిహారుణంబు. హా! దేవీ! యిదిట్లయినది. ఆహా! నీరాగభోగాది సంసార వృత్తాంతంబులు నీవినాశంబున సంభవింపునప్రబంధ శృంగారంబున స్మరణమాత్రవిషయంబు లగుచున్నవి.

మ॥ కడు నెయ్యంబున నమ్మకంబున పిప- క్వం జౌతదానందమె।

కక్కడ? మాయద్దటిప్రేమ యెక్కడ? మహా- గాధంబు తొక్కోరుక్కలె।

కక్కడ? మాచిత్తములకా సుఖంబుననుచుః- ఖంబందు నాయొక్కమె।

కక్కడ? యివ్వెల్ల సేసించినకాబితత మి- కక్కయంబు పోకుండఁగా ॥

అక్కటకటా! ప్రియురాలిసౌందర్యాదిగుణగణంబును దెల్పునేకాలమును
స్వహంబో యాకాలమే స్మరింపఁజేయఁబడినది.

చ. కుదురుగ నానవాలువడి- కొంచెముకొంచెము వర్తులంబుగాఁ ।

బిడపను గొన్నినాళ్ళకును- బ్రేయసికిం గుచకుట్టులంబు దా ।

నెదిగె నొకింత యీడు తమి- యింగితమొప్పుఁ బ్రగల్భుఁడై మరుం ।

డెద నొడలందు ముద్దుఁడయి- యేర్పడె నెన్నఁ డాదే స్తృతం బగున్ ॥

అపు—ఇది చిత్రకూటమార్గంబున మందాకినీవనవిహారంబున నీతాదేవినిఁగూర్చి రా
ఘవునిపద్యము.

* శ్లో॥ త్వదర్థమివ విన్యస్త శ్శీలాపట్నోఽయమగ్రతః ।

యస్యాయమభితః పుష్పైః ప్రవృష్టైశ్చ కేసరైః ॥

రా— (సలజ్జాస్థిత సేన హతరుణముగా) శిశుజనం బతిముగ్ధంబు. అందు వన చరులు
మఱియును. హా! దేవీ! యాకాలమందలి ప్రణయక్రీడాప్రసంగంబును స్మ
రించుచుంటివా? హా కష్టము?

చ॥ శ్రమజలశీతలం బగుచు- జాహ్నవిమెల్లనిగాలి కేఁగియ ।

డ్డముగనుముంగురుల్ పడఁద- డంబునట్టిబలాటశోభ, కుం ।

కుమపుఁగళంక మేదిరుచి- గూరెడు చెక్కులు, భూషణాందకం ।

దము లగుకర్ణముల్ గలుగు- నప్పు మొగంబు తలంపువచ్చెడిన్ ॥

(స్తంభితుఁడై సకరుణముగా) అహహా!

మ॥ చిరకాలంబు ప్రవాసమందు మదిలో- జీరించి చింతించితి ।

త్పరుఁడౌవానికి నాప్రలోక మెదుటన్ - దా బుట్టి యున్నట్లు సా ।

దర మాశ్వాసము నీక పోదు, సుకళ- త్రవ్వంసమందో జగం ।

• బురుజ్జీగాటవిగా, తుపాగ్నిఁబడిన ట్లుల్లంబు పక్వం బగున్ ॥

(తెరలో)

చ॥ కొమరులపోరు వించు జన- కుండు కపీంద్రుఁ డరుంధతీవసి ।

స్తమనుబు రాములెల్లులును- సాధ్వస మొంది జరాకజీర్ణగా ।

త్రములు చలజ్జటల్ గలిగి- తత్తటసాటున దూర మాట నా।

[శమీ మిటఁ జాలసేపున క- శక్తతవచ్చుచునుండి రిట్లొగిక్]॥

రా— ఏట్లు? భగవతి యగునరుంధతియు వసిష్ఠుడు తాతజనకుండు తల్లులు నిక్క-
డనే యుండిరా? వారి నెట్లు చూడఁగలను? ఆర్యజనకుండు గూడ వచ్చెనని
పినిమందభాగ్యుండ నగునేను వజ్రముచేఁ దాడితుండ నైతిని.

మ॥ సమనంబంధ మిదంచు మెచ్చెడుమునుల్ - సంతోషముం జెంచునా।

తమసంతానము పెండ్లిలోఁ గలియుపె-ద్దల్ తాతలం జూచి క్రొ।

ర్యమునం దిట్టిండ నిట్టితండ్రునఱు ని-ట్లాహా నిరీక్షించి భి।

న్నము గానైతి నె కాక యెంతవని కై- నక రాముం డన్నుండు గా॥

(తెరలో) కష్టముకష్టము.

గీ॥ ముందు గుటు తిడుజనకుండు- బోధ సేయి।

నిట్టియనుభావమాత్రస- మీత్యులక్ష్మి।

గలుగురామునిఁ గని మాధ- కరణ లగుచు।

మూర్ఖుఁ జెందిరి తల్లులు- మువ్వు రకట! ॥

రా— గీ॥ జనకులకు రఘువులకుఁ గృ- శ్నంపుగోత్ర।

మంగళముకారణం బగు- సంగనయెడ।

నిర్దయుండను దురితవి- నింద్యుండ నగు।

నట్టినాయెడ దయ మీకు- వ్యర్థ మగును॥

వారి నెంతలోఁ గలిసెదనో? (అనిలేచుచున్నాఁడు)

కుశలపు—తాతా! యిట్టిటు.

(సదయాపలము గాఁగిరిక్రమించియందఱువెళ్ళిరి.)

ఇతి ఉష్ణాజ్గము.

శ్రీ రఘు .

ఉత్తర రామచరిత నాటకము.

సప్తమా జర్మము.

—:0:—

(పిదపలక్ష్మణుడుప్రవేశించుచున్నాడు)

లక్ష్మణ—ఆహా భగవంతుం డగువాల్మీకిమహర్షి, మాతోఁ గూడ బ్రాహ్మణక్షత్రియ పౌరజానపదులను బిలిచి స్వప్రభావంబున సకలదేవాసురతిర్యజ్జరనికా యంబును జరాచరభూత సముదాయంబును సమకూర్చెను. “లక్ష్మణా! యచ్చర లభినయించుతన నాటకంబుఁ జూడ వాల్మీకి మనలఁ బిలిచెను. నన్నొక్కతాదిస్తానంబగు గంగాతీరమునుఁ బొంది సభాసన్నివేశము చేయు” మని మాయన్ననా కాజ్ఞాపించె. నేనును మర్యామర్త్యభూతనివహంబున దురితస్తానవిభాగంబుఁ గావించితిని. ఇతఁడేయారువందు.

గీ॥ అవనిరాజ్యాశ్రమావాస- మందు నమితః ।

కష్టపుమునివ్రతంబును- గలుగునితఁడు ।

ప్రణుతవాల్మీకిమునిగౌర- వంబువలన ।

నిశ్లై వచ్చుచునుండె మ- హేశుఁడిపుడు ॥

• ఆర్యా! జయముజయము.

(తరువాత రాముఁడుప్రవేశించును.)

రా— వత్సా! రంగప్రాశ్నికులుసిద్ధము గానుండిరా?

లక్ష్మణ—చిత్తముచిత్తము.

రా— ఈచాలు రిద్దఱు చంద్రకేతుసమానం బగుగౌరవమును బొందఁ దగుదురు.

లక్ష్మ—అన్నా! రాజన్నే హవిశ్వాసంబున నల్లైయగును. ఇదిగో రాజాసనంబు పట్టవలెడినది. యుపవసించుము.

(అందఱుయచి ధోతము గానుపవసించిరి)

రా— నాటకమారంభించుడు.

సూత్రధారుడు—(ప్రవేశించి) భగవంతుండును భూతార్థవాదియు నగుప్రాచేత సుండు “మేము జ్ఞానస్త్రోతంబునఁ జూచి పవిత్రంబును గరుణాద్భుతరసయు క్తంబు నగు నేవచనామృతంబును గొంచెము సమకూర్చితి మందుఁ గావ్య గౌరవంబువలన సావధానముగా నుండవలయు” నని జంగమస్థావరాత్మకం బగుజగంబున కానతిచ్చుచుండె.

రా— మహర్షులు ప్రత్యక్షీకృతధర్ములు అట్టిమహాత్ములపరిశుద్ధంబులు నమృతభరితంబులు నగుప్రజ్ఞాసంబు లొకప్పుడు న సత్యంబులు కావని చెప్పఁ బడుచున్నది. కావున శంకింపఁదగవు.

(తెరలో)

హా! ఆర్యపుత్రా! కుమారలక్ష్మణా! యొక్కర్తుకను శరణహీనురాలను వ్యర్థమనొరథను బ్రసవవేదనాబాధిత నగునన్న శార్దూలంబు లపేక్షించుచున్నవి. ఇప్పుడు మందభాగ్యనగునేను భాగీరథిలో శరీరముఁ బరిత్యజించెదను.

లక్ష్మ—(తనలో) అక్కటా! ఏదోమఱియొకటి.

సూ—గీ॥ విభునిచే ఘోరవనమున- విడువఁబడిన ।

పట్టమహిషి ధరాత్మజ- పరమసాధ్వి ।

జానకీదేవి ప్రసవక- స్తంబుఁ బడయ ।

విసిగి దేహంబు గంగలో- విడుచుచుండె॥

(అని నిష్క్రమించెను.

ఇది ప్రస్తావనము.

రా— (సభయముగా) దేవీ! సౌమిత్రిం జూడుము.

లక్ష్మ—అర్యా! యిదినాటకము.

రా— హాదేవీ! దండకారణ్యనాసప్రియస్థితీ! యిది నీకు రామునివలనఁ గలుగఁచు ఖరపాకము.

లక్ష్మ—అన్నా! యూజడిల్లి చూడుము. ఈగ్రంథంబు మునివ్రణీతము.

రా—ఇదిగో వ్రజమయుండనై సిద్ధముగా నుంటిని.

(పిదప నెక్కికొక్కబిడ్డ జంక జెట్టికొనిన గంగావసుంధరలచే బట్టుకొనఁ బడి ప్రముగ్ధ యగునీత ప్రవేశించుచున్నది.)

రా—వత్సా! అదుగు పెట్టఁదెలియనిచీకటిలోవలెనంధత్వము నొందుచుంటిని. నన్ను బట్టుకొనుము.

దేవతలుగీ॥ ఓసిజానకి! కల్యాణి!- యూజడిల్లి!

వృద్ధి నొందుచునుంటివి- విధివశమున.

రాఘవాన్వయధరకుమా- రయుగళంబు.

నుదకమధ్యంబునం గంటి- వోకుమారి! ॥

నీత—(ఊజడిల్లి) దైవవశమునఁ బిల్లలఁగంటిని. హా! ఆర్యపుత్రా! (అని మూర్ఛిల్లుచున్నది.)

లక్ష్మ—(కాళ్ళపైఁబడి) అన్నా! భాగ్యవశమునఁ బెంపెక్కితిమి. రఘువంశము కల్యాణాంకురంబయినది. (చూచి) హా! యెట్లు? ఆర్యుఁడు కన్నీరు నించుచుఁ బ్రముగ్ధుండై యుండెనే? (విసురుచున్నాఁడు)

దేవతలు—వత్సా! యూజడిల్లిము ఊజడిల్లిము.

నీత—(ఊజడిల్లి) ఆర్యులారా! మీరెవరు? నన్ను విడిచిపెట్టుఁడు.

పృథ్వి—ఈమె నీశ్వశురకులదేవత యగుభాగీరథి.

నీత—భగవతీ! నీకునమస్కారము.

గంగ—పాతివ్రత్యంబున కుచితం బగుశ్రేయంబు వడయును.

లక్ష్మ—అనుగ్రహింపఁబడితిమి.

గంగ—ఈమె నీతల్లియగుభూదేవి.

నీత—అమ్మా! న నీయవస్థయందుఁ జూచితివి.

పృథ్వి—రా రమ్మ. బిడ్డా! (అని యిద్దఱుకొంగిలించుకొనిమూర్ఛిల్లుచున్నారు.)

లక్ష్మ—(సహర్షముగా) దేవి యగుజానకి గంగావసుంధరలచే నెట్లనుగ్రహింపఁ బడినది?

రా— దేవవశముననిదిదుఃఖాంతరముగానున్నది.

గం— పూజ్య యగుభూదేవి కూడ దుఃఖించుచుండుట నపత్యస్నేహము బలవత్తరమై జయశీలంబగును. కాకపోయిన మన స్మృనకు మూఢగ్రంథియుఁ బ్రాణుల కభ్యంతరోపద్రవంబును సంసారతంతువు నగునీయపత్యస్నేహము సర్వసాధారణము. సఖీ! భూతధాత్రీ! బాలా! వైవేహీ! యూఁబడిల్లుఁడు.

పృథి—(ఆశ్చర్యించి) చేవీ! నీతను గని యెట్లూరకుండును?

గీ॥ రక్కసులలోన నునికెఁ జి- రంబు నోర్చె.

రెండవది చుస్సహం బగు- చుండువిడుపు.

గం— పండుటకు సిద్ధమైనదె- వముననుభవ.

మార్గములఁ గప్ప నెవఁడు స- మర్థుఁ డగును? ॥

పృథి—భగవతీ! గంగా! మీరామభద్రున కిదంతయుఁ దగినదియే.

గీ॥ బాల్యమున బాలుచేఁ బట్ట- బడినపాణి.

యప్రమాణీకృతం బయ్యె- నన్వయంబు.

నన్ని జనకుండు శీలస- త్యములు నేను.

గాము సుమ్మి ప్రమాణంబు- గా నతనికి ॥

నీత—హా! ఆర్యపుత్రా! స్మరించుచుంటివా?

పృథి—ఆ! నీకార్యపుత్రుం డెవఁడు?

నీత—(సిగ్గుతోఁగన్నీటితో) అమ్మ చెప్పినట్లే

రా— తల్లీ! పృథివీ! యిట్టివాఁడ నైతిని.

గం— వసుంధరా! సంసారంబునకు శరీరంబవైతివిగదా? ఎఱుంగనిదానివలె నిట్లునియెడఁ గోపపడెదవేమి?

మ॥ కవిసేన్ భూమిని ఘోరదుర్యశము లం- కాద్వీపమం దైనయ.

గ్నివిశుద్ధిన్ జన మెట్లు నమ్ము నిచటన్? - గృత్స్నంపులోకంబుపూ.

జవిధానంబు కులక్రమాప్తధన మి- ట్వాకుక్షితీశాలి కో.

యవనీ! యీవిషమంపుఁగార్యమున నె- ట్లాబిడ్డ దాఁ జేసెడున్ ॥

లక్ష్మ—ఎల్లవిషయంబుల దేవత లమోఘజ్ఞానము గలవారు గదా
గం—అయినను నీ కిదె వందనము.

రా—తల్లీ! భావీరధీ! భగీరథకుల మనుగ్రహింపఁబడినది.

పృథి—దేవీ! నిచ్చలు నీకుఁ బ్రసన్నురాలనేకాని యీయపత్యస్నేహపేగము విని
నవెంటనే మస్సహంబగుచున్నది. రామభద్రునకు నీతయెడఁ గలనైయ్యంబు
నేనెఱుఁగనిదానను గాను.

గీ॥ దగ్ధమైనట్టి మనసుతో- దైవవశము ।

వలన నీసీత విడనాడి- ప్రబలధైర్య ।

మునను బరిపాలితప్రజా- పుణ్యమునను ।

బ్రాణములతోడ నుండె నా- బాలకుండు॥

రా—పెద్దలు పిల్లలయెడ దయ గలిగి యుండురుగదా?

నీత—(విద్చుచు పోసిలియొడ్డి) అమ్మా! నీలో సన్ను లయము నుండింపుము.

గం—ఏమంటివి? వేయెండ్లు సుఖముగా నుండుము.

పృథి—బిడ్డా! నీబిడ్డలఁ జూచికొనుము!

నీత—ఈయనాథ బాలురతో నేమి?

రా—హృదయమా! నీపు వజ్రమ వైతివి.

గం—సనాథులయ్యు నీబాలు రనాథు లెట్లయిరి?

నీత—నిర్భాగ్యురాలనగునాకు సనాథత్వ మెక్కడ?

గం. పృ. క॥ కవుగిట దేనిని దాఁకుటఁ ।

బవిత్రత ఘటించె మాకుఁ- బావనశీలా! ।

భువనశ్రేయస్కర మా ।

తావకదేహమున నిండుఁ దలఁచెద వేలా? ॥

లక్ష్మ—ఆర్యా! వినుము.

రా—లోకము వినుఁగాత.

రా— ఇదేదోయత్యద్భుతము.

నీత— కలకలధ్వనితో నాక సము వెలుగుచున్నదిదేమి?

గం— పృ— తెలిసినది.

గీ॥ మొదల భగవత్కృశాశ్వుండు- పిదపఁ గౌళి।

కుండు దరువాత రాముండు- గురువు లగుదు ।

రైలమి వేనికి జ్యంభకం- బులను గూడి ।

పుట్టుచున్నవి యాశస్త్ర- ములు నిజంబు ॥

(తెరల)

గీ॥ భగవతీ! జానకీ! నీకు- వందనములు ।

పూర్వ మాచిత్రదర్శన- మున నెవరికి ।

దాత యయ్యెనొ శ్రీరఘూ- ద్వహుండు వారు ।

నీకుమారులు గతి మాకు- నిజము తల్లి! ॥

నీత— భాగ్యవశమున నీయస్త్రదేవతలు లభించినవి. ఆర్యపుత్రా; యిప్పటికిని నీయ నుగ్రహంబులు ప్రకాశించుచున్నవి.

లక్ష్మ—“ ఈయస్త్రంబు లెల్లవిధంబులనీప్రసవంబు ననుసరింపఁగల ” వని యీ ర్యుండు తొల్లి చెప్పె

గం. పృ. క॥ పరమాస్త్రములారా! మీ ।

పరిగ్రహమునఁ గృతార్థతఁ- బడసితి మీబా ।

లురు ధ్యానించెడుతటి మీ ।

రరుదెండు శుభంబు మీకు- నగు వందనముల్ ॥

రా— గీ॥ విస్తయానంద సంబంధ- వికలితంబు ।

లైనకరుణతరంగంబు- లమితముగను ।

గలఁగుచున్ నిర్వచింపంగఁ- దెలియ నలవి ।

గానిదశ నాకు నిష్పాదు- గలుగఁ జేయు ॥

గం— పృ— కుమారీ! యానందింపుము. నీపుత్రుల నిష్పాదు రామభద్ర సహాధులైరి.

నీత — వీరికి రాజోచితం బగువీధి నెవరు చేయింపఁ గలరు.

రా — గీ॥ అలవసిష్ఠుండు గురువు గాఁ- గలరఘువుల ।

తంశముననుంగుఁగోడ లీ- పరమపాధ్వి ।

కూడఁ గటకట ! తనయుల- కుఁగులోచి ।

తవిధు లొనరించుగురువు నొం- దకయ వగచు॥

గం — కల్యాణీ! నీ కీవిచారముతోనేమి? పాలు విడిచినపిదప నీపిల్లలను భగవంతుఁ డగువాల్సీకి కొప్పించెదను.

గీ॥ రఘుకులంబున కెపుడు మై- త్రావగుణియె ।

యిష్టుఁ డాచార్య డగుఁ గాని- యిష్టుడేకు ।

మారులకు బ్రాహ్మరాజునం సాగరములను ।

వేత్త వాల్మీకియే నెఱ వేర్వఁ గలఁడు ॥

జనకులకును రఘుపులకును శతానందమునకు వినిష్ఠుఁడు నెల్లొ యశ్లే గెండు వంశంబులకును వాల్మీకి గురువరుం డగును.

పృ — భగవతీ! పాగుగా నాలోచించుచువి.

లక్ష్మ — ఆర్యా! నిజము విన్నవించుచుంటిని. బియ్యము పాయంబుల నీ పాలుర గుశ . లపులనుగాఁ దలంచుచున్నాను.

గీ॥ పీఠ లిగువురు వాల్మీకిఁ జేరువారు ।

పీఠ లాజస్మిసిద్ధాస్త్రు- సాగు లెండు ।

నాన్యునకుఁ బోలునాకృత- నందువారు ।

వయసునందును ద్వాదశ- బ్రములవారు ॥

రా — ఇశ్లే! చంపలదిత్తుండన్న మూసెందఁ న్నెత్తి.

పృ — పిల్లా! రఘు రఘాతలముల బవిత్రికిరింపుము.

రా — హా! ప్రేయసీ! లోకాంతరమును చొందిలివా?

నీత — తల్లీ! నీలో నన్ను విలయ మొందింపుము. బీవలోకప రాభిజయ ననుభవం పం జూరను.

లక్ష్మ — ప్రభుత్వ తర మేమిచ్చు నో?

వృథ — కుమారి! నాయాజ్ఞచొప్పునఁ బాలుపిడుచువలకుఁ గుమారులఁ జూచికొను
చుండును. పిదప నీ కెట్టిప్రమా యట్లే చేసెదను.

గంగ — ఇది యుక్తముగా నున్నది.

(అని గంగ, వృథవి, సీత, వెళ్ళిరి.)

రా — హే! సచ్చరిత్రదేవతా! సీతా! నీవు లోకాంతరంబున నుంటివని నిశ్చయ మ
యినది. (అని మూర్ఛిల్లుచున్నాఁడు.)

లక్ష్మ — దేవా! మహానుభావా; ప్రాచేతీసా! రక్షింపుము. ఇది నీకావ్యర్థము.

(తెరలో) మంగళశధ్వనిచాలింపుఁడు. ఓజంగమస్థావరములారా! మర్త్యమ
ర్త్యులారా! యిప్పుడు వాల్మీకిచేఁ బ్రతిజ్ఞచేయఁబడిన పవిత్రం బగునాశ్చర్యము చూ
డుఁడు.

లక్ష్మ. చ. కలఁగుచునుండెఁ గవ్యమునఁ- గైవడి గాంగజలంబు తత్త్వవే.

త్తలు సుర లాకసంబున ము- దంబున నిండిరి యచ్ఛతంబుగా ।

జలముననుండి మైకి సిరి- సాగరకన్యకఁ బోలి సీత భూ ।

తలసుత గంగదేవతను- దల్లి వసుంధరఁ గూడి వచ్చెడున్ ॥

(తెరలో) గీ॥ లోకజననీ! యరుంధతి! నీకు నప్ప ।

గించితేమి కోడలిన్ లోక- కీర్తనీయ ।

సీతఁ బావనచరితను- బ్రీతిఁ జూడు ।

గంగ వసుమతి యనుపేరు- గలుగుమమ్ము ॥

లక్ష్మ — ఆహాహా! ఆశ్చర్యము ఆశ్చర్యము. పూజ్యురాలా! కష్టము. ఇప్పటికి నార్యుం
డు నిట్టూర్పుపుచ్చకుండె.

(పిదప నదుంధలసీతయుఁబ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

ఆరుం. క॥ త్వరపడుముబాల! జానకి ।

పరివర్ణింపుము భయస్వ- భావము వేగం ।

బరుదెమ్మ నాదుబాలుకా ।

గర్హసామ్యపుర్మనమునఁ- గావుము బ్రదుకకా॥

నీత — (తొందరతో స్పృశించి) ఆర్యపుత్రా; యూహిడిల్లుము.

రా — (నిట్టూర్పువిడిచి) ఆహయేమిది? (సాశ్చర్యానందముగాఁజూచి) ఎట్లు? దేవి
యగుజానకియా? (స్పృశించి) తల్లియగునరుంధతియా? ఋశ్యశృంగే దులగు
మాగురువులాయెట్లు?

అరుం — వత్సా! యీమె రఘుకులదేవతయు సుత్రసన్నయు నగుభాగీరథి.

(తెరలో) లోకనాథా! రామభద్రా! “ అత్తూ! నీవు కోడలగునీతయం దరుం
ధతివలెనే శుభసంధాత్రివి గత్తు ” అని చిత్రదర్శనంబున నన్ను గూర్చి యనిన
నీవాక్యము దలచికొనుము. కావున నే నప్పు దీర్చుకొంటిని.

అరుం — ఈమె నీకు తల్లియగువసుంధర.

(తెరలో) “ భగవతీ! వసుమతీ! పూజనీయ యగునీతనయం జూచికొను ”
మని బాలికాపరిత్యాగసమయంబునఁ బలికితివి. కావున రాజా! బాలికయెడ నాహూ
హి చెల్లించుకొంటిని.

రా — భగవతీ! కృతాపరాధుండ నైనను నీకుం గరుణింపఁ దగినవాడను. (అనిన
మసగించుచున్నాడు)

అరుం — ఓ పౌరజాన పదులారా; జాహ్నువీవసుంధరలచేఁ బొగడఁబడినదియు నాచే
సమర్పింపఁబడినదియుఁ దొల్లి భగవంతుండగు నగ్నిహేమాత్రునిచే నిర్ణయం
పఁబడిన సచ్చరిత్ర గలదియు బ్రహ్మదేవతలచేఁ గీర్తింపఁబడినదియు సూర్య
వంశంబుకోడలును దేవయజ్ఞసంఘాతయు నగుజానకి పరిగ్రహింపఁబడుఁగా
త. మీ రిచ్చోట నేమి తలంచుచుంటిరి?

అత్తు — ఇవిధంబునఁ దల్లి యగునరుంధతిచే నదలింపఁబడుపౌరజాన పదవ రాచర
సముదాయంబు పూజ్యురాలికి నమస్కరించుచున్నది. లోక పాలురును న
ప్తులును బుష్పవర్షంబులఁబూజించుచుండెరి.

అరుం — రామభద్రా!

గీ॥ హరిటకవికృతప్రతిమ కా- ద్యప్రకృతియుఁ ।

బ్రియసతీమణి ధర్మచా- రిణియుఁ బుణ్యః

యైననీపత్ని నభ్వర- మంచుఁ గూర్చి ।

దగ నియోగింపు ధర్మము- తప్పకుండ ॥

రా — తల్లీ! నీ వాఙ్మాపించినట్లు.

లక్ష్మ — కృతార్థుండ నైతిని

నీత — మరలజీవించితిని.

లక్ష్మ — ఆర్యురాలా; సౌమిత్రి సమస్కరించుచున్నాఁడు.

నీత — ఇత్సా! నా కిట్లు శుభంబు దలంచుచుఁ జిరకాలము జీవింపుము.

అనుం — దేవా! వాల్మీకీ! నీతాగర్భసంభవు లగుకుశలపుల నిప్పుడు రామభద్రుఁడ ను
కు సమర్పింపుము (అని నిష్క్రమించెను)

రామలక్ష్మ — దైవవశమున ని దంతయు మనము తలచినట్లే

నీత — నాపుత్రు లెక్కడ?

(పిదప వాల్మీకి కుశలపులు ప్రవేశించుచున్నారు)

వాల్మీ — కుమారులారా! యీ రాముఁడు మీతండ్రి, యీలక్ష్మణుఁడు మీపినతండ్రి

యీనీత మీతల్లి. యీరాజర్షి యగుజనకుఁడు మీమాతామహుఁడు.

నీత — (సహర్ష కరుణాకూతముగాఁజూచి) నాబిడ్డ లగుకుశలపులారా?

కుశలపులు — హతాతా! హతల్లీ! హమాతామహా!

రామలక్ష్మ — (సంతోషముతోఁగొంగిలించి) నాయనలారా! మీరు నొరకితిరి.

నీత — నాయనా! కుశా! రమ్మ తండ్రి! లవా; రా చిరకాలమునకు లోకాంతరము
నుండి వచ్చినతల్లినిఁగొంగిలింపుఁడు.

కుశలపు — (అట్లుచేసి) ధన్యుల మైతిమి.

నీత — మహర్షీ; సమస్కారము.

వాల్మీ — అమ్మా; చిరకాలము సౌభాగ్యవతివై యుండుము.

(తెరలో) లవణాసురునిమూలము పెఱికినమధురేశ్వరుం డగుశత్రుఘ్నుఁడు
వచ్చెను.

లక్ష్మ — శ్రేయస్సులు శుభాంతరసంబంధసహితములు.

రా— ఇ దంతయు నే ననుభవించుచుండియు నమ్మను. కాక, శ్రేయస్సులకిది
స్వభావము కాఁబోలు.

వాల్మీ— రామభద్రా; నీ కిం కేమి యిష్ట మొనరింపవలయును.

రా— ఇంతకంటె నా కితర మయినప్రియ మేమి?

కాని ఇది భరత వాక్యము.

మంగళమహాశ్రీ వృత్తము:—

ఈపరమపుణ్యకథ- యిష్ట మయి తీర్చివలె-

నీడ్య యగుజాహ్నువివలెన్ దాఁ ।

బాసములనుండి యెడఁ- బాపుచును లోకమును-

బావనముఁ జేయును శుభార్థిన్ ।

దాపు నభినేయరచ- నస్ఫుటకథావిపరి-

ణామ మగుదీనిఁగవివాణిన్ ।

జూపలు సుశబ్దమును - శుద్ధపరత త్వముగఁ-

జూచుబుధు లెంచెదరు గాతన్ ॥

ఇది శ్రీ మత్పరమపవిత్ర హరితసగోత్ర మల్లాద్యన్వయ సహస్ర

ప్రతపద్మమిత్రాధీత సకలతంత్ర రామస్వామి శాస్త్రి

పౌత్రుండును సీతా రామ సమస్తదుణ వేంక

మాంబః శ్రీరామావధాని పుత్రుండునగు

సూర్య నా రాయణ శాస్త్రి చే

నాంధ్రీకరింపఁబడినయు

త్తర రామచరిత నా

టకమందు సప్త

మాజగ్రము.

నాటకము సంపూర్ణము.

అంతః

రామాయణ శ్లోకముల తాత్పర్యము.

84. పేజీ.

తా|| జనకునిచే నొసఁగఁబడినదై ధర్మపత్నియగుట సీత, రాము
నకుఁ బ్రియురాలయ్యెను. మఱియు సద్గుణములచేతను, సౌందర్యాది గు
ణములచేతను, రామునకు సీతయెడ మిక్కిలి ప్రీతిహెచ్చెను. అట్లే సీతకు
రాముఁడు ప్రాణములకంటెఁగఁడుఁ బ్రియుండయ్యెను. వారిపరస్పర ప్రే
మమును వారి హృదయమే యెఱుఁగును.

85. పేజీ.

తా|| ఓ ప్రేయసీ ! దేనికి నాల్గుదెసలనీవకుళవృక్షము పుష్పము
లు వర్షించుచున్నట్లుండెనో యాయీతాతిపలక నీకొఱకుంచఁబడినట్లుం
డెను.

శుద్ధ పత్రిక.

—:0:—

పుటము. పజ్జిక.

విజ్ఞప్తిలో.

తప్పు.

సెప్పు.

సత్యాలను.

పచ్చీలను.

5 26

జానకిని సరితోష

8 5

వినయసంపద

9 13

దరుఁధతి

దరుంధతి

14 7

యూప్రియ

ఈప్రియ

15 6

విచిచి

విడిచి

17 16

బడతిరి

బడితిరి

17 17

దుర్మాత్ము

దురాత్ము

33 4

ఊరడిల్లు

ఊరిడిల్లు

34 8

నల్లగలువ

నల్లగలువ

41 1

ఉ॥

వాసఁ—ఉ॥

44 7

ఈపొదిరింటి

ఈపొదిరింటి

50 4

వేడియన్

వేడియన్

58 5

వర్తము

వర్తనము

69 25

లంగీకరించు

78 4

వయస్య

వయస్య

అంటనివియూఁ బ్రమానపతితంబులునగు తప్పులింకనుండవచ్చును.

శ్రీరస్తు

కవిసంశయవిచ్ఛేదము.

అడిదముసూరకపీకృతము.

శ్రీపరవస్తువేంకటరంగనాథస్వామియ్యవారలుగారిచే

టిప్పణ్యాది విన్యాసపూర్వకముగా పరిష్కరింపఁబడి

విశాఖపట్టణమునందలి

స్వకీయార్థముద్రాశాలయందు

ముద్రింపఁబడి

శ్రీసకలవిద్యాభివధానిలో

ప్రకటింపఁబడియె.

హేమలంబిసంవత్సరము

వెల ౮ అణాలు.

సంకేతాక్షరజ్ఞాపనము.

- వి. పు. విశాఖపట్టణపుస్తకము - విశాఖపట్టణమున శ్రీవే. మంగి
పూడిజగన్నాథశాస్త్రిలుగారివద్దసంపాదించిన కవిసంశయ
విచ్ఛేదప్రతి. సంపూర్ణము.
- పా. పు. పాచి పెంట శ్రీరాజావారిప్రతి. ఇది అసంపూర్ణము. 'అన (గా
'పవకా రాధ' అనునది మొదలు కరలక్షణమున బెట్టిదు
డు | నె' అనువరకునున్నది. శ్రీసంగమవలసరాజావారి జ్యే
ష్ఠపుత్రులగు శ్రీరాజాచంద్రశేఖరనిశ్శంకబహదర్ వారిద్వారా
రావచ్చినది.
- బి. పు. బ్రహ్మశ్రీ భాగవతులలక్ష్మీనారాయణ శాస్త్రిలుగారు స్వయం
ముగావ్రాసిపంపినప్రతి. సంపూర్ణము. ఇది ద్వితీయతరంగ.
ములో కొంతముద్రణయైనపిదప చేరినది.
- ము. పు. మున్రితపుస్తకము.
- తా. పు. తాళపత్రపుస్తకము.

శౌధనము.

సీ॥ యతియుక్త వాక్యానుగతినంటవలయువత్సంబు ధేను శువెంటదవిలినట్ల
మెట్టుమీదనుగాలు పెట్టగై డండయందించినటులు ప్రాస మెనయవలయు
సానబట్టిన మణి చందాన పదమధనా రీతుభంగిబంధంబువలయ
దవివెలుంకు మెటుంగుదీగెయట్లథంబు దేట తెల్లంబు గా తెలియవలయ

నలఁతిదొలవడ్డ జంద్రమండలమువలన ।

జలజలనరాలు నమృతంపుజాలులీల ।

రసముదులకింపవ లేనట్టిరమ్యకవిత ।

రసికరసనారిరంసచేప్రేమలకు నెన్ని ॥ ౬ ॥

వ॥ అనియిట్లు శ్లాఘాలంఘనజాంఘికసుకవితామర్మకర్తనిరూపః
హృదయుండవై ॥ ౭ ॥ అనునీగ్రంథము 'ఆంధ్రమర్మంబు' అను
ద్యమునకును 'విజనసంజీవనిలో' ననుపద్యంబు నకునునడుమను
డవలెను- కాఁగానాపైపద్యములసంఖ్య ॥ ౮ ॥ ౯॥ అనియుండవలె
ను- ఈసీసవచనములు వి-పు; పా-పు, లలోలేవు ల-పు లోనున్నది
అవలక్షణములోని ఛందోభంగము కెప్రతులలోను నేకరీతి
గానుండుటవలన మార్పుటకు సాహసింపలేదు-

పేజీ ౧౦- 'ఆగ్నిహోత్ర' యనుపద్యమునకు 'గ*ఆదిపర్వము
[నన్నయభట్టు]' అనిశీర్షికయును టిప్పణిలో *ఆదిపర్వము ౭ వయా
శ్వాసమునపరాశరుకావించునత్రయాగంబుననయిన నాగకులప్రభ
యంబుఁ జూచిపులస్త్యాదులు వసిష్ఠాశ్రమమునకువచ్చి సత; యాగంబు
సేయవలదనిపరాశరుఁ బ్రాధికంచుట' అనియునుండవలెను.

౯వలక్షణమునతృతీయపాదము - 'యూండుమూరులనేన
మార్గొండుననఁగ' అనియుండవలెను -

పేజీ ౨౭ 'తొడనహయ' యనుపద్యమునకు, 'గో కర్ణపర్వము
తిక్కన సోమయాజి]' అనిశీర్షికయును టిప్పణిలో 'గోకర్ణపర్వము
౨వయాశ్వాసముననుకేతుఁడనెడిపాంచాలకమారుతొక్కపాచార్య
యుక్తమున' అనియునుండవలెను

పేజీ ౩౦- పజ్జిగ ౧౯-- 'విదర్భదేశమునయందు'

తి ర స్తు.

కవిసంశయవిచ్ఛేదము.

ప్రథమతరంగము

క॥ శ్రీమ దుమాశంభులకు ర|
మామురవైరులకు వాకరమలసూతులకున్|
చేమోడ్చి వినాయకపద|
తామరసంబులకు నెఱఁగి తవిలినవేడకన్॥౧॥

క॥ వాల్మీకివ్యాసులకును|
కేల్కాగిడిచి నన్నపార్థ్యుఁగ్గించి కవీం|
దుర్ల్యేచ్ఛఁగవిత గూర్చు న|
కల్లఁకునిం దిక్కయజ్ఞ గణుతించి తగన్॥౨॥

క॥ చినలచ్చిమంత్రితనయున్|
ననఘుని మజ్జనకు భాస్కరామాత్యమణిన్|
గొనియాడెద నా ఘాలం|
ఘనజాంఘికకవనఘోటిగలిగినమేటిన్॥౩॥

క॥ పుడమిగల రసికుఁడెల్లఁబా|
గడఁ గవిజనరంజన కృతి గావించితి నే|
నడిదముసూరకపేందుఁడ|
మృడపదపంకజరీరంసు మృదుమానసుడన్॥౪॥

క॥ ఆంధ్రమర్తంబుదెలియంగననువుపడు నె|
ప్రకటసంస్కృతగచితసూత్రములచేత|
నవనిబాణినిఘటితసూత్రాభాసరణి|
తెనుఁగుటీకల చేతసాధింపనగునె॥౫॥

క॥ కవిజన-సంజీవనలో॥

దవిలినపద్ధతులు మఱియితరలక్షణల ।

క్షయినిదిష్టగతుల్ చె ।

ప్రవలయునని వేయ యొక్కపద్ధతిచేత॥౬॥

క॥ ప్రియమందగగవులు కవి ।

త్రయ*సుకవిత్వానుసరణి దప్పక కవిసం॥

శయవిచ్ఛేదన మను నా॥

హ్వాయమిడి లక్షణ మొనర్తు నార్యులు మెచ్చన్ ॥ ౭॥

౧ లక్షణము.

గీ॥ ఏవకా-రాక్ష-సంప్రాప్తి*హేత్వకార ।

మేనసియందుంటకొల్వరేన నెడు చోట॥

నిడగవచ్చును గొల్వరయేని యనుచు ।

భానుశతకోటి సంకాశపార్వతీశ ॥

ప్రయోగము.

౧ † ఆదిపర్వము-శబ్దానుశాసనుడు

గీ॥ ఇంక నెవ్వరు* రక్కసు లిద్దరాళ్లు

నటు మనుజులందినకుండు నదియో† వనుజ ।

భక్షణము జేసితిరయేని† బకునియట్ల†

† 'వలెనెయని' వి-వు

* కవిత్రియమనగా భారత కవులు
ముగ్గురును-

† ఈయెడుపద్యంబులును పా-పుస్తక
మునలేవు.

* 'సంప్రీతి' పా-పు.

† 'మొనసి' పా-పు.

‡ 'ననెడి' పా-పు.

† ఆదిపర్వము ౬వ అంశాసనము:

దు బకుండు చచ్చుచు నాచీనయ

ర్పునువిని యొచ్చివనాగిబంధువు

జూచి భీముండు నెప్పువాక్యము

* 'నెన్నడు' ము-పు. తా-.

† 'నదియ' వి-పు 'నదియు' ము-పు

‡ 'జేసికనియు' అని మహాభారత త

పత్రిపుస్తకములోనును ముద్రిత.

చతురని రక్కసుల కెల్లసాటె వినఁగన్

అ * అరణ్యపర్వశేషము- శ్రీశ్రీరామగడ-

క॥ వాడైన యాశ్రితత్వము।

నీచగు చిత్తమునఁ గలిమి నియతమయేనన్

సాదరభణితుల న న్నవ।

పాదితస్య మ్నామగాఽప్రసాదింపుదయన్

3 శ్రీ ఉద్యోగపర్వము ఉభయకవిమిత్రుఁడు

చ॥ అది సభయే ప్రియంబడర* నార్జునునిల్వరయేనినార్యులే

మదింకలపంగ వారలు సమంచితధర్మముబలక రేనిన।

ట్టిదియును ధర్మమే తగఘటించిననిక్కము తేనిదేనిదా

బదిలపునిక్కమే యొక నెపంచిడుచొప్పగు నేని భూవరా॥

౪ నైషధము- శ్రీనాథుఁడు

గీ॥ అనలసంబంధవాంఛనాకగునయేని

యనల సంబంధవాంఛనాకగునె. నూ వెన్

[చాలు సందేహ వక్రభాషణములింకఁ

స్తకములోనునుంగూడ నున్నది
† 'రాక్షసులకెల్లజాటిచెప్పె' తా-పు.

రక్కసులకెల్లజాటిచెప్పె ము-పు.

* అరణ్యపర్వమురన యాశ్వాసమున
మార్కండేయుఁడు నారాయణుని
ప్రభావంబుఁ దెలుపుచుని యడుగుట

శ్రీ వత్సాప్రగడయనియుపనామము శం
భువాసుఁడని కవినామము ఈగ్రం
థంబున నక్కడక్కడ శంభువా
సుఁడనిగూడ వ్రాయబడియున్నది

† 'గలి' పా-పు. ము-పు

† 'ప్రసాదింపఁదగున్' ము-పు

శ్రీ ఉద్యోగపర్వము అవ యాశ్వాసము
న సంజయుఁడు సప్తావ్యంబుననున్న
పాడవ్రలంబూచియొచ్చి పాండవ

కొరలులకు విరోధంబు తొలగించుట

శ్రీయమని కృతరాష్ట్రునకుచెప్పట

* 'బెనఁగ' ము-పు

† 'ధర్మవ' ము-పు

† నైషధము ద్వితీయాశ్వాసమున రా
జహంసము నలునిగుణములువణిం
చి స్త్రీస్వభావములు చంచలములు
గావున నలునియందలి నీయనురా
గమిట్లుండునో లేదోయనిననంత
దమయంతి నలునితప్ప మరియొకని
వరియింపనని హంసంబునకు తెలు
పుట.

శ్రీ 'యతివ' పా-పు. మాతృకలో ప్ర
థమ ద్వితీయపాదములు మాత్రమే
యున్నవి పద్యము పూర్తిగానున్న

దరుణచంక్రాగ పాథఃపతంగశక్రా ||]

౫ * కవులవషము(?)

చ|| వయసున చిన్నవాడనభివంద్యుడనాదు నేమీకునంచునం,
శయ మొనరించెదేని మునిసత్తమ కార్యములందునాగమా |
ధ్యయనములందు మంత్రములయందు గరిష్ఠుడయేని పెద్దని |
శ్చయ మీది వానియందఖిలసన్నతమైనను విద్యగల్గుటన్ ||

౨ లక్షణము.

గీ|| ఇడగవచ్చునుల్యప్పపై నిత్యసంధి |
మాత్రమొక్కొక్కచోటనుమటు మీర |
గొలుతు నఘమడం పఁగోరిందుశేఖరు |
నన్నయట్లు కవిజనానుమతిని ||

ప్రయోగము.

౧ † ఉద్యోగపర్వము - [తిక్కయజ్ఞ]

క|| ఇతఁడు మదీయపురోహితుఁ |
డితనికేదగ నెల్ల* పనులు నెఱింగించిపుడే † ||
ధృతరాష్ట్ర కడకుఁ బనిచెడ † |
చతురవచనరచన గటపి సంప్రీతిమెయిన్ ||

యెడంబాగుండునని తలంచి తృతీ
యచతుర్థపాదములనై షభమునుం
డి చేర్చుటయైనది | కావుననేయా
పాదములకి [] ట్టిచిహ్నంబిడం
బడియె ముందుకూడ నీచిహ్నము
ధ్యస్థగ్రంథము మాతృకలోలేనది
యని యెఱుంగునది.

* అర్ధమకవులచేఁజేయఁబడినయొకగ్రం
థములొనిరై యుండిన యెడను కవులవ

ట్కమనియుండిన బాగుండును-

† ఉద్యోగపర్వము ౧వ యాశ్వాసము
న ద్రిపదుఁడు దుర్యోధనుకడకు త
నపురోహితునంపుటకై పాండవాదు
లతోఁజెప్పట.

* 'మదీయాగ్రపురో | హితుఁ డితిని
నెల్ల' ముపు.

† 'నెఱుంగించితగన్' ము-పు.

† 'బనుపుడు' ము-పు.

అశ్వ విరాటపర్వము- [సోమయాజీ]

క॥ నమ్మము కైదువు* మోపగు।

జమ్మి వెగంబ్రాకివిడచి చాపమునాకం।

దిచ్చునాడు సేయునదిలే।

కమ్మగ్గుండమహీజ† మలసత నెకెగన్ ॥

‡ రాఘవపాండవీయము. పింగళసూరన్న

చ॥ వీను పలుమాటలేలయలవేలుపుమూకలలోన నేనియు।

నెవ్వనుకకు వీరగఁబారకొకవిరుఁడు నిల్వగలంఁడెన్ యలక చూ।

పినకులుఁ డించుకేని*సమపేక్షితసంగర కేళిమైనగు।

డ్చిన ఘనఘోర†సాయక విజృంభణమమ్యలకోర్వ నెట్లగున్ ॥

౪ ‡ నైవధము- శ్రీనాథుఁడు.

సీ॥ కోరిల్లీతాగేహకుడ్యతలంబులన్ వాయుదురన్నరేశ్వరునిమూర్తి।

వ్రాసికన్యాత్వగౌరవమువీసరవోవదర్శింతు రన్యోన్యతరళ†దృష్టి।

దర్శించియతనికేతగుదునోతగనాయనించుకించుకసంశయింత*రాల్చి।

[సంశయించికరాంబుజములఁగ్రొమ్మించుటద్దములెత్తిచూతురుతమ్మదారుఁ

గీ॥ రాజకన్యలు జగతి నాకమమునందుఁ

•• గందువారల నిట్టూర్పుగాడ్చువేఁడి।

• ముకురములు చారుమోహనమూర్తియనఁగఁ ।

శ్రీ విరాటపర్వము రవ యాశ్వాసము

న శమివృక్షనిక్షిప్తాయుధ సంచ

యంబులోని ధనుస్సునుతీయుమని

యర్జునుఁడుత్తురునితోఁజెప్పిననతం

డు పీనుగునంటుకెట్లని నండేహిం

పుచున్నంత నతనితో నిదియస్త్ర

సేంచయంబుగాని శవంబుగాదనిని

రూపించిచెప్పట-

* 'కైదువ' వి-పు. తా-పు.

† 'ముగ్గుండమహీజ' తా-పు.

‡ 'రాఘవపాండవీయము రవయాశ్వా

సము దిగివ పద్యము.

శ్రీ 'నైవధలాండె' ము-పు.

* 'డించుకంత' ము-పు.

† 'డ్చినఁబటుఘోర' ము-పు.

‡ నైవధము రవయాశ్వాసమున నత

మహారాజప్రశంస. పా-పుస్తకము

న నీప్రయోగములేదు.

శ్రీ 'భాగంబుల' ము-పు.

† 'మహేశ్వరుని' ము-పు.

‡ 'తు రనురాగరరళ' ము-పు.

* 'తగనొకోయంచునించుక సంశయిం

బలఁగు దమయంతి చేదర్పణముదక్క] ||

† ఆముక్తమాల్యద. ఆంధ్రకవితా

పితామహుఁడు

సీ॥ [కొంగవా ల్పొలుకులంగులులఁ బట్టు కజబ్బలంటగుట్టిడ వేజ్జు
నరయువారు]

తలఁబడ్డ గుదియదెబ్బలఁ బాతమసియిడియంబలిగంజిండ్లన్నడుగువారు]

తను సేఁగిఁ జెప్పలో దయమీఱవినిచీరఁ జించిచ్చువారిదీవించువారు।

[నొలఁబడ్డ నెపమునఁ గలతేనీసిరిఁ జెప్పిచుట్టలపైఁ దాడిపెట్టువారు।

గీ॥ వైనపాంథులచేతఁ గ్రందెనయూళ్ల।

జాడగా నిటఁ చెచ్చి యిన్నిడడించి।

వారు నీరానభోవనావ్వారిమగిడి।

వచ్చునాలోన నీరూపువచ్చెనాకు॥]

ఓ ‡ సుభద్రాపరిణయము. వంశావళి. [చేమకూర వేంకటకవి]

ఉ॥ ఇచ్చు నెడన్నదాథమడిగిచ్చునొతఁదయసేయఁగాదన।

న్వచ్చుకొ [మించియొక్కఁడన వచ్చినదానవియిచ్చగించియే।

మిచ్చిన నిచ్చెనేసరగ నెవ్వరి మైదయచేసిఁ జేసేనే।

యచ్చుశురాస్యఁడుం దెలియడచ్యుతశ్రీరఘునాథచిత్తుమున్]॥

తు' ము-పు.

† ఆముక్తమాల్యద కవయ్యాశ్వాసము
న రాగిన పద్యము.

ఆంధ్రకవితా పితామహుఁడు=అల్ల
సానిపెద్దన్న కవికణఁకసాయన
మును రాయలవారికండక జేసినం
దునుగాను అపరాధక్షమాపణకై రా
యలవారిపేర నే యల్లసాని పెద్ద
న్న యాముక్తమాల్యదంజేసి సమ
ర్పించెనని ప్రథ.

‡ సుభద్రాపరిణయమని విజయవిలా
సమునకే నామాంతరము. ఈవం

శావళి ప్రథమమున ముద్రించిన పు
స్తకములలో మాత్రమెయున్నదిగా
ని యిటీవలి ముద్రించినవానిలోతేదు
శ్రీమహామహాపాధ్యాయులవారిచే
సంపాదించఁబడిన రెండుతాళపత్ర
పుస్తకములలోనుకూడలేదు ఈవం
శావళి మ-రా-శ్రీ మంతెన ఆదిన్నారా
యణమూర్తిగారి మాతృకంబట్టి
కొత్తగావ్రాయించుటయవివది
పాపుస్తకమునపద్యమంతయు ను
న్నది. కృతినాయకగుణవర్ణనము
నివయాశ్వాసము రరావపద్యము

2. కవులమవ్వము. (?)

చ॥ అనలించి నల్పవారిగని యంతకకింకరు లేవ్వరయ్యమి ।
రదెజమునాజ్ఞ * దోచితిరియెక్కడినుండిబవచ్చెనారే ।

౩. శుద్ధాంధ్ర రామాయణము. † అడిదము భాసరుండు

చ॥ డాల్ ।
నిగిడియవైపుల నెవ్వడలనేటయినీటగువీటికొట ।

3 లక్షణము.

గీ॥ ఆంధ్రప్రదముమీదనచ్చ గూర్చిగయేని ।
గలసీయుండునొకెడగలయకుండున్ ।
గొమ్మగల్గహల్లకడు దక్కనానతి ।
యిచ్చిరనంగనానతిచ్చిరనంగ ॥

ప్రయోగము*.

౧ † అదిపర్వము వాగనుశాసనుండు-

క॥ ధరణీసుర విరహితమగు ।

* 'రిదేశమనాజ్ఞ' పా-పు.

† 'బాలభాస్కరుండు' పా-పు. అడిదె
ము భాస్కరకవి సూరకవి తం
డ్రీయనునంశము గ్రంథావతారిక
లోనికవ పద్యముననును తరంగాం
త గద్యమందును స్పష్టము- ఈ
ద్ధాంధ్రరామాయణమెచ్చటను ను
న్నట్లుగూడవినలేదు- ప్రసిద్ధమైన
భాస్కరరామాయణము ముక్క
భాస్కరాది విరచితమనునంశమును
ప్రసిద్ధమే.

గీ 'గలసీయుండవచ్చు గలయకుండు'

పా-పు.

* 'ఉదాహరణము' పా-పు. వి-పు.

స్తకముననేమియులేదు.

† అదిపర్వము అవ యాశ్వాసమున,
గరుడుండమ్మతంబుదెచ్చుటకై వెళ్లు
సమయమున కశ్యపుని నాహారమడి
గిన గజకచ్చపంబులంజెప్పె వానిని
సంపాదించి పిమ్మట భుజించుటకుస్థ
లమారసిరోహిణి పృథ్విమయొక్క
శాఖమీద గూర్చుండప్రియిన్నింపన
దివిరిగె- దానినాశ్రయించి తపంబు
సలుపుచున్న వాలభిల్యులంజూచి

నరణ్యదేశంబు నాకు నానతి యిండి |
 తరుశాఖవిడువవలయును |
 శరము నిరోధమగురనినక శ్యపుడనియెన్ ||

౨ * అరణ్య పర్వ శేషము. శంభుదాసుఁడు

క॥ అనినవిని సూత సూనుఁడున్ |
 వినయంబున నిట్టులనియెవిప్రాకారం |
 బునవచ్చిన వేల్పువునీ |
 వనఘా యెవ్వఁడవు నాకు నానతియీవే ||

౩ † ఆముక్త మాల్యద. [రాయలు]

క॥ దేవాయిత్యనిగూనతి |
 యీవలదేగ్రంథపుఁ గూటికిఁటరానాడ |
 బ్రేవారిఁబ్రోవభిత్తా |
 జీవిక వర్ణికిని విధిసృజించెను నాదె ||

౪ శ్రీ విరాటపర్వము - ఉభయకవిమిత్రుఁడు -

సీ॥ [మజ్జనకుండు సన్న్యాసకౌతమగోత్రమహితుండు భాసకర
 మంత్రితనయుఁ]

డన్న మాంబాపతి యనఘులు కేతనమల్లనసిద్ధనామాత్యపరులఁ

ఈ క్రొమ్మఱు ముంబడిన వీరికి తపో
 భంగంబును తనకు బ్రహ్మహత్యయు
 సంభవిల్లుననియెంచి దాని సూటం
 గలచుకొని గడకచ్చవంబుల కాల్చని
 మిచ్చికొని కశ్యపునియొద్దకు వెల్లిన
 నదిమాచి గరుడునియభిప్రాయంబె
 టిగి వాఱుభిల్యుల మరియొకస్థానం
 బునకలుగుండనియంపె - విష్ణుటయీ
 క్రొమ్మఱు బ్రాహ్మణోత్తములులేని య
 రణ్యమునం బడవేయవలయునుగా
 ననట్టి ప్రదేశంబు చెల్పుచుని గరుడు

డు కశ్యపునినడుగుట.
 శ్రీ 'నిరోధమిద్యనిన' ము-పు.
 * 'అరణ్యపర్వముఁడవయాశ్వాసమున
 బ్రాహ్మణవేషమున నొచ్చిన సూర్యు
 ని నీవెన్నండవని కణుఁడడుగుట -
 శ్రీ 'తనయుఁడు' ము-పు.
 † ఆముక్తమాల్యదరవ యాశ్వాసమున
 కైవ పద్యము పా-పుస్తకమున
 పూర్తిగానున్నది.
 శ్రీ విరాటపర్వమున యాశ్వాసమున
 గ్రన్థావతారమున.

గూరిమి తమ్ముండు గుంటూరు విభుఁడు కొమ్మనదండనాథు
దుమధురకీరి ౮

విస్తర స్థాపుఁడౌ పస్తంబసూత్రప్రవిత్రశీలుఁడు సాంగవేదవేది॥

గీ॥ యథిఁ గల వచ్చి వాత్సల్య మతిశయిల్ల ।

నస్స దీయప్రణామంబు లాదరించి†

తుష్టిదీపించు కరుణార్ద్ర† దృష్టిజూచి॥

యెలమినిట్లని యానతియిచ్చెనాకు॥

౫ కళాపూర్ణోదయము [పింగళసూరన్న]

క॥ ఓయనఘదేవుడవొయో ।

గాయతకపిలాదిస్థినులందు నొకఁడవో ।

నీ యనుభావం బద్భుత ।

మేయన్నది నామ మెద్ది యానతి యీవే ॥

౬ † విజయవిలాసము [వంశావళి. చేమకూరవేంకటకవి]-

ఉ॥ ఆనతియిచ్చెనాయదిశిలాక్షరమెవ్వనినైన మెచ్చెనా† ।

వానిఁగృతాథుఁడేయు[పగవాడయినన్ శరణంబుజొచ్చెనా]

యానరు నేరమెంచక తనంతటివానినొనర్చునిచ్చెనా ।

యేనుగుగానియీడుగల రేరఘునాథనృపాలశౌరీకిన్ ॥]

ఇటువలెనే! చీకటిలు*, చీకటియిల్లు । కొండంత, కొండ
యంత, ఊరకుండి, ఊరకయుండి । ఒక్కడ, ఒక్కయెడ । ఒక్క
మ్మడి, ఒక్కయుమ్మడి । మేనత్త, మేనయత్త । కమ చ్చు, కమ్మయ
చ్చు । అని† ఇటుదెలుగుల ప్రయోగించునది॥

కొమ్ముగల్గు హల్లాకడు దక్కననఁగా- నిట్టూర్పుకట్టా
కలిపట్టంచుమందాకు । ముద్దాడి । నూరంచులవాలు, యీరేడు†

† 'మంబునాదరించి' తా-పు.

ముకలవ పద్యము.

† 'తుష్టిదీపించికరుణార్ద్ర' ము-పు.

† 'బ్రాచేనా' వి-పు.

‡ కళాపూర్ణోదయము ౨వయాశ్వా

* వి-పుస్తకమునతేదు-

సము శిరవపద్యము.

† ఇబ్బంగిని'పా-పు. వి-తి.

† విజయవిలాసము ౧వ యాశ్వాస

‡ కొమ్ముగలసాల్లుదక్కననఁగా వి-పు

పోరాట! ఇట్టివికామ్యుగల్గు హల్లులు! వీనిమీద నచ్చగలసియుం
డునుగాని కలయకుండదు-

౪ లక్షణము.

శ్లో॥ కర్కఢారయంబు గావించు తటి నకా!
రాంతమైన యట్టి యాంధ్రపదమా!
సంసక్రతంబుతోడ సంది సేయగవచ్చు!
చిటుతశశి ధరించె శివుడనంగ॥

ప్రయోగము.

౧ *

క॥ అగ్నిహతిజేసిమానవ!
భుజ్జీవహము మరణబాధపొందింపుచుమా!
డగ్గులయందును నాలవ!
యగ్నివలెన్ వెలుగుచున్నయమ్మనినాధున్॥

౨ † అరణ్యపర్వము [శబ్దానుశాసనుడు]

ఉ॥ [నన్నును గొరించుకొనినావదనంబునకున్నిజాస్యమా!
సన్నముఁ జేసియొక్కమృదుశబ్దముఁ జేసెమనోహరంబుగా!
నెన్నఁడునట్టి శబ్దము మునీశ్వరమున్నియె నెటుంగనా!]
యన్నవబ్రహ్మచారి ముఖమంబురుహారిసమంబుచూడగన్॥

౩ * ఉద్యోగపర్వము-[సోమయాజి]-

చ॥ జగముల నెల్లడందురితసంతముసంబులడంపఁగోరిబా!

† ఇటువంటివి వి-పు-పా-పు-

† కొమ్ముగలహల్లులు వి-పు-

* ఈప్రయోగము ఆదిపర్వములోని
దైయండవచ్చును. మాతృకలురెంటి
లోనుమాడ శీర్షి కతేనందుకనుగొ
నుటకువీలలేకపోయినది.

† అరణ్య పర్వము ౩వయఃశ్వాసము
ముత్యశృంగుడు వేశ్యసుమునికవ
రుగాథాచించివిధాండకునితోజెప్ప

* ఉద్యోగపర్వము ౧వ యాశ్వా
ససంజయుండు ఋష్యావ్యంబునను
పాండవులయొద్దకువచ్చిసంభాషిం

ఋగబర మేష్మి నిల్విన కలుంగుమహీస్సురులట్టివారికి
దగవు దలిర్ప సత్పురుషదత్త ములైతగుజీవితంబులెం
త గుమత్తులైన మార్పురెపదంపడియా యుపుశీయునొల్లరే!

గళ్య నైషధము శ్రీనాథుడు

శ్లో॥ లలనలజ్జాసరిద్దుర్గలంఘనమున
రాజహృదయంబు జొచ్చినక్రమముఁజూడ
తరుణిమాగంధపరికల్పితంబులైన
వలుదకు చకుంభములప్రభావమునఁజూవే॥

౫- ఆముక్తమాల్యద. [రాయలు]

శ్లో॥ [పాథోధిజలయుక్తిఁ బ్రాచిపట్టినది శాకకులనాఁడగు మర
కతపుఁగరులు।
కకులదొండముసిక్కఁ గబళించి మింగినహరులనాఁడొండమొ
ప్పగుఁడదశ్శా
హరులుదాపిన తాపలమరనేనుఁగు వోయినీరార్చనపరంజ
నీటివ్రాత
శీలి దత్తార్పణచిత్రితశంఖచక్రము ల్పత్నంపుఁది న్నెలఁబ
తిఫలింపఁ]।

శ్లో॥ బెఱపురాళి గృహశీలఁబెండి యాడ
[భవనరాజులుఁగట్టినబాసికమనఁ
దసరు మణిఘోరజములతో ద్వారవితతిఁ
బఱగు వీధులుపురిసూత్రపట్టినట్లు॥]

౬ శ్లో కవికర్ణరసాయనము సింగసాక్ష నరసింగన్న

శ్లో॥ [వెడలిపోదలచుచోనొడసి కేల్పట్టినదిరిగి నెచ్చెలిఁజూచుదీన
దృషి

శ్లో నైషధము ౧వ యాశ్వాసమున నగి ౩ వ పద్యము
సలుఁడుడమంయతీశాన్దర్యాదిగుణశ్చ శ్లో కవికర్ణరసాయనము ౩వయాశ్వాస
పామువలననుదనపరాధినుండగుట- ము ౨౧౧ వ పద్యము
ఆముక్తమాల్యద ౧వయాశ్వాసము

శయ్యకుఁదిగ్గుచుచోఁ జనుదేకవిగ్గురఁ జరణాంబుజముదో
గుఁచండితనము

బలిమిఁగొఁగిటగుచ్చితలిమంబుఁజేర్చుచోనేడఁబాటుచాలని
నిశుపయూర్పు

ముంగేలవంచిన మొగమెగయిం చుచో మెయికోగునేతని
మీలనఁబు॥

గీ॥ మాటలాడక చేకోన్నమానముద్రీ
యైదునివిపంచబాణునికైదుతూపు
లయ్యెఁబతిడెందమునఁగాఁడునట్టులేయ॥
నంగనామణిసవికొత్తసంగమమున॥

౨ శ్రీ రాఘవపాండవీయము - [పింగల]సూరన్న
మ॥ [అనయము] మోలినేకతమహార్థగతిందన చిన్నిరామచంద్ర
దునినగుమోముదామరసిరుల్ గనుపండువుగాఁజెలంగఁగా
[క్షనరయుపాండురాజితయశస్సుఁడురాజవరుండవారితా
తనువిభవాధిరాజ్యసముదగ్రమనోభృతియై ప్రవర్తిలన్]॥

౩ పారిజాతాపహరణము - ముక్కుతిమ్మన్న
సీ॥ చెంద్రిక పూవన్నెజలుగుదువ్వలువను తడియొత్తెనొక్కఁ
కాంతాలభామ

[కొనగోళ్ల నేటులుసిక్కులువాపిమెలపునశిరసాచ్చెనొక్కలే
జగురుబోడి

వెన్నెలనీగ్గులు వెదచల్లెడిమడుంగులం దిచ్చెనొక్కపూర్ణేం
దువదన

నవరత్నమయభూషణ వ్రజంబులు మేనగీలింపె నొకరాజకీ
రవాణి॥

గీ॥ విరుల సరులిచ్చెనొకయరవిందగంధి

శ్రీ రాఘవపాండవీయము అపయాశ్వా

శ్వాసమున ౧౨వ పద్యము-

సమునరావ పద్యము

* పలువచేతడియారెచ్చెనొక్క'వింపు

పారిజాతాపహరణము అప యా

యలఁదెఁజందన మొకధవళాయతాక్షి |

సువతియొక్క తెకపురంపుసురటి విసరె |

నిలుపుటద్దంబు నొకయింతినిలిపె నేడుట || ౧౨ ||

౯౪ సారంగధరచరిత్రము - [చేమకూర వేంకటకవి]

క॥ [వ్రతమాయిటు వేచమధు |

వ్రతమానీకు దితమావిరాళింబడినా |

రుతమాలించవయో] చా |

రుతమామోదయత పూచిటుతమారుతమా ||

౧౦ + చమత్కారమంజరి - సింహాద్రి వేంకటకవి -

క॥ అన్నలు మోముల జేవుం |

డన్నాతికి లేదు మధ్యమసిలెలుపుటకై |

సున్నలిఖించిన కైవడి |

కన్నియకును నాభివింతకాంతులనమరన్ ||

ఆంధ్రభాషాభూషణకారుఁడు* వేడిమయ్యాభిములు | వాఁ
డిశరమ్ములు | తనరుమనుష్యుఁడు | పేర్చునశ్వంబు | అనిత్రకారో
కారాన్తములకే యుదాహరించినాడు || అకారాన్తములమీద [కూడ]
•నుండవచ్చునని సిద్ధాంతీకరించుట†-

౪ లక్షణము.

క॥ అగునను క్రియతోఁపాసియు |

తగుపెక్కువీభక్తులం బ్రథమజెందునుభ |

క్తగణదయమానచిత్తుం |

డగజాధిపుకీర్తి దిశలనలమెననంగన్ ||

సారంగధరచరిత్రము ౨న యాశ్వా
సమున రాజరాజనరేంద్రకృతచం
ద్రాద్యుపాలంభనమున-

* చమత్కారమంజరి ౨న యాశ్వాసము
౨౧న వేజీ-

* మూలఘటిక కేతన ఈతనికి యిఖన
వదండియని నామాన్తరముదానిలో
౧౬౮-౧౬౯ పద్యము లరిజూడ
పలయును-

† యుదాహరించుట, విశే

ప్రయోగము

౧ * ఆశ్రమవాసపర్వము తిక్కయజ్ఞ-
క॥ మాతంత్రిపరాశరసుతు।

చేతంబడసితినినుజు శేలపరత్వో!

పేతుఁడగుధర్మతనయుఁడు।

• ప్రీతినొడంబడియె బంధుబృందంబలరన్న్య॥

దీనిలో [పరాశరసుతుచేతన నెడి] తృతీయవిశేష్యము. [మాతం-
య నెడి] ప్రథమవిశేషణము.

౨ † ఆదిపర్వము. [వాగసుశాసనుఁడు]

క॥ నీదుకులము ననుఁదగఁగబ్బి*।

తోదముతో రథము గడుఁపదొడఁగుము నృపథ!

రొడ్దయఁడునునుతోఁదను†

గాదనక రణంబు సేయగా నీకగునే॥

[దీనిలో అర్జునతోఁడన నెడి తృతీయవిశేష్యము. నృపథరో-
యుడ నెడి ప్రథమవిశేషణము]*

౩ ‡ ఉద్యోగపర్వము [సోమయాజి]-

క॥ మీపనుపున రాజ్యముపా।

* ఆశ్రమవాసపర్వము ౧ వయాశ్వాస
మున గాంధారివనంబున కెప్పుడు
వెల్లెదవని ధృతరాష్ట్రునిడిగినంత
నతను చెప్పట.

‡ బృందయుతముగకా ము.పు.

† ఆదిపర్వము ౬ పయాశ్వాసమున
కర్ణున కంగరాజ్యాభిషేకంజైనపిద
ప సూతుడనియెఱిగి భీముఁడధిక్షే-
పెందుట.

* అర్జునకుఁదగఁబ్బి, ము.పు.

† తోదయుఁడగునర్జునుతో, ము.పు.
తా.పు.

* పా. వి. పునకములలో క॥ ౩
డీమర్యోధనుడె, గులతోడనెయుద
లైగోమామురుతం। బులు నెచెదుర్కె-
ల్లెం। బులుపెక్కులు పుట్టెవని-
నవేశన॥ అనిసభాపర్వము ౨
యాశ్వాస మందలి విసురధృత
ష్ట్రునిసంవాద పద్యముఅధికముగా
న్నది.

‡ ఉద్యోగపర్వము ౧ వయాశ్వాస
నదుర్యోధనుకడకుమాతనంపుమనె
కృష్ణుఁడు ద్రుపదునితోఁజెప్పట.

లీ సాంకత నూ భవులకు నీకున్నభుజా॥

టోపభయంకః రుడర్జను॥

కోపానః మడరిముట్టికొని జేవారిక॥

[దీనిలో త్తిర్జను - త్తిర్జనునియొక్క] అనుషష్ఠి విశేషము - భయం
కరుడు అనుప్రథమవిశేషణము -]

౪. అరణ్యపర్వశేషము - శంభుదాసు

ఉ॥ [అగ్రిజువాక్యముల్ యలఁచి యార్జునుఁడప్పేడు వారితోడన్॥

త్యుగ్రతదక్కియెంతయుఁ బ్రయోక్తులనిల్లనుమీకుమాయెడన్॥

విగ్రహమేల నెయ్యమున విష్వఁడు* గౌరవరాజుఁ బార్థివ॥

ప్రాగ్గ్రసరుండు ధర్మజుని † పంపిద మీకునలంఘ్యమిత్తటన్॥

[దీనిలో ధర్మజుని అనుషష్ఠి విశేషము. ప్రాగ్గ్రసరుండు అనుప్ర
థమ విశేషణము]

౫. నైషధము - [శ్రీనాథుఁడు]

శా॥ భారద్వాజపితౄ గోత్రువిమలాపస్తం[†] బగత్సౌతుః॥

ద్వారాజీవభవుండు మారయకుఁబుణ్యాచార భీమాంబకున్॥

గారామైన తనూజునన్నినఘశ్రీనాథాఖ్యుఁబిల్పించిన[‡]॥

త్కారం బొప్పఁగగారవించి పరికెన్ గంభీరవాక్రౌఢిమన్॥

[దీనిలో మారయకు అనుషష్ఠి విశేషము - భవుండు అనుప్రథమవి
శేషణము -]

౬. యనుచరిత్రము - [పెద్దనార్యుఁడు]

మ॥ అకలంకావధనత్వముందెలియమాయాద్వారకావంతికా॥

శికురుక్షేత్రగయాప్రయాగముల నేనేవింపకుద్దండగం॥

† అరణ్యపర్వము గవయశ్వాసమున గంధర్వులచేతీసికొనిపోబడుచున్నదు
ర్యోధనునివిడువవలసినదని ధర్మరా
జుచెప్పెనని గంధర్వులతోనర్జునుడు
నెప్పట॥

* విష్వఁడు ము. పా.

† 'ధర్మసుతు పంపు తా. పు. ము. పు'

‡ నైషధముగవయాశ్వాసమునగ్రనాథ
వతారమున మృదుమధురత్యాదివ
చనానన్తరపద్యము

† 'గోత్రుని శుభాపస్తం, ము. పు.

‡ 'ఖ్యునింబిల్చిన|త్కా, ము. పు.

‡ యనుచరిత్రము వయాశ్వాసమున

౧౫. ప పద్యము.

డకవేదంజవశాహవాహారిపుఖడ్గవ్యాఘ్ర మిమ్మంచుకోం |
 డకురాఁజేల్లు నెబుద్ధిజాడ్యజతోన్మాదుల్ గదాశ్రోత్రియుల్ ||
 [దీనిలో ఇమ్మంచుకోండకు అనుపష్ఠివిశేషము. వ్యాఘ్రము అను
 ప్రథమవిశేషణము]

౬ లక్షణము.

క॥ తొడిగియని పల్కచోటను |
 తొడియనిసత్కవివరుల్ గృతులజెప్పననున్ |
 వృదుఁడు మెయిపాపతొడవులు |
 తొడియంతయువింతఁకాంతితో నెప్పననున్ ||

ప్రయోగము*

౧॥ ఆదిపర్వము [నన్నయభట్టు]

చ॥ పాలుపుఁగబూసికట్టితొడిభూరివిభూతిప్రకాశితంబుగా |
 గలయఁగఁదత్పరీజనులు కాంస్యమృదజ్జ శంఖభేరకాఁ |
 మాళ పటహా*ధ్వనుల్ సెలగ నాటలుపాటలునొప్ప నెల్లవా |
 రలుఁజనిచేసిరర్చనలురైవతకాద్రికినుత్సవంబుతోన్ ||

౨॥ విరాటపర్వము [తిక్కయజ్ఞ]

క॥ తదవ సరంబు ననొక్కట |

† 'తొడిగిక్కిలిపంత' పా-పు-

తా-పు

* ఉవాహరణము వి-పు-పా-పుస్త
 కముననేమియులేదు-

* కటకపా-పు-వి-పు.

† ఆదిపర్వము రావ యాశ్వాసమునతి
 ర్జునతీర్థయాత్రలోరైవతకాద్రికి
 యాదవులుచేయునుత్సవమట్టమున-

† నాటలు పాటలు నెప్పిరల్లవా పా-పువి
 -పు

† 'మృదజ్జములందమొప్పుగా వి-పు
 మృదజ్జములంద మొందగా, పా-
 పు- 'మృదజ్జనినాదమొప్పుగా.

† 'నుత్సవంబునన్ తా-పు-వి-పు. పా-
 పు.

† విరాటపర్వముకవయాశ్వాసమున వి
 రటుఁడుగుశర్మమీదఁదనరథంబు
 తొలించి పోరుట

వదనంబు నేసిగి విరటుండెన్ |

మదమునమరగమున నేసె మఱియు బదింటన్ ||

మదమునమరగమున నేసె మఱియు బదింటన్ ||

శ్రీ మనుచరిత్రము [పెద్దనాళ్ళుండె]

చ|| తగునదుహాలనా జీకటిఁ బాల్చి పటిరమలంపి హారకుం |

జలమణి పారిహార్యరశనాకలకాంబళిముది కాదిభూతి |

మలు చొడి పారి జాతవికసన్నీరస నావళిఁ బూని యొయ్యనన్ |

వెల్లది పవాహువేది కలివేణుల్లఁ దేలుదుడెంచె పేదకున్ ||

శ్రీ రామాయణము హుళక్కి భాసరాయఁడు-

చ|| నిరతముగాగవింటఁ నొడి నిందుడెగన్వడి నేయః నమ్మహా |

శరమును మారు సేయు శరశక్తి గదామలక్రమంచుచున్ భయం |

కరగతి బాటి రక్క సునికంతము ద్రుంఛెను మేరుశృంగముల్ |

చొరయుచు సీంపి బొమ్మికమున్ తొడిగిరంబువసుంధరంబడన్ ||

ఘోరడిలియన్నండుకు డిరడి; తెప్పిరిలియన్నండుకు తెప్పిరి |

ఇటువలె ప్రయోగములుగలవు ||

2 లక్షణము.

గీ|| జగమ నేడు రామమున జగచ్ఛబ్దమడరు |

తత్తమము జేసిరేని నత్కవి జనమాల |

జగతి తెఱోయగన్ పశ్చిములకు |

జగమనలక్షణము

జగమనలక్షణము

పదార్థము

* ముద్రికాని భాగము - పా.పు.

† బూని యొప్పెన' పా.పు.

‡ వేణులతోడనుడెంచె పా.పు.

భాస్కర రామాయణము యుక్తకాం

జగమనలక్షణము

భాగము

* నిండు పడినోతగవేయ పా.పు.

† శరమడనాయె నేయను శక్తి ము.పు.

‡ గాల్చుచున్ ము.పు.

§ బొమ్మికము పి.పు.

† తొటి పా.పు. వి.పు.

తేజము యశః ధర్మ తపమన్న యోజశర్వ

ప్రయోగము

గీ ఆదిపర్వము [నన్నయభట్టు].

చ॥ ఫలపవనాంబు భోజనమభ ప్రతత్పులః* జేసేచూడకు ।
 ర్బలతనులయ్యు బ్రాహ్మణులపార తపోబలసంపదన్నహా ।
 బలయుతలక్ష్మివారః లకుభవ్యులకెండు† నసాధ్యమెద్దియన్‌‡
 గలడెచరాచరాఖిల జగంబులః పెద్దలుగారె చూడగన్‌§
 ౨ § ఆనుశాసనికపర్వము. [తిక్కనసోమయాజి].

చ॥ అజనియనుగ్రహంబున విహంగమ వల్లభుడట్లుచాలన ।
 కరజమగు శౌర్యసంపద ప్రకాశత నొందగ† శేలి సన్నియిం ।
 ద్రజయమహాత్మ్యవంబుననుదాత్తయశఃపరిపూరితంబులై
 త్రిజగములున్‌§ వెలుంగనల† దెచ్చెను భారసపూర్ణకుంభమున్‌*॥

3 † వైషణ్యము - [శ్రీనాథుడు]

ఉ॥ [అద్వివిజాధినాయకుని యానతి సేయుము చింతవృత్తి నొం ।
 డెద్దియనుం దలంపకుమహీనపరాక్రమ నీతిశాసనీ ॥
 ముద్దునుజుంది కుజ్జహారిమోసలకార్యభగంబు† దీర్పఁగా ।

† ఆదిపర్వము 2 వ పాశ్వాసమునందు	సమున గరుడుం డిం ద్రునిజయించి
నుడు మత్స్యయుంత్రంబుండగ నేసి	యమృతంబు దెచ్చుకథలో.
శపి కప బ్రాహ్మణక్షత్రియ ప్రము†	‘బొందగ ను-పు-
ఖిలయిన జనులెల్ల విస్తితచిత్తులైన్	జగములన్‌ వి-పు.
పూవాక్యము-	† ‘వెసం ము-పు.
• వృత్తుల ము-పు. తా-పు	* ‘భాండముకా ము-పు.
† ‘లిప్తికార తా-పు.	† వైషణ్యము 3 వ పాశ్వాసమునందు
† ‘కెన్న పా-పు- వి.పు.	ద్రావిడ మౌలికము దమయంతిదగ్గర
† ‘మందలన్‌ పా-పు-వి.పు.	కు వచ్చి చెచ్చుకథలోని యి. ప్రతి
† పెద్దలకార వి.పు-తా-పు.	శంస-
† ‘సద్విజుల్ - తా-పు-ము-పు-	† ‘ధయంబు పా-పు.
గీ ఆనుశాసనికపర్వము ౧ వ పాశ్వా	

గడ్డియమీదనుండి త్రిజగంబుల నేలికొనంగనొల్లదే ॥

౪ *విజయవిలాసము [చేమకూర వేంకటకవి]

చ॥ [అనిమది మెచ్చి యొచ్చ మొకయందున తేనిమనోహ రాంగమ |
ల్లనుఁగొనియా నెకా ప్రతముగైకొనియుండెడునన్ను నేలదొ |
డ్డాని తెచ్చినీ వెడగు గోమలి] భూజగమేడ మారుతా .
శనజగమేడయంత ఘన సాహసమింతులకంచు నెంచుచున్ ॥

౫ †ఆముక మూల్యద [వాయలు].

ఉ॥ [పూనిముకుందునాజ్ఞఁగనుబొమ్మ నెకాంచీయజాండభాండము |
ల్వానను మీఁదఁబోవ నడవన్ నెఁదన్నననగనిశ్యల |
త్వానుచలత్వ నిష్ఠలె] సమస్తజగంబుల జాడ్యచేతన |
ల్గానుతికెక్కుపైన్యపతి కాళ్ళనవేత్రిమునాశ్రయించెదన్ ॥

౮ లక్షణము.

• గీ॥ కొనని యనుపబుక్కునకును జేకురునుపూర్వ !
• వర్ణదీప్తుఁబు మధ్యమ వర్ణలోప |
నులరుచావక పోవకన్ పలుకులకును |
మధ్యమాక్షర లోపంబు మదన మథన ॥

ప్రయోగము.

౧ నైనైషధము ‡ [శ్రీనాడుఁడు]

గీ॥ వానిఁగలలోనఁగానని వనజముఖియు !

* విజయవిలాసము ౧ వ యాశ్వాస రవ పద్యము-
మునందగ్జనుఁడు లూచియను నా నైనైషధము ౧వ యాశ్వాసమున నతి
గకస్పియతో ఁకేప్పినవాక్యము- మహారాజ వర్ణనమున-
నై 'హానికాప్రతము ము-చె- ‡ 'కొననియనుటకు కోనివద్దుటకు వెచ్చ
† ఆముక మూల్యద ౧వ యాశ్వాసమున ధము వి-శ్వు

కథిసంశయశ్చిచ్ఛేదము

నాని మాన్వశబోరోని మానవతియు ।
 వానిగానాన్వభావించి వరుసఁగవయ ।
 సప్పల్లంపని సతియు లేదయ్యెనచటన్ ॥

అ * అందున సె.

మ॥ ధరణింబొందని కోమలాంఘ్రికమలద్వంద్వంబులుండు
 కరసిక్తంబులుగాని భాలములు పక్ష శ్రేణులం బ్రతకే
 సరముల్లందని పూవుపండులు సమేతత్వంబు నైకోపదృ ।
 క్షిరసేదంబులునల్వరంమంగనియెం గాతాల మంబొగ్గి

లక్ష్మణము-

ఇయ్యని యసుచోట నిటుల నెక్కయిన యిది మాపమువచ్చు
 ప్రయోగము-

౧ రామా యణము- వ్యక్తమిదిగది.

దాసమిచ్చితినని యనిపియుభంగి ॥

లక్ష్మణము-

చావక పోపకయసుట్టకు చాకపోకయనిమాపములు వచ్చును.
 ప్రయోగము-

౧ సీతద్యోగపర్వము [త్రిక సప్తావధూజ]

సర్గము

గాండీనజ్యోరవంబుత్త టమయి బెలు దంగిప్పినంభిము బావ

కొక్కొక్క సు. శు. శు.

కొక్కొక్క సు. శు.

మ. శి. స. యాశ్వాసమునకన్వ
 యు. శి. స. న. దేవతానలనవేది

మ. శి. స. శు.

మ. శి. స. శు.

మ. శి. స. శు. పా. శు. శు. శు.

కొక్కొక్క సు. శు. శు.

కొక్కొక్క సు. శు. శు.

కొక్కొక్క సు. శు. శు.

కొక్కొక్క సు. శు. శు.

కొక్కొక్క సు. శు. శు.

కొక్కొక్క సు. శు. శు.

కొక్కొక్క సు. శు. శు.

తండుంబుం దొప్పఁ శుంభద్రుఁడజడియుచు రొండఁ బుగాఁ ద్రొడినా వే |
 తండుద్వంద్వంబు మాడికండతిమి కవలు మాన్యద్రతిం దాకినంజా |
 కుండంబు కుండగౌతవులకు నశ మెబ్బిహొద్దిఁ న్నూత్తిల్లకుండవే ||

॥ లక్షణము.

శ్రీ ॥ క్షితినియోజ్యమపురుషంబు సెప్పుచోట ।
నంద మైయుండకుండు మార్కండుననగ ।
యుండుమార్తుర నేన (?) మార్కండుననగ ।
భుజగ కేయూర కాళికా పుంవిహార ॥

(ప యోగము)

౧ *డోర్నోకపర్వము [త్రీకనసోమయాజి]

క॥ శాండ్డిని ధరునియాహవ ।

పాండిత్యముదలచకతని భండనమునమా !

రొక్కండునకయొకడుదలమట!

కొండ్లంగు తగులు లాకగూరుటకాదే ॥

౨ విరాటపర్వము. [తీర్థనసామయాజి]

ఉ: ఎండుకు వానెకోర్చి దనయిల్లు ప్రవాసపునోటనాకనా
కొండునలంగుదున్నీమరకుంధటిదప్పెడు దప్పిపునా

దండంబేళారి, ము-పు-

శిక్షా విభాగము - తులనా

అందుచేతనే మహానాథులు మహానాథులు

పద్య సౌఖ్యం దక్షాహి జలం నుపాం

మొ. ౧. శా. పా. క్షా. పా. ము. ను. గ. సు. క. జ.

சென்னை, 20.12.2019

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

કચ્છના જાણીતા સંસ્કૃત રસિક

† బిగాట ర్యూ ౧ వ రూకాదానం

१०४

ము. నిలువగొనలే

శ్రీ. వి. కృష్ణ. శ్రీ.

ନିଉଜେର

52

100

క్కుండను నెట్లొక్కో యనక కార్యము వచ్చినచోట నేలినా
తండొకచాయ చూపిననుదత్పరతంబనిసేయుటొప్పు గున్ ||

౩* సౌప్తికపర్వము- [తెక్కనసోమయాజి].

క॥ పాండవులంబాంచాళురఁ |

జంతుభూజావిధవ మొప్పనమయిం చిక్కతా |

ధుండనయిబేరు బెంపుంట్ |

గండున్నెనొందు తేక కార్యముదలవన్ శృ ||

౪* మాసలపర్వము- [తెక్కనసోమయాజి]

సీ॥ [అబ్బంగిక్కతక్క త్యుండైన యప్పాధుండంబు యాదవపురము
కరుగుచున్న

యెడననుచరులతోఁగట్టి కార్యంబునడపకతక్కిన నాథుచన్న
గతికేఁబోవుటకునైగడగిరుక్మణిప్రభృతులమనకునిల్పంగవశమే
రేమెల్ల నిప్పనిసేయివిధములకపియమగునంతకుబేర్చునబ్బి
మేలుసేయఁబోయియీలాకమంతయు |

దిట్టునట్టికిడుదెచ్చికొనఁగ |]

వచ్చునేస్వదేశవస్తులమైచూచి |

కొండమెల్ల పనులురండు వేగ॥

ఉండురనుటకు॥ ఉండు॥* | అందురనుటకుఅండు॥ | కొండుర
నుటకుకొండు॥ | మండురనుటకుమండు॥ | విండురనుటకువిండు॥

† క్కుండని యెట్లొక్కో ము-పు॥ క్కుం ధుగంతునుదొక్కొండుతేక కార్యముదల
డనయెట్లొక్కో వా-పు.వి-పు పనే, ము-పు॥ గండును సొక్కొండుతే
* సౌప్తికపర్వముగవ యశ్యాసము దు కార్యమునడుపన్, తా-పు-
నంద్యత్థామృపాచార్య క్కుతవ † మాసలపర్వమునందన్తునుదుబలరామక్కి
ర్మలతోడకపూ స్థిరీకరించుట- స్థులకగ్నిసంస్కారముంజేసినపిదప
† అగుబాంచా తా-పు- ననుచరులతోనెప్పువాక్యము
† భవమెసంగసమయఁచి-ము-పు- తా-పు ॥ ఉండురనడానకు పా-పు.
ర్మ బెంపును తా-పు॥ ధుండనయి బెంపు * ఉండురనరామ॥ ఉండురనవలెను
దేశము ము-పు.
లికల్పము-ఉండు.వి-పు.

౧౦ లక్షణము.

గీ || ఒగిహలంతంబులాకకొన్నియూమచోట |
 తేల్చిపలుకంగవచ్చును తెల్లముగను |
 చేసెను సపర్యలాగిసింద్రజితుని తండ్రి |
 యజ్ఞ రేఖావతంసుసకన్నయాటు ||

ప్రయోగము.

గీతిపర్వము [నన్నయభట్టు.]

ఉ॥ అనుపమితప) భావుయజనాభిరతున్ భరతాన్వవాయవః |
 ధనుసఖలప్రజాహితవిధానుధనశ్చయసన్నిభున్ భవం |
 జ్ఞానకుబరీక్షితున్ భుజగశ్చాల్పకడసహ్యవిషోగిధూమకే |
 తనహతి జేసి చేసెనతిదాంతకృతాంతనికేతనాతిగిన్ ||

అ*అందున నె.

క॥ సుతులనఘలువేవురుదమ |
 యుతులై యుదయించిసాంఖ్యయోగభ్యాసా |
 గీన్నతిజేసి ముక్తులైభూ |
 రితేజులందలునూర్ధ్వరేతసులైనన్ ||

వెళ్లిఅందున నె

క॥ మరుతులయృశంబునంబు |

గీతిపర్వముగవయాశ్వాసమునందుడ • గీ సాఖ్యము తా.వు
 కుడు జనమేజయునకుతెమ్మకకృతాప గీ న్నతిజేసిముక్తియుతులై భూతతే
 తారమును తెలియజేయుట- శబుకాండ రూర్ధ్వరేతనులైనన్
 † తినవరతాథదానయజనాభిరతున్ శ్రీ ఆదిత్యగ్వము ౩ వ యాశ్వాసమున
 భరతాన్వయాభివ ము-చు-తా-వు. జేవదానవాంశోత్పత్తి నన్వనము-ద్ర
 *ఆదిపర్వము ౩వయాశ్వాసమున జేవ పదసాత్యకివిరటులుమరుదంబోద్భూ
 దానవోత్పత్తి కథనమున తులనిజనమేజయునకు వైశంపాయను
 ‡ ము॥ యుతులై తా.వు తుసేప్పట-

ప్రియముల్పయ్య... ధరణపక్షిష్టబలులును ।
 స్థిరయగును మృపసాత్మకీ ।
 విరాటభూపతులు భువనవిశ్రుతకీర్తులః ॥

౪౧ ఆందున నె-

అకచుఁడ త్యంతవిషా ।
 వాకులుఁడై లోకనిండయగునథఁమునీ ।
 వాకుసకు దెచ్చుటచితమె ।
 నామన మేమాదరిచితలపసాచిన మునన్ ॥

౫ శ్లో నైషధము [శ్రీ)నాథు(డు]

౫॥ కమలేందీవరషండమండితలసతాసారసీవారతిన్ ।
 గమికర్మకృతనైకనీచృగుఁడనైకంఠిన్ విదరభ్రామనన్ ।
 [మణింబల్లవహాణిఁబద్మనయనన్ రాకేందుబింబాననన్ ।
 మసీనస్తనినస్తి నాస్తిఁచికిత్సా హేతుశ్చాతోదరిన్ ॥]

౬ శ్లో నైషధము [శ్రీ)నాథు(డు]

నలినసంభవువాహనమువారువంబులుకులముసాములమా
 గువలయాఁడు

౬॥ అంగారుజలగుహంబులతూండ్లుభోజనంబులుమాకుపువ్వుభో
 జనము దాకసకలలోకంబులునాటపట్టులుమాకునబ్జవ
 థురాక్షరములైన మామాటలువినంగనమృతాంధసులు యోగు
 భారతీదేవము జెతిపలుకుచిలుక । (మప

సమద (బయ్యానిసస్రహ్నాచారిమాకు ।
 వేదాస్త్రప్రరాణాదివిద్యకల్ల ।
 తగులినెగరాఁడుఁటాపథంబు నాకు ।]

అకచుఁడ త్యంతవిషా వాకులుఁడై లోకనిండయగునథఁమునీ వాకుసకు దెచ్చుటచితమె నామన మేమాదరిచితలపసాచిన మునన్ తగ్గము	శ్లో నైషధము అవయాశ్వాసము-వ- శామమానాజుతస్తముడే ॥ ౫౬౬ తి-వచ్చి-య- నైషధము అవయాశ్వా సముటడయ-తి-ద-వచ్చి-క- క-వచ్చి-ము- ॥ ౫౬౭
---	--

౭* రాఘవాండవీయము [పింగళసూర్య]-

గీ॥ ఎందువేటరా రెయితరు లేమనసుతో ।

దారసంగమఖముఁడప్పవ్రోచి ।

తకటపాండురాజయశ మెన్నవైతతి ।

క్రూరదశర ఛేశకులమురోయ॥

౮† విజయవిలాసము [వేంకటకవి]

గీ॥ తామ్రపల్లినదీ తీరధరణి నేలు ।

దొరతనము దెల్పరాశిగా నెఱయఁబోయు ।

ముత్తియంబులతలబాళుముదితచేతన్ ।

ముదితచేతసుగ్రైసభాసదులుబొగడ॥

౧౧ లక్షణము.

క॥ ఒక్క కవి లేడటంచును ।

వక్కాణించుటను చెప్పవలసెను నాకున్ ।

డక్కను దక్కన నంజను ।

దక్కనుజయలక్ష్మిపురవిదారికనంగున్ ॥

ప్రయోగము

౧ ‡ ద్రోణపర్వము. [తిక్కనసోమయాజి]

ఉ॥ ఒక్కడు సన్నవాఁడున్ విజయుండుమహారజమెక్కుడయ్యెన్.

రాఘవాండవీయము ౧వయాశ్వాసమున
సమున అరావవద్యము.

విజయవిలాసము ౨వయాశ్వాసము
నందర్బున చిత్రాంగడవివాహముట్ట
మున.

ముదితచేతుల తలత్రాటుముత్తియము.

‡ ద్రోణపర్వము ౩ వయాశ్వాసము
న నైంధవవధకొటకు జనిన యర్జు
నునకు సాత్యకిని తోడ్పడబొమ్మ
ని భర్త రాజుసెప్పట.

౪ ఒక్కడ చన్నవాఁడు ముఠా;
ఒక్కత సన్నవాఁడు పాత.

ద్విక్రూన పాంచజన్యమ యుదీణత మోయదొడంగ*
నక్కటా!

చీక్కెనొ కారవాధములచేత నతం డిట నీవొ + కండవుం
దక్క నొరుండుదీర్పగ నుదగుడు బంధుడు లేమివేడవన్.

౨|| అరణ్యపర్వము. [నన్నయభట్టు]

మత్తకోకిల|| దేవమూర్తులు పాండుపుత్రులు* ధీరచిత్తులు వారిపెం
పీ వెలుంగనిహంఁడ వే ధరణీశ వాయుసుతుండుగాం
డివియున్ భుజవిక్రమ ప్రళటికృతు ల్వివిధాస్త్రవి
ద్యావిశేషులు వైరివీరుల చక్క నిత్తురె పోరులన్ ||

3|| అరణ్యపర్వశేషము శంభుదాసు.

క|| ఎక్కడిరాఘవుఁ డక్కటా!

తక్కువయగు పేదవనుజుడగిలివనములంకి ।

బెక్కిడు ములబడదగునే!

దక్కుము మది నింక నొండు తలపులుదరుణీ॥

డగ్గట-దగ్గట । డప్పి-దప్పి । డిగి-దిగి । డెప్పరము-దెప్పరము ।
ఈలాగును శయపద్ధతులబ్రయోగములు గలవు.

౧౨ లక్షణము.

గీ|| నాటగాయనుచోటనునాడగాయ,
నంగ జేల్లును సుకవిజనంబులకును,
క్రీడి నారసములు నాడమాయ భిల్లు,
డించుకేనియు మదిని జలించ డనఁగ॥

* దొంగె తా-పు.	విడుదలచు కృతగార్హినికి పాం
+ చేనతండిన టిసిపు ను-పు.	లప్రథావందు తెలియనేయుట.
+ నీవొకండు నుండక్కపరుండు పా-	* పాండవయులు పా-పు. • పు-
పు-వి-పు-	+ అరణ్యపర్వము E వయఃశ్వాసము
తదు వి-పు-	రావణకృతనీతాహరణమున-
అరణ్యపర్వము ౧వయాశ్వాసమున	యాదవులం ము-పు-

ప్రయోగము.

గీ॥ దో॥ పర్వము - [తిక్కనసోమయాజి]
క॥ తోడన హయసూతులనో,
గాడగ నేయుట యునతఁడు గనలిఘనపవి
క్రిడయపోలెం గొనిమై
నాడగనిగుడించె త్రిదశనారాచములన్॥

౧౩ లక్షణము.

గీ॥ ఎన్నజాత్యేక వచనము ల్లాన్నిగలవు!
వాని పద్ధతు లెటుగంగ వలయుకవులు!
హరుని న్మత్త కేళి యత్తైత్తి చూచిరి!
యఖిలదివిజ వర్మ లన్నయట్లు॥

ప్రయోగము.

౧ ॥ శాంతిరపర్వము [తిక్కనసోమయాజి]-
క॥ [దుర్జయవిక] మోక్షులుఁడు దోషవివర్జితబుద్ధికార్తవి |
ర్యాజును డేదీ పులునయాన్వితశూరత నేలుచుండుధ |
జ్ఞార్థనలోలబుద్ధియుడు హస్త బలంబు] సహస్ర బాహుతా |
స్ఫూర్జనము వైబుంగఁగ నృపుల్ దన యాజ్ఞఁ దలన్వహిం
పఁగన్॥

౨* నైషధము [శ్రీనాథుఁడు]

సీ॥ [భక్తిప్రపక్షిణప్రక] మంబుల జేసి రామశుక్ల ణికిను పాసనంబు॥

శ్రీకృష్ణుఁడు ధర్మరాజునకుఁబర
రామునిచరిత్రంబుచెప్పుట.

* నైషధము కయ్యానముననంద
యంతి తనాహమున.

౧ శాంతిపర్వము ౨ వయాశ్వాసమున.

నంభుకగ్గింధికల్యాణక్రియాచార మాచరించిరి మండహాస
సం

సత్తైత్తిచూచిరియా కాశమండలాస్థానసంవాసి నా త్తాన పాది
[దైలోక్యపతి దేవతాఫాలతిలకంబుదివిరియ రుంధతీదేవిగర్భ
బ్రాహ్మణోత్త మ పుణ్యపురంధ్ర) వర్క ।
మంగళాశీర్వచోయుక్త మహిమశోభ ।

నాక్షతారో పణంబులనాచరించి ।

తంబు జాక్షియు నేవధ దేశాధి పతియు]॥

శిః విజయవిలాసము- [చేమకూర వేంకటకవి]

గీ॥ [అనిన పవనుండు మనకులొనైనవాడు ।

త్రోయనారాతి పుసుజులతోవరాడు ।]

కాము తూపులు వెంట్రుక గట్టుబడును ॥

[చామయూరకయేటికిజలద రింప ॥]

రశ్మి మేఘసందేశము [కాళిదాసు]-

శ్లో॥ హస్తే లీలా కమలమలకే బాలకుందాను విగ్ధం

[నీతాలోధ్ర)ప్రసవరజసాపాండుతామాన నే శ్రీః ।

చూడాపాశేనవకురవకంచారుకన్దేశిరీవం

సీమస్తేచత్వదుపగమజంయత్రనీపంవధూనామ్]॥

౧౪ లక్షణము.

గీ॥ తెలియ భూతాథక గోచర జేవ మాన ।

వక్రి యాపథములుబహు వచన యుక్తి ।

గలసి వర్తిల్లు నచ్చులు గలయకుండు ।

నరత్నంబునా ము-పు.

విజయ విలాసము రివయాశ్వాసము

న చంద్రాద్యుపాలంభ నానంతర

ము సుఖద్రు ప్రాణసఖులారా

ర్చుట-

శ్మేఘసందేశము అవసగ్గ అవశోక

ము

హరునకైకేలు మోడ్పిరి యమరులనఁగ ।

ప్రయోగము.

౧ ॥ ఆదిపర్వము [నన్నయభట్టు].
 సీ॥ [విసవయ్యకృతవిర్యఁడను జనపతితొల్లి భృగవంశ్యయాజుల
 డై పెకుక క్రతువు |
 లొనరిందియగణితధనదానములవారితృప్తుఁగఁగించి దిక్కిజ
 నిన |
 నతనివంశమువారల తిధనలుబ్బులై కృతవీర్యు సభకంబుగిలు
 బుచేసి* |
 కొనిచాచియున్నవారని భార్గవులనెల్ల బలికినభార్గవుల్
 భయముబొంది |]

• కొందఱభక్తముల్ వారి! గూర్చియిచ్చి† ।
 రవనిసురులకునిచ్చిరి యందుకొంద |
 తెవ్వరికి నీయకటుతమ యిండ్ల బాతి† ।
 కొనిసొఖంబుండి రథములై కొందఱందు ।

౨ * ఉద్యోగపర్వము [తిక్కనసోమయాజి]
 మ॥ గురుభీష్మాదులు చూచుచుండ సభమీకుంగీడు నాడట్లము ।
 పగరులైచేసి రియంతచేసియునుపశ్చాత్తాపముబొందనో ।
 పరు వారెన్నడు నట్టిచోటగృహయుంబంధుత్వ ముందక్కమే ।
 వ్వరుగోపింపరెయాదురాత్మకులగర్వకౌర్యముల్నూటనన్ ।
 ‡ నైషధము శీ)నాథుఁడు-

॥ ఆదిపర్వము ౨వయాశ్వాసమున వ
 సింహు వలనఁగల్గిన పాదండు కావ
 ముక్తిఁజెందుట-

* వీర్యధనమెల్లగృత్తుఁజేసి తా-వు

† గూడనిచ్చి ము-వు

‡ తెవ్వరికినింక రక్షణమయిండ్లఁబారి
 ము-వు; తెవ్వరికినింక రక్షణమయిండ్ల

యొక్క బాతి తా-వు

* ఉద్యోగపర్వము ౩ వయాశ్వాసము
 సకృష్టుఁడు భగ్గురాజులొకరవు
 కుర్మయంబులజెప్పట

† నైషధము ౩ వయాశ్వాసమునం దిం
 ద్రాదులు నలుని మారగానంపి నలు
 నకైనిరీక్షించుచుండుకథలో

మ॥ బలభిద్యహ్ని సరేత రాజవరుణుల్పయ్యత్సు కత్వంబున
 దిలఁగూర్చుండరియొండొరుంగదిసియిథిఁదత్పిదేశంబు
 [న్నలనాలికమృణాళ నాళలతికానన్యప్రణాళిమిల ।
 ల్లలనాలాపక థాసుథానుభవలీలాలోలచేతఘృతై]†॥

౧౫ లక్షణము

గీ॥ సరఁగ లోకము నదిదని పలుకు చోట
 లోకమునయంద నగవచ్చు పొకట ముగ
 వినుతి కెక్కె లోక మునయందు చంద్రరే
 ఖావ తంసు కీర్తి యన్నయల్లు॥

ప్రయోగము-

౧ ॥ అరణ్యపర్వశేషము[శంభుదాసు]-

చ॥ ఉరమునయందుగన్నులుపుధూదరదేశమునందు నోరుబ్ర
 స్ఫురితభుజద్వయంబుగలభూమిధరోన్నతభావముంగరం
 బరుదుగనుగ్రమైన వికృతాకృతితోడనశేషసత్వము
 స్మరుడగుచున్నవాని బటుసత్త్వఁగబంధునిగాంచిరచ్చటన్
 ౨ † నైషధము [శ్రీనాథుడు]-

మ॥ ఒకరత్నంబు విదర్భదేశములయందుద్భూతమైపాథివ
 ప్రకరంబుంభ్రమియింపుచున్న యదిసాధాగ్యప్రభానీత్య
 త్తికిసంకేతనివాసమైమదననిస్త్రింశంబునాభీమక
 న్యకనాఁగాదమయంతినాఁ గలుగుపర్యాయాభిధానంబులన్

పా-పుస్తకమున పూర్తిగానున్నది- † నైషధము ౩వయాశ్వాసముననా
 అరణ్యపర్వము ౬వయాశ్వాసమున దుఁడిండ్రాదులతో దమయంతి
 శ్రీరాముఁడు కబంధునిఁజూచుట- యంవరమును తెలియజేయుట

౧౬ లక్షణము

గీ॥ కర్మధారయంబు గావించుచోటను!
నూదిపల్లకవచ్చునొక్కచోట!
స్ఫుటకృపావిభూతి బొలుచుశివుడుమాకు!
సభిమతాథా మిచ్చు నన్నయట్లు॥

ప్రయోగము

౧ కవులవృత్తము(?)

శా॥ శ్రీరామామామణి సీత నాథుని యురస్సీను నిజచాచు గ!
నాగరంగన్దోని యాత్మనన్యవసితేష్యంబునతత్కంఠరన్!
హారంబు న్నుచు సంకజూడుమన తా నాటంద్రపంజెందజే!
ల్వాయన్రాముడుఁబోఁచుగాతచికతివ్తా॥ ధీశుతివ్తాధిపున్॥

౧౭ లక్షణము

గీ॥ ప్రతిఘటించె ననెడు వట్టునప్రతిఘటి!
యించె ననఁగ జెల్లు నెన్గి దముగ!
భాను కోటి తొన ప్రతిఘటి యించెను!
హరుని దివ్య తేజమన్నయట్లు॥

ప్రయోగము

౧* నైవధము [శ్రీనాథుడు]

క॥ ఆరయనీతేజమునకు॥

1 యికతిమ్మాధీశు పా-పు- ప్రశంసించుట-
నైవధముర వయాశ్వాసమున జేవదూ * నీయుదయమునకు ము-పు-
తయైవచ్చిన నలునితోదమంయతి

గారణమగు నేకులంబొగాంభీర్యమునం
దారాపతిగన్నగ్రయః।

పారావారంబుతోడప్రతిఘటియించెన్।

అంధభ్రామ భూషణకారుడు సమస్త లఘువ్యక్తురః
మీదగాని వికల్పము పుట్టవన్నాడు- చతురక్షరములమీద[కూడ]
డవచ్చును

౧౮ లక్షణము

గీ॥ పరఁగసంతోషశబ్దతద్భవముసేయ।
జనునుసంతోషమును సంతసంబటంచు।
నిరుదెరంగుల పలుకంగ నెల్లఁగృతల।
భుజగకేయూర కాశికాపురవిహార।

పరియోగము-

౧ † ద్రోణపర్వము- [త్రైకనసామయాజి]
క॥ నీసైనికులెంతయుసం।
తోసెల్లుచునార్చి యపుడు దుఃఖితులైకుం।
తీసుతులవారుదీనద।
శాసంగతులైరి బాష్పజలములుదొరుంగన్॥

౧౯ లక్షణము-

క॥ పనచికోని కూడుకొనియిడి।
కొనియనుశబ్దములఁగృతులఁగూరుచువేళం।
గొనిశబ్దపూర్వవర్ణం।
బునకితోవ్యత్వములువచ్చు భుజగవిభూషా॥

ప్రయోగము.

౧ *కర్ణపర్వము. [సోమయాజి]

ఉత్పమువచ్చినందుకు—

చ॥ వికలతరప్రియశ్చౌషధివీపతిగన్గోనిదోణపుత్రక॥

ణాకృపులుతక్కునుంగలుగునాయకులున్ రయమారవచ్చి

డికొనినజూచియంతయునడిన్ జనుచెంచిరి .ధర్మసూనుపొం

తకుసముదగుత్రైయతనితమ్ములు సంగరకౌతుకంబునన్ ॥

౨॥ ఆముక్తమాల్యద [రాయలు]

ఉత్పమువచ్చినందుకు—

చ॥ ఒకమఱిబుడ్డింపవిలయోదకముల్పయికుబ్బిచ్చిప్పవ॥

చ్చుకొని మహాభ్రష్టి జనసూకరతస్థైర్యవంచివెండికి॥

దికిఁగయి వాగిలుతత్సలిలనిర్మలధార నతఃపర స్ఫుర॥

త్పక్వతికినీయజాండమునుబంగరుముంగరఁగానొనర్పవే

౨౦ లక్షణము.

క॥ జడపద బహువచనములకు॥

నిడదగు నువిశేషణముల నేకవచనము॥

ల్పదుని ఘనకీర్తు లుబెడం ।

గడరెం దట్టవ్వుయిదిశలనన్నవి ధమునన్ ॥

ప్రయోగము.

౧* ఆదిపర్వము [నన్నయభట్టు]

మాలిని॥ సురప తిసభ జూడంజూడనంగా రవిప్రభా

ల్గురిసె కులిశ ధారల్కుం తితంబ యొడికు

* కర్ణపర్వము ౧వయాశ్వాసము :

న ౨౧ వపద్యము

ధర్మగాఢ దుర్యోధనులయన్ధము :

న ౨౨ పద్యము

౨ వయాశ్వాసము

సమున

జరమడమొలడం గెన్ సర్వదీక్షాపలకాంతః ।

కరణములుభయోద్వేగం బునన్సం చిలించెన్ ॥

అ॥ ఆముక్త మాల్యద [రాయలు]-

శా॥ ప్రాతర్వేళల నట్టు వెట్టు సొగసైపాటిల్లెఁగుంభోఁభన

దూభితాంబు ధ్వనివాద్యమైమరుదధః పుంజేభవత్పాటల

వ్రాతామ్రేడి తసేక్తఘాసురభిఠారామంబుకుల్యాబహు

ప్రొతస్సంధులనంధుయంత్రినతికృత్రోన్మీత గేయాఘముల్

౨౦ లక్షణము.

క॥ గెలుపుము కొలుపుము పలుపుము ।

గెలుపుము విడుపుమనంగాదగినబహుశబ్దం ।

బులకుం దృతీయవణము ।

తొలగినదోషంబుతేడు తుహినాంశుధరా ॥

ప్రయోగము.

౧ * విరాటపర్వము- [సోమయాజి]-

ఉ॥ బుద్ధులుచెప్పఁజెల్లనటుపా విడుమెమ్మెయినైనసౌఖ్యసం ।

సిద్ధియొనర్చునాకు నెడ జేసినఁదాపముదాపుమాపునా ।

వృద్ధియొకోరు దేనియవివేకివినీవనినన్నునిల్లసం ।

బద్ధములైనవాక్యములుపల్కక వేపిలిపింపుకోమలిన్ ॥

౨౧ లక్షణము.

క॥ ఏయననైననుటయా ।

నైయన కలిగియనునథామలవడియుండున్ ।

* ఆముక్త మాల్యద అవయాశ్వాసము
న రవ పద్యము

* విరాటపర్వము అవయాశ్వాసమున

హృదయని కామించుట శ్రేయ
కాదని సుధేష్టచెప్పినంత కీచ
దుబెప్పుట.

శీయగ ననియెడిచోటను |
శీయుడని వచించజ్జెలు శేషవిసూషా ||

ప్రయోగము.

ఏయనుటకు—

౧ + వైషధము [శ్రీ]నాథుడు.

ఉ. [హాలహాలద్వయంబు గలశాంబుధిఁబట్టె విసేలపాండుర |
జ్వాలలతోడనందొక విషంబొకవేలు పుష్కరింకె] నెందరే |
వేలుపులోలమై ననుభవించిన [రెండవయీవిషంబుని |
ర్మూలము గాకయున్నయది ముద్దియపాంథులపాపమెట్టిదో] ||
ఎందరేయనఁగా ఎందరైననుట.

ఏయనిన కలిగియునునథము వచ్చినందుకు—

౨ శ్రీ ద్రోణపర్వము- [సోమయాజి.] (మొనర్ప) |

సీ. [అథివిశ్వావసుఁడాదిగాఁగలుగుగంధర్వులుహృద్యవాదన
నప్పరోగణములు] నాటలుపాటలునైవిన్తోడదింపంగ[నమరగణము |
బహువిధాలంకారభంగుల విన్నాణములు సూపదివ్యములునుతింప |
మనుజులొకంబెల్లఁగనకాన్నవస్త్రభూషణదానములఁదృప్తిసనగనశ్వ

మేళసమితోచేస మెప్పించెనిందుని |

శతతమాధ్వరములనతఁడుహయము |

నాసపడిననిచ్చెనాదిలీపునిఁజూపు |

మాధరితినిపుడు మనుజునాథ] ||

† వైషధము అవయాశ్వాసమునడమ
యంతిక్యతచంద్రోపాలంభమున.

‡ నెందరోములు.

§ ద్రోణపర్వముఅవయాశ్వాసమునడమ
డశరాజచరిత్రమున.

¶ రోనికరంబమాట, ము.లు.

సేయడనుటకు—

3* భీష్మపర్వము- [సోమయాజి]

క॥ ఆపన్నిధ్యరుపైన్యా!

టోపసమేతులయిగదియుడును [బాంచాల |

త్తూపాలసుతుడు భీముడు!

నేపారిరీనీదు సేనయెసకంబడఁగన్]॥

గదియుడనఁగా గదియగాననుట-†

౨౩ లక్షణము.

గీ॥ వర్తమానాథఁ ఘటన చేవటలుకర్త |

ధారయపుటుత్వముననచ్చుదగిలెనేని |

యగుధ్రువంబుగనత్వమేలతడనంగ |

జెల్లదేలునతండన జెల్లుతర్వ॥

వర్తమానాథఁమును చెప్పని కర్తధారయములకు నచ్చుపైను
నకారప్రాప్తిలేదు. ఎటులనంటే—నూరంచులవాలు- పెక్కేను,
లు- యీరేడుజగంబులు- పట్టంచులదుప్పటి- మందాకు- ఇత్యా

౨౪ లక్షణము.

గీ॥ వష్టిమీదనచ్చు సంధిచేసిరయేనీ |

యొదవుబాయునత్వమొక్కవేళ |

నాకునానతిచ్చెనాకానతిచ్చెన |

నంగవిగతదోషనాగభూష ॥

* భీష్మపర్వము- అవయాశ్వానమున
(అతివనాటియుద్ధమున) భృష్మద్యు
మ్నభీమసేనులకు ఏళురుకేకయులను †
ద్రౌపదయులను భృష్మకేతుని నది

మన్యునింజూచి తోడ్పడమన్నం
వారుపండ్రెందుగులును తోడ్పడుట
+ అతివలిక్షణము, మొదలుఇంతవఱ
కునుపా-చున్నకమునతడు.

౨౫ లక్షణము.

క॥ నాంత కీయాపదంబుల
పాంతలనచ్చన్నతప్వముధ్రువంబుగనా
సంతత మొదవుంబాయును
చేంతలహల్లుండెనేని శ్రీశైలపత్రి॥

౨౬ లక్షణము.

గీ॥ పురమునందలివారని పాసగబలుకు
నెడపురంబునవారని యిడగవచ్చు
నిట్టి వింతప్రయోగము లెఱుంగవలయు
నాంధ్రీసుకపుల హార్యకన్యాసహాయ॥

ప్రయోగము.

౧॥ సభాపర్వము. [నన్నయభట్టు]

చ॥ అవనితలంబువ్రసెనొ హిమాచితశృంగముభిన్నమయ్యెనో
శశివణవిదారణంబయినశబ్దముదానదియేమియొక్కొభై
రవముగవీచెన్ నంచునుపురంబునవారుభయంబువొందగా
నువిదలగగ్భముల్లలగెనుక్కణగెమ్మగధేశసైన్యముల్

౨* ఆదిపర్వము [నన్నయభట్టు].

గీ॥ తల్లి నీకుల గోత్రసౌందర్యములకు
దగిన పత్తి గంటి దానికి దగగగర్భ
మయ్యెనీదు గగ్భమునవాడఖిలభువన॥

† సభాపర్వము ౧ వయాశ్వాసమున
భీముదుజరాసంధునిచంద్రకథ.

‡ భరవవయవీచె, ము-పు.

§ భయంబునొందగా ఓ-పు-పా-పు.

* ఆదిపర్వము రజి యాశ్వాసమున

కణ్వమహాముని శకుంతలను జూచి

గాంధర్వ వివాహమున తగినశుభిని

గంటివనిచేప్పట.

† మయ్యెనీగగ్భమునవాడె (దు)ం

లభువన పా-పు-వి-పు-

వహనమహానీయుడగు చక్రవర్తి సుముఖ!

3† అందున సె-

(తెడంగ)

సీ॥ [పలుకులముద్దునుగలికి కార్జున్నుల తెలుపును వలుదచిను
సలఘు కాంచీపదస్థలముల యొప్పును లలితాన సేందుమంతలమురుచియ
నల్లినీలకుటిలకుంతలముల కాంతియు నెలజవ్వనంబును చిలసనము;
[నలసభావంబునుభౌలుపును మెలపునుగలుగునగ్గరికనుజలఁచితలఁచి
ముదితయందుఁదనహృదయంబునిలుపుటఁ |

జేసిరాగమడరభాసురముగ |

రమణతోవనాంతరమున రేతస్సృంద |

మయ్యెనవనిపతికిని నెయ్యచుమర ||

౪ ‡ అరణ్యపర్వశేషము- [వృద్ధాప్రగడ] (చేకతంబు)

సీ॥ [మృగ సేత్రదారుణమృగసమాదలమైనయివ్వనాంతరమున
యిట్లున్నయానికికి నెయ్యదిమూలమివ్వన జేవతవాసు రేశ్వరునితోడ
నలిగి ధరిత్రికినగుగుడెంచినశచీచేవివోహారియురస్థితకొలంగి]

గేలిగ్రుచ్చురువద్దగేహ వోభవదీయజనకత్వమున సముజ్జ్వలితుడైన
పుణ్యుడెవంశమునవాఁడు పువ్వబోడి* |

[జీవితేశ్వరుడగుచుజీవితాత్ముఁ |

డెవ్వడబలనీనామమైయింపుమిగుల |

శబ్దమెయ్యది నాకు నిజంబు చెపుచు] ||

౨౭ లక్షణము.

గీ॥ ఒక్కడు నొకండు నుండును రుండువాండు;

వారు వారలు సేయుచున్నాను సేయు |

† ఆదిపర్వము ౩వఁచూశ్వాసమున ౧
రికతై మాంసంబు తెచ్చుటకరణ్య
మునను చెల్లిన యుపరిదరవసు మ
హారాజగ్గిరి

అరణ్య పర్వము ౬వ చూశ్వాస
మున పైంధపుడు శ్రౌపదిన కా

మించుట

¶ పర గేహవదోభనజ్జన ము- పు-

* వాఁడొకొకరినీను ము- పు-

‡ ఈలక్షణమునగునలు సా-పుస్త

కంఠ సగ్గిరిది యక్షణార్థ్యంబులు
న్నవి. త. కులేశ్వరియొక్క వాకం 1డ

చున్నవారందు విండ్లనిబ్రయోగ భేదం |
ములత్రైవిగలుగవ లెకవుబ్బుజగ భూషం ||

౨౮ లక్షణము.

గీ॥ ధన ఋకారాంత శబ్దంబుద్వంశ్వమైన |
రేఖ యనుచుప్రవర్తిలు పృథముగాను |
ప్రతి పరహాయ హాస్వనూనేత్ర ముఖసు |
రానివందిత పాదాబ్జయన్నయట్లు ||

ప్రయోగము.

౧* ఆదిపర్వము- [నన్నయభట్టు]

ఉ॥ క్షత్రియపంశ్యువై ధరణిగావగంబుట్టినవారు హ్రాహ్మణ |
క్షత్రియవైశ్యశూద్రులనెఁగఁగలనాలుగు జాతులనొస్వచా |
రిత్రము దప్పకుండుఁగ బరీక్షితు గాచిన యట్లు రామమాం |
ధాత్రీరఘుక్షీతిపలు ముదంబున గాచి రెయ్యెఁగంబునన్ ||

గద్యము-

ఇది శ్రీమద శేషమనీషిహృదయంగమ మృగపవనీరంధ్రీశు
ధాంధ్రరామాయణభట్ట నావైదుషీభు రంధరాడివము బాలభాస్కర
రకవితచూభవసరస కపిత్థవైభవసాజన్యనిధానసూరయాభిధానప్ర
ణీతంబైన కవిసంశయవిచ్ఛేదనంబగు లక్షణంబునందు ప్రథమతరంగ
ము సంపూర్ణము-

వమూడవ యసెరియడల యతుల
చ్చులగున్ | శివుడు ప్రసవాయును
ని మూ | దనకంటింజూడ బిడ్డను
యొక్కఁడనన్ || (ప్రయోగము) స
భావగర్భము నీ || ఆహారమునందుండి
డవభాగముండె యూడవభాగముండె
యందభాగముండె || పారిజాతాప

హరణము చ || కువలయపత్ర నేత్ర
గనుగొంటి కెకన్నులనందువయ్యెఁ
డన వినుతాతసూభవునియందము ||

* ఆదిపర్వము ౨వ యాశ్వాసమున
జనమేజయునకు పరీక్షితుని కాప
కొరణముమంతులు నెఱవడు-

౨౯ లక్షణము.

శీ॥ ఊదిపలుకు చోటనొగి తేల్చిపలికిన ।

రేఫ గాదుశకటరేఫగాని ।

తద్భవపు పదముల దవిలినయారేఫ ।

రేఫగాని శకటరేఫగాదు ॥

ఊదిపలుకుచోటతేల్చిపలుకుట యెటువలెనంటే— కట్టి
ను, కటిమేను- క్షిప్తు చెప్పు, కిటు చెప్పు, గొట్టె, గొటియ- పుట్టె, పుటిం
కట్టెట్టె, కట్టెట- ఇటువంటివి-

శ్రీ, సీరి- స్వరుండు, మరుండు- అప్పరస, అచ్చర-
ర్పారము. కప్పురము- నిభారము, నిబ్బరము- స్థిరము, తిరము-
ద్భుతము, అబ్బురము- అశ్చర్యము, అచ్చెరువు- అభవము, ఆ
గర్వము, గరువము. పర్వము, పరువము. ధనువము, దరమము-
టువంటి తద్భవపదముల మీదవచ్చిన రేఫలుశకట రేఫలుగావు.

శకటరేఫ పద్యములు.

క॥ చెటు కెటు కొలుపు మెలుపు కొం ।

దటు పల్లటు గొటియ పుటియ తటి నేటి మటియు
గటచుట మటచుట పటచుట ।

వెటచుట చెటచుట విటచుట వెటగుం దెటగున్ ॥ ౧

క॥ మటువును వండటయును జూ ।

పట డగ్గట వాతెటయును పటి యటిముటియు
గిటిగొని గుటుకొని నటకుట ।

కొటకుటయును కటుకు చుటుకు కుటుచ తటుచనన్ ॥ ౨

క॥ నెటుకలు పెటవా రటచే ।

యెటకలు కొట కొటవి తటుము టిటుకట పిటుదన్
వటలుట పటియులు వటియలు ।

తుటు వటముట తెటచు టనంగ కొటగామనగన్ ॥

క॥ డేలు మట చేర్పటచి వటత ।
 దటియ యటక యెటుక పెటిక తటుముట మిటుమి ।
 టటువది కుటుకులు నేమటి ।
 యెటచుట నుటుమాడి కొటత యటకడ చటియున్ ॥౪॥

క॥ తెట యెడైట పటపు పిటికి ।
 కటటియు చిటునగవు పగట కట్టెట కటియున్ ।
 కటచు అవును కటకంతుడు ।
 చుటచుట యక్కటయు నుటని చొటుము డనంగన్ ॥౫॥

ప్రయోగము.

౧* ఆదిపర్వము- [నన్నయభట్ట]

క॥ డేటక నొకచేత గూమము ।
 బెటచేత గజంబు వట్టి పెనచి ఖశేంబుం ।
 డిటికికొని గగన విధిం ।
 బటచె వియచ్చరవిమానపంక్తులు దూలన్ ॥

౨* ఆదిపర్వము- (కావిత మతఁడు ।

సీ* [జనమేజయుఁడు సేయుసర్పయాగమునకు విఘ్నమందటమ
 ధమాధిగావున ధారుణీసురుల మ్రెయడుగుడ మీత్రక్షువుడుగ మనియ ।
 గొందటమతనికి గూర్చునుంతులమునై యీజతుక్రియఁ జేసియిహ
 పరముల) (కర-మొగిన ।

కగుఁబెక్కుదోషంబులని హేతువులుసూపియుడిగింత మందటమొ
 భక్ష్య భోజ్య లేహ్య పానీయ ములమీఁద ।
 సదములొని విప్రజనులమీఁద]]
 వెటగుపడగఁ బాటి వెటపింతు మొజ్జలు ।
 తత్ప్రయోగవిధులుఁ దప్పిపటవ ॥

* ఆదిపర్వము- అవయాశ్వాసమున † ఆదిపర్వము అ వ యాశ్వాసమున
 గురుదుందావారమునకై జకచ్చ జనమేజయసర్పయాగమునలన భ
 పంబుల స్వీకరించుట యమునుండిన శేషునకు సాగకుమా
 † దళచియొక శత్రు-ము-వు- రులుచెప్పుట.

౩ ఆదిపర్వము-

(బునందు)

సీ॥ [పాండుకుమారులు వాండుభూపతిపరోక్షంబునహస్తిపురం
శృతరాష్ట్ర) వొద్దదత్తతులతోనొకటఁ బెరుగుచు భూసురవదులవలన్
వేదంబులునుధను శ్వేదాదివిద్యలుగఁ బుచ్చుచుగడలేనియెఱికిఁ దనరు
[చున్న] ద్విపులగుణోన్నతిపైఁపకదుర్యోధనుండుదుష్టా ర్యమెత్తి ।

దుర్భయమునశకునికర్ణదశ్శాసనుల్ ।

గరపఁ బాండవులకునటయచేయఁ ।

గడఁగెఁ బాండవులును గడుభార్మికులుగాన ।

బొరయరైరివారిదురితవిదుల॥

౪ ఆదిపర్వము-

క॥ ఎఱుకగలవారి చరీతలు ।

గట్టచుచు సజ్జనులగోష్ఠిఁగదలకధర్మం ।

• బెఱుఁగుచు నెఱిఁగినదానిన ।

మఱువకనుష్ఠించునదిసమంజసబుద్ధిన్ ॥

౫* ఆదిపర్వము.

క॥ నేటి నుఱకవైరివీరుల ।

నెఱకలుదూలంగ నేయు నృపపుంగవునం ।

పఱికోపకడయవెడిరీ॥ ।

వెఱచి వివణ్ణులయి సకల విషయాధిపతుల్ ॥

౬† ఆదిపర్వము-

గీ॥ పఱువనోపకయున్న మైమఱవిపెంటి ।

జెనంగయున్నను ప్రసవింపమొనసీయున్న ।

దెవులు పడియున్న మృగములదివీరియేయ ।

౧ ఆదిపర్వము ౩ వయాశ్వాసమున
పాండవభారతరాష్ట్రులకు భేదకా
రణసంగ్రహము.

౧ ఆదిపర్వము- ౩వయాశ్వాసమునం
డింద్రియయాతి సల్లాపమున.

* ఆదిపర్వము ౪వయాశ్వాసమునభీ

ష్టదు విచిత్రవీర్యుని శ్రేయఁబ మొ
దలగు కన్యలదోడ్తొని చనుదెంచు
సమయంబు నందలియుద్ధము.

† పఱికోపకపిఱుదుజనిరి । ము-పు-

† ఆదిపర్వము ౫వ యాశ్వాసమున
పాండురాజాసకవాసంబుగలుగుట-

వెలచునా హారముగను నెలకులైన॥

౭* ఆదిపర్వము.

క॥ కలచునెడ నేయునెడ వడి॥

బలచునెడ బెనఁగునెడన పొర బలంబుల్॥

మెలయునెడభీమునకునం॥

దలగీడ్వడదొడగిరుద్ధతులురాజసుతుల్॥

౮* ఆదిపర్వము.

క॥ మలయు నొకనాడు నెవ్వరు॥

నెలుగక యుండంగ్య గౌరవేంద్రుండుధత్తం॥

బెలుగక విషమన్నముతో॥

గులుకొని పెట్టించెగాళ్ళు కొడుకునకోలి॥

౯* ఆదిపర్వము.

(నుమహాత్ముఁ)

సీ॥ వినవయ్యగౌతముండనఁ బ్రసిద్ధుండయినముని శరద్వతుండ
కురుతర తేజుఁడైశరసమూహంబులోనుదయించి వేదముల్చదువేనొత్త
కతిఘోరతపముననుతభూసురోత్తముల్ వేదముల్ చదువునట్టాదరమున॥

స్వస్థాస్త్రవిదుఁడు ధనుర్వేదమొప్పంగ బడసిమహానిష్ఠ గడగితపము॥

సేయుచున్నదివిజనాయకుఁడతి భీతి॥

నెటిఁగి వానితపముచెలుపఁబనిచె॥

[జలదినయనఁదరుణిజలపదయనియెడు॥

దానినదియువచ్చెవానికడకు॥

౧౦* ఆదిపర్వము.

క॥ వెలచలవనీతిలోన॥

శ్రీ 'రాజచియాహ' ముఁపు.

శ్రీ 'కులయిన' ముఁపు.

* ఆదిపర్వము గెవ యాశ్వాసమున
భారతరాష్ట్రులును పాండువులును
క్రిక్కించుట.

† ఆదిపర్వము గెవ యాశ్వాసమున
దుర్యోధనుడుభీమునకు ఆన్నముతో
గిజమును పెట్టించుట.

‡ మఱియును నొక నాఁడెవ్వరుముఁపు.

§ నెలుంగకుండంగం ముఁపు.

¶ కొడుకునకలుకా ముఁపు.

• ఆదిపర్వము వయాశ్వాసమున క
పాచార్యకృతలయత్పత్తిక్రమము

† ఆదిపర్వముగెవ యాశ్వాసమునగం
గా నొనాథముజనిత ద్రోణునితా
డమొసలివట్టుకొనుట.

కృ-అగా ‡ నొక్క మొసలిమాటికినగోచరమై
పటతెంచి కుంభసంభవు |
చిటదొడవడి బట్టికొని యెళిమ్యులచెడలన్ ||

౧౧ ఆదిపర్వము-

కృ॥ గుటుకొనికార్యాకార్యము |
లెటుగక దుశ్చరితుడైయహితుడగు నేనిన్ |
మటువక గురులైననుజను |
లెటుగక శాసించునది మహీశుడుబుద్ధిన్ ||

౧౨* ఆదిపర్వము-

కృ॥ తటియగునంతకురిపుదన |
యటకట బెట్టికొనియుండునది కటియగుడుం |
జేటచునదితాతమిదను |
వటలగమృద్ధుటము నెత్తివైచిన భంగిన్ ||

౧౩ ‡ ఆదిపర్వము-

కృ॥ ఎటిఁగితమిదీని తెఱఁగే |
మటకెటుఁగనియట్లుగూఢమతినుండుదమిం |
దటమిందపురోచనకృతి |
నెటిసేర్పడునంతకున్విసీతాత్ములమై ||

‡ ఆతురముగాననియకము-ఒక్కెర
గాననియు-పు-శకటరేఫగాదనితో
జడిని.

౪ ఆదిపర్వము ౬వ యాశ్వాసమున
కిడింకుడు దుర్యోధనునకురాజనీతి
చెప్పట.

౫ 'ఎటుఁగఁగ' ము-పు-

* ఆదిపర్వము ౬వ యాశ్వాసమున
కిడింకుడు దుర్యోధనునకురాజనీతి

చెప్పట-

‡ 'యుఁడియవసరమగుడుంతా-పు-
ముదితపుస్తకముననీపద్యములేదు
‡ ఆదిపర్వము ౬వ యాశ్వాసమున
ర్కరాజు లాక్షాగృహంబును కృతి
మగృహంబని యెఱింగి భీమునితో
జెప్పినంతనతనిచ్చట నుండియటగ
దమనినంత ధర్మరాజుచెప్పట.

౧౪ ఆదిపర్వము -

(పుచున్న)

సీ॥ [కడునిద్రఁగానమిఁదొడరుచు వడిగొనినడువంగ నేరకతడు
నెరిఁగి చెప్పెరఁదల్లినటకటనిడిధర్మసుతవిజయులఁదనవితతబాహు] |
యమలంబు లెక్కించీయములనుత్సంగబు లెక్కించీకొనిభీముడక్కజముగ |
నరిగెడురయమునఁదరులు సొల్వడి మ్రొగఁబడఘట్టనంబులఁజదిసీరాలు]

నులుముగాఁగనిట్లు నెఱయంగ సత్త్వంబు |

మెఱసిరాత్రి నెల్లనుఁ జకఁబవన |

తనయుఁడరిగె [బవలుసనినట్లుచీకటి |

యనక ముండ్లుగండ్లు ననక తెరలి] ||

౧౫ ఆదిపర్వము.

(వాడికిన్)

చ॥ ఉఱడు సురేందువైన బలియుండు హిడింబుఁడు వాని
వెఱవనివారలుంగలరె వీరలు ముందరెఱుంగరక్కటా |

యెఱిగిరయేని యిట్లుతమయిండులనుండినయట్లు మెచ్చవే |

మఱిశయఁతురే కడుఁబ్రమాదము సేసిరి బుద్ధిహీనులై ||

౧౬ ఆదిపర్వము.

(లుచుండ)

సీ॥ [కాలమేఘంబును బోల్య విశాలమై నీలమైదేహంబు గా
ఘనతట్టిల్లతలయల్లెనిమిదివంష్ట్రులు మెఱయంగఁబండులుకొరికికొనుచు |
[నతిరోషరోహితాయతవృత్త నేత్రముల్దిరుగంగఁబెట్టుచుబరుషకేశ |
జాలంబుగాద్వనఁదూలంగఁగాలోపమానుఁడైచనుడెంచిమానుషాదు
డనుజఁజూచి కష్టమనుజులఁగూడినా |

పనుపు సేయకుండఁ జను నెనీకు |

ననుచునదరి పలుక* విని హిడింబయుఁగడు |

౧ ఆదిపర్వము ౬వ యాశ్వాసమున
లాక్షగృహమునుండి భీముదుధర్మ
రాజాదులందీసికొనిపోవుట -

౨ మెఱసిశీఘ్రగతినినుఁ తా. పు.

* ఆదిపర్వము ౬వ యాశ్వాసమున
హిడింబ నిద్రించుచున్న ధర్మరా
జాదులంజూప భీమునితోచెప్పట -

'వాడికిన్' తా. పు. ల. పు. వి. పు.

'వారికిన్, ము. పు.

† ఆదిపర్వము ౬ వయాశ్వాసమున
పాండవుల యొద్దకు సంపినహిడిం
బరామి కాశ్చర్యపడి కోపముతో
హిడింబుడువచ్చుట -

౧ బో. లె, ము. పు.

కొరికిబెలుక వి. పు.

* ననుచును దరిపలుక - తా. పు.

వేటవి భీమస్నేను మరువుసొచ్చె ॥

౧౭౧ ఆదిపర్వము.

చ॥ నెటికురులున్ విలోలసిత నేత్రయుగంబునునొప్పులాప్పువా
తెఱయునుదీనియాననము తెల్పుకరంబుమనోహరంబునే
నెఱిగిన యంతనుండియును నిట్టిలతాలలితాంగఁజూచియే
నెఱుఁగను రేంద్రకన్యకలు నిట్టిరెహాపవిలాస సంపదన్ ॥

౧౭౨ ఆదిపర్వము.

సీ॥ [యజ్ఞసేనప్రభుయాజ్ఞ మహావేదిఁగవచశరాసనభద్రబాణ
రథయుక్తఁడైమహాధుఁడుధృష్టద్యుమ్నుఁడననుదయించిననతనితో
నొక్కటఁబుట్టెనునొకకన్యకప్రహ్లాదనానసితో*త్పలశ్యామలామలా
మెఱుపునుబోలెనువఱుసుత్పలగంధి[బంధురతరసౌరభంబుగలు
దానిదు]పదరాజ తనయఁదదీయస్వ ।

యంవరోత్సవంబునందుఁజూడ† ।

గనినవారుదృష్టిగనినఫలంబెల్లఁ ।

గనినవారుపరమ కౌతుకమున] ॥

౧౭౩ ఆదిపర్వము.

గీ॥ కఱకుదర్భపూరిపఱుపులుభిక్షాన్న ।

మశనమట్టివారి నతిముదమున ।

నాదరించెఁబ్రీతినాది గర్భేశ్వరి ।

యయ్యునేవగింప దయ్యెఁగృష్ణ ॥

† ఆదిపర్వము ౭ వయాశ్వాసమున	స్సట
సంవరణుఁడు తపతం జూచిమో	* 'నొక్కట కృష్ణనానుదయించ
హించుట.	కన్యయనీతో' తా-వు
‡ నుకాలనొచ్చువా తా-వు.	† 'యొప్పులకుప్పగియె నగును
§ జూచియు! న్నెఱుఁగ తా-వు.	గంధి' తా-వు.
¶ ఆదిపర్వము ౭వయాశ్వాసమున పాండ	‡ 'దునవుడుజూడ, తా-వు.
వులుదక్షిణపాంచాలంబునకరుగుచు	§ ఆదిపర్వము ౭వ యాశ్వాస
దు]పదపురంబునకు బోవుచున్న	దోషదిప్రచ్ఛన్న బ్రాహ్మణవేద
బ్రాహ్మణులనుమీర లెచటికింబోవు	రులైయున్న పాండవులకు
చున్నారనియడిగినంత వారలుచె	తోపరివర్య చేయుచుండుట.

౨౦|| ఆదిపర్వము-

క॥ ఉటుముచు మెటియుచుఁబిడుగులు |
వఱలఁగ నల్లడలఁబడనవారిత వృష్టుల్ |
గుఱుకొని కురియఁగఁబంచెను |
మటియునుసయ్యనలు మీఁదమఘవ్రుండలుకన్ ||

౨౧* ఆదిపర్వము-

గీ॥ వెఱచితల్లిదోఁక గఱపీంచుకొనిదివి |
బఱచువానిజూచిపాధుఁడలిగి |
[వానితల్లిశిరము తోనతత్పచ్చంబు |
దునిసియగ్ని శీఖల దొరగనేసె] ||

౨౨+ ఆదిపర్వము-

క॥ మఱిచునొకొమఱవకుండియు |
నెఱుఁగకయుండునొకొయనలుఁడెఱిఁగియునెదనే |
మఱునొకొపుశ్శులఁగావం |
గుఱుకొని నచ్చఁగఁదగునె కూర్రాత్తుకులన్ ||

౨౩|| సభాపర్వము:

క॥ వెఱచఱవఁబట్టికొనివడిఁ |
జఱిచి జరాసంధునొడలి సంధులయెఱ్ఱుల్ |
విఱిచివధియించి యారెచ్చెను |
వఱలఁగభీముండు భువన వలయంబదురన్ ||

<p>1 ఆదిపర్వము రావయాశ్వాసమునశి) కృష్ణా ర్జునులగ్నిచేఱాండవమునుద హింపఁ జేయుచున్న సమయము నందిండుగిందు వగ్నించుట-</p>	<p>† ఆదిపర్వము రావ యాశ్వాసమున ఖాండవదాహమునకు మున్ను శా గికుడు జరితయందు వుట్టి నసంతా నమునురక్షింపుమని యగ్నితోజె ప్పి ఖాండవదాహానంతరముచెప్పిన టులకావించెనొలేదోయని సంత యించుట</p>
<p>* ఆదిపర్వము రా వయాశ్వాసమున ఖాండవదాహసమయంబునతక్షకవం శస్థుండగునశ్వనేనుండనువాఁడుతల్లి నిసంరక్షింపఁబ్రయత్నించుట-</p>	<p>‡ సభాపర్వమురావయాశ్వాసము న భీముఁడుజరాసంధునిచంపుట-</p>
<p>§ కలుగుచున్నజూచి' వి-పు-ల-పు.</p>	

అర్య సభాపర్వము -

క॥ వెటచటవ నింతకంటెను ।
 దటుచుగ బాణంబులేసి తడయక పగలు ।
 జేటుతునని యిసుముచల్లుచు ।
 నుజకథనంజయుఁడు రణజయోన్నతుఁడరిగెన్ ॥

అ॥ అరణ్యపర్వము.

క॥ ఎటుకని యెఱుఁగకనీకున్ ।
 మఱుకువమార్కొన్న తప్పు మఱుపుమునన్నుఁ ।
 గఱకంతా తుమియింపుము ।
 నెఱి నెవ్వరి కెఱుఁగనగున నీచరితంబుల్ ॥

అ॥ అరణ్యపర్వము -

(క్షుఁజేసి ।

సీ॥ [అర్ధ రాత్రు)మునప్పుడందుల కేతెంచెగజయూధములుజలాకాం
 యంబుధివిమలజలంబులా స్వాదింపఁ జనుదెంచుజలధరసమితయట్లు ।
 చనుపలోనిద్రావ సక్తులై యున్నవారున్నతద్విపములయుగ్రపాద
 హతిఁజేసిమర్దితులైరికొందలుదంతహతిఁజేసిభిన్నాంగులైరికొంద
 టటచిప్రాణభీతిఁ బటచిమహీజంబు ।
 లెక్కిరందుఁగొంద టుక్కణంగి ।
 [చనుప యిట్టిపాటఁజెనుపటియవీనీతు ।
 సిరియపోలెనడఁగి విరిసి చెడియె] ॥

శభాపర్వము అవయాశ్వాసమున
 విదురుఁడుధృతరాష్ట్రునితో పాండ
 లులడవిఁబోవుచున్నరీతిం దెలియ
 జేయుచునర్జునునిరీతిచెప్పుట
 అరణ్యపర్వముగవయాశ్వాసము
 నరారాత్రవేషమునువిడిచి నిజశ్వాస
 పంబుతోనీశ్వరుండర్జునునకు బ్రత్య

క్షుజునంతనతనుస్తోత్రము జేయుట
 అరణ్యపర్వము అవయాశ్వాసము
 న (నలచరిత్రమున) చేదిపట్టణంబు
 నకుపోవుచుత్రోవలోబసచేసియున్న
 సాధవాహ శంఖుము పోనీయా
 ధామై చనుదెంచిన గజయూధము
 చే బాధనుందుట

౨౭+ అరణ్యపర్వము-

క॥ అటపొడడు కుటుచజేతులు ।
నొటవశరీరంబుఁ గలిగి యొరులకుఁజూడం ।
గొఱగాఁకుండియు మన్మథు ।
నొటవుల బడియెడు నితఁడు యువతీప్రియుఁడై ॥

౨౮+ అరణ్యపర్వము-

చ॥ వటలఁగరాముఁడెంతనన వద్యుఁడు వచ్చి మహాప్రలాపియై ।
యటుచుచునున్న తల్లినిగృతాంతవశీకృతుఁడైనతండ్రిను ।
క్కఱఁగనితీవ్రశోక పరిభ్రదహతుండయితత్ప్రకారమఁ ।
దెఱిఁగి మహారత్త మేనియు సహింపఁగనోపకక్రోధదీప్తుఁడై ॥

శన్నయశబ్దగారిప్రయోగములు ముగిసెను.

ఇంక నెఱ్ఱప్రగడ* గారిప్రయోగములు-

౨౯+ అరణ్యపర్వశేషము

క॥ ఉటవగు నారికపంటలు ।
గొఱియలపాఁడియునుదటుచగున్ బురుషులకున్ ।
దెజవలు చుట్టములయ్యెడ ।
రెఱచియభుజియింతురథి నెల్లజనంబుల్ ॥

౩౦+ అరణ్యపర్వశేషము-

చ॥ ఎఱుఁగకతప్పఁజేసితి సహింపఁగ దేకడుదుర్భవంబునన్ ।
బటుపకుమయ్యనావుఁడుగృహన్ మునినాధుఁడునివ్విధంబుగా

† అరణ్యపర్వము, ౨వయాశ్వాసము
న వికృతరూపుడై యునలుడుమన్న
ధ తాదనెందుచున్నంత జీవలుడు
వెతర్కించుట-

† అరణ్యపర్వము ౩వయాశ్వాసము
క పరశురాముఁడు కార్తవీర్యపు
త్రులచే చచ్చినతనతండ్రితె ధుః
ఖంపుచున్న తనతల్లినిచూచి ప్రితి

జ్ఞచేయుట-

* ఇంక చెదలవాడయెఱ్ఱప్రగడ' లి.పు
† అరణ్యపర్వము ౪వయాశ్వాసము
న మార్కండేయుఁడు ధర్మరాజున
కుఁ గలియుగ ధర్మములుచెప్పట-
† అరణ్యపర్వము ౫వయాశ్వాసము
న ధర్మవ్యాధుఁడు కాశికునకు తన
పూర్వవృత్తాంతంబుచెప్పట-

నెటుకుకులంబునందుజనియించియుధర్మపు నెల్లనిమ్ముగా |
నెఱిగెడుతల్లిదండ్రులకు నెంతయఁబ్రతియొనర్తుభక్తితోన్ ||

౩౦* అరణ్యపర్వశేషము-

గీ॥ పిఱికితనమేమటుటయును నెఱువుతనము + |

[మెత్త బాటును గార్యంబు నెత్తెఱంగు |

నేరమియుఁగివయంబులంగూరుటయును |

గలుగుపత్రికినొంపదుసిరితొలఁగిపోవు] ||

౩౧* అరణ్యపర్వము-

గీ॥ [సవ్యకరమునందునునపసవ్యకరము |

నందుఁబర్యాయసంగతమగుచుఁజూడఁ] |

గొఱవిద్రిప్పినయొప్పునమెఱసెఁబార్డు |

[గాండివమువాలుకూఁపులగనియనంగ] ||

౩౨* అరణ్యపర్వశేషము-

మ॥ పఱచున్దవ్వుగఁ జేయలంతినిలుచుంబట్టికఱుసాసలం |

చిటువోవుంబొదలందుడిందుఁ బొడముంబిట్టులి-వేదాఁటుఁగ) |

మృతీచూచుంజెవిదార్చిల్చుగలచున్తట్టాడుఁగోరాడునే |

మఱినట్లుండుఁదృణంబుఘేయుమలయున్ మాయామృగంబిమ్ములన్ ||

౩౩* అరణ్యపర్వశేషము-

న॥ తెఱపిగనిదాన వేశ్వరుఁ |

డుఱకఁ గృపాణముననాఖిగోత్రము నెఱకత్ |

నఱికినఁగూలెన తండిల |

* అరణ్యపర్వము ౬వయాశ్వాసము
న గంధర్వులచేవరివవింపఁబడిపా) యేప వేరింబు చేయబూనియున్న
దుర్యోధనుతోశకునిచెప్పట-

† 'పిఱికితనమునేమటుటయు గలుపుత
నము' ము.పు-

‡ అరణ్యపర్వము ౬ వయాశ్వాసము
నకాపదిసహరించి పోవుచున్న
గంధర్వునితో నర్జునుఁడో యుద్ధ

ముచేయుట-

అరణ్యపర్వము ౬వయాశ్వాసము
న మారీచుండు మాయామృగంబై
శ్రీరామచంద్రుల యెదుట చేయు
చేష్టలు-

¶ అరణ్యపర్వము ౬వయాశ్వాసము
న నీతనెత్తికొని పోవుచు రావణా
సురుడు తనకాతంకము చేసినజటా
యువునుచంపుట-

నజవజలైపవనహతమహాభ్రమునోలెన్ ||

౩౫* అరణ్యపర్వశేషము.

క॥ అటువది కోటులు కపివరు |

లు అశజగత్త్రయముఁ బెలుచను వైష్ణవగొనం |

దటిగొన్నయిట్లుని యవఁగ |

నెఱిసికుముదుఁడరుగుదెంచిన్మపవరుఁగనియెన్ ||

౩౬† అరణ్యపర్వశేషము -

చ॥ ఉటుముచునంత్యకాలజనితోగ్రీబలాహకలీలదోఁపఁగార |

దటుచగుఘోరపుంబిడుగుతండముఁబోనిశరప్రతానము |

క్కటదోఱగించుచుంగపిబలావళిదుఁచికలంచె నేపున |

న్నెఱఁకులునొంచిబాణమయనీరధిముఁచెరఘుప్రదీరుల్ ||

౩౭‡ అరణ్యపర్వశేషము-

క॥ వెలుగుపడి హర్షరాగము |

గటిగినఁగడు వెల్లనైవదనములువారిల్ ||

దెలుగేదిటిచ్చవడిర |

త్తటెఁదత్పరిదనములెల్లఁదద్దయువంతన్ ||

౩౮§ అరణ్యపర్వశేషము-

చ॥ విటుఁగక తప్పుగామెలగెనేనియుదానికిస్తైఁచినేరువు |

ల్లఱపిప్రీయంబుతోఁగొలువునైకొనఁగారదగుమీకుఁబాలురుం |

దెలువలువృద్ధులుందమకు దెల్లముదప్పులుచేసిరేసయు |

న్మఱుతురుగానియల్గురుసమగ్రతమాన్వితులైనతాపసుల్ ||

* అరణ్యపర్వము రివయాశ్వాసము
నవానరవీరులు నానాదేశంబులనుం
ది సుగ్రీవునొద్దకువచ్చుట.

† అరణ్యపర్వము రివయాశ్వాసము
నందిద్రాక్షిణ్యు లక్ష్మణుతోడ యుద్ధ
ముచేయుట.

‡ అరణ్యపర్వము రివయాశ్వాసము
న శ్రీరామచంద్రుడు రావణాసురు
ని సంహరించిన పిదప తన సమీప

మునకువచ్చిన నీతతో నీవింతకాల
ము పరగృహంబున నుండి విగాన
నేనొల్లననినంత నీత మోహముం
జెందుట.

§ అరణ్యపర్వము రివయాశ్వాసమున
కుంతి భోజుఁడు కుంతిని ధర్వాసున
కు పరిచర్యచేయనియమించి ధర్వా
సున కొమండూపి చేప్పట.

౪౩ విరాటపర్వము (గుణముమోఁత)

సీ॥ [శ్రవణపుటంబులు వ్రయ్యంగఁ దాఁకిసంత్రోభంబుగావించె
బ్రహ్మాండభాండంబువగులించిభూతనిశ్చేతన్యమొనరించెశంఖరవము ।

XXశభాంగంబెల్లఁగప్పి క్రాలుచుబెగడడరించె నుగ్రంపుపడగపటపు
మిలుమిట్లుగొనిచూడ్కి పటివోవఁబెటిగిపరిభ్రాంతిసేసెఁగిరీటకాంతి

[తేల్లమిదిగాండివంబును దేవదత్త ।

మునుగపిధ్వజమునువాసవుని వరమునఁ ।

గన్నమకుటంబునగు వేటకొన్నియైన ।

నుజ్వలాదుభతభంగులైయున్నెయిట్లు] ॥

౪౪ విరాటపర్వము-

గీ॥ అటసికొనియెన్నిభంగులనైననతని ।

తెటవుమనబారికగపడుతెఱఁగుగాంచి ।

యడరిబాసటయైయెవ్వరడ్డపడిన ।

మెటపుమెటసిన తెఱఁగునఁదటియఁజొరుము ॥

౪౫ విరాటపర్వము-

క॥ అతిముఠినంగములెల్లను ।

న్గుటుముగనిట్లడరనజునుని యమ్మలకున్ ।

వెఱచటిచిసూతపుతుఁడు ।

పఱచెఁబుడమియదు)వమత్సృపతిసుతుఁడార్వన్ ॥

౪౬ ఉద్యోగపర్వము-

(బాహు)

సీ॥ [కవలగ్రజన్తులకఁటె నేమిటఁగీడుదు)పదుఁడల్పుడెత్తుతులు

విరాటపర్వమున వయాశ్వాసమునం
దుత్తరగోగ్రహణమునకు వచ్చుచు
న్నయగ్జునుంజూచి దుర్యోధనుతో
దోరిణాచార్యుఁడుచెప్పుట.

విరాటపర్వమున వయాశ్వాసము
నందర్జునుఁడుత్తరునితోఁ దనరథం
బునకెవ్వరడ్డపడిననుతప్పించుకొని
దుర్యోధనుకడకు నడిపించుమనిచె

పుట-

* విరాటపర్వమున వయాశ్వాసమున
కర్ణార్జునులద్వంద్వముదము.

† ఉద్యోగపర్వమున వయాశ్వాసము
నధృతరాష్ట్రుఁడుసంజయునిఁబాం
డిపులయొద్దకు పంపుచుఁజెప్పెడి
వాక్యములు.

గర్వసమగులుగా రెవిర్కాటుండునాతనితమ్ములునాత్తజులును।
నసదులేసాత్యకియలఁతులఁబోయెడువాఁడెవృష్టికుమారవరులనేకు।
లట్టియోధులుపోరనరవాయిగొండురేబాండ్ముండుకేకయపతులునాది।

యైనబంధులుమిత్రులునగ్గలికలఁ।
గొఱతవడియెడువారెయందఱనుగెల్పు।
నోపిననురుదుగ్రసకునైననోర్వరాని।
ధర్మపుత్రుకోపమునకుఁదలఁకవలదె॥

౪౭ † ఉద్యోగపర్వము.

క॥ ఎఱకలు విచ్చుచుఁ దుండము ।
దెఱచుచు వేఁగడరి సోలితేలివివఱడై ।
యఱచిన నోడకు మనిహారి ।
నెటి చక్కఁగఁద్రోచి యెత్తె నెగయంగృహతాన్ ॥

౪౮ ‡ ఉద్యోగపర్వము.

క॥ మఱచిరెద్రాపదిఁగొలుపునఁ ।
బఱచిన బన్నంబు ధర్మపథముందొలఁగన్ ।
వెఱచుట కప్పటి కదిదగుఁ ।
జెఱచినచో వేదకపలదెచిరతరకిర్తిన్ ॥

౪౯ § ఉద్యోగపర్వము.

క॥ పెఱవారి నెల్లదఱమిడి।
నఱుకుదు బాండుక్షీతీశనందనులనుయా।
పఱజేయజేతులాడవు।
దఱుమరునామీదనత్యుగగ్రతవారున్ ॥

† ఉద్యోగపర్వము రెవయాశ్వాసము
నకల్గుండుదుర్యోధనుతో గరుత్మంతు
నివృత్తాంతంబుచెప్పుట.
‡ ఉద్యోగపర్వము రవయాశ్వాసము
పక్రీకృష్ణుండు దౌత్యానంతరము
అండలొయొద్దకు వెళ్లుచుకుంఠిని

వర్తమానము లడిగి సంతనామెచె
చ్చుట.
§ ఉద్యోగపర్వము రవయాశ్వాసము
నభీష్ముని నేనాధిపత్యముం గట్టు
టకుప్రయత్నింపుచున్న దుర్యోధను
తోభీష్ముండుచెప్పట.

౫౦* భీష్మపర్వము.

క॥ కోటవియుఁ గొటవియుఁ దాఁకిన |
తెఱగుననన్దునుఁడు సురనదీసూనుఁడుచూ |
పటవొగడఁ దాఁకుటయుని |
ద్దఱదిక్కులపైన్యములునుదలపడియెవడిన్ ॥

౫౧ భీష్మపర్వము-

క॥ ఉఱకవిరాటుబలముపై |
గొఱియలపిండునకుఁగవియుకోల్పులిక్రియవి |
ట్టఱగవిసి నదీసూనుఁడు |
నుఱుమాడెవియచ్చగులు వినుతెసేయంగన్ ॥

౫౨ భీష్మపర్వము-

క॥ అఱవఱలయినర ధంబుల |
నెఱిదప్పకబడినయత్వనికరంబులచే |
దఱచు గగూలినకరుల |
న్రిఱిగొని యెన్నమరమేది నీతలమెల్లన్ ॥

౫౩ భీష్మపర్వము-

క॥ మఱుతురెయాడినమాటలు |
బిఱుసనిసోదగు నెఱికుబెదరకయెదురయి |
తఱుముఁడుభీష్మునిగీఱుని |
నెఱుగరెమున్నేనుగలుగ నేలావెఱవన్ ॥

* భీష్మపర్వము ౧వ యాశ్వాసమున
భీష్మర్జనులయుద్ధము- (ఇదియాశ్వా
సాంతసమీపమున)

బులమారినంత భీష్ముడు భయంకర
యుద్ధముంజేయుట

† భీష్మపర్వము ౧వ యాశ్వాసమున
భీష్ముడువిరాటబలముతో యుద్ధము
చేయుట- (ఇదియు నాశ్వాసాంత
ముననే)

§ భీష్మపర్వము ౨వ యాశ్వాసమున
(మూడవనాటియుద్ధమున) శ్రీకృష్ణు
డుభీష్మునిపరాక్రమముననిల్లువలేక
పారిపోవుచున్న పాండవసేనను పు
రికొల్పుట- (ఈపై నిశీకృష్ణుఁడు
చక్రముంధరియింది భీష్ముని మార్గా
నబోవుట)

‡ భీష్మపర్వము ౨వ యాశ్వాసమున
దుర్యోధనుడు భీమునితో యుద్ధము
చేసి మూర్ఛితుడై సేదదీరి భీష్మతో

౫౪ భీష్మపర్వము-

క॥ వెటచటిచి వెగడుపడిని|

వైటఁగందుచుఁగురుబలంబువీరులతనిడ|

గ్గటకంతనంతఁజూడఁగ|

నుటకనదీసుతుఁడుదాఁకెనుద్భటభంగిన్ ||

౫౫** భీష్మపర్వము.

క॥ విటుగుట నొచ్చుట మనదెసఁ |

దటుచుగఁ జెప్పెదవు పాండుతనయులబలమే |

డైటదటుఁగకపెనఁగుటపలు |

మటుజెప్పెదవకట యేమిమాయయొడలఁపన్ ||

౫౬* భీష్మపర్వము.

క॥ అఱిముటి గుట్టపు దడముల |

కుటికి కవలు రొద్రసమహూఁగాకృతులై |

నఱికిన నచ్చట రథములు |

పజవఁగ రాదయ్యె నభయబలయోధులకున్ ||

౫౭*ద్రోణపర్వము-

క॥ తెటపిగొనినీవుసొచ్చినఁ|

బిటుదనసొచ్చెదమురిపులు వెల్లగిలగనఁ|

దటమునుమాకిదియెంతయు|

నుటునట్టివరంబుదీనినొసగుముపుత్రా||

౫౮*ద్రోణపర్వము.

క॥ పెటకితినలుగులు మేనులు|

భీష్మపర్వము అన యాశ్వాసమున
(నామవనాటియుద్ధమున) భీముని
యుద్ధవర్ణనము.

* భీష్మపర్వము ౩వ యాశ్వాసమున
ధృతరాష్ట్రుఁడుసంజయునడుగుట.

+ భీష్మపర్వము ౩వ యాశ్వాసమున (ఎ

నిమిదవనాటి యుద్ధమున) నకుల
సహజేవయుద్ధప్రశంస.

* ద్రోణపర్వము అవయాశ్వాసమున
ధర్మరాజుపద్మవ్యాసమునుభేషించు
మనియభిమన్యు తోచెప్పఁగుట్టిమున

ద్రోణపర్వము ౩వ యాశ్వాసమున

నెటివడ నెల్లెడల గలయని విరితిహారులీ
తఱిసీఘలు ద్రావకతే।
పిఱ వెల్లొకొ శత్రు సైన్యభీషణమూర్తి॥
౫౯† ద్రోణపర్వము-

క॥ ఎఱిగిన జేఱడు చెఱుచుటన్।
యెఱక మెయిన్ మనకు దైవమిచ్చిన సిరియి।
టఱిమిన యీలోగ్రకుగన।
నటకుమితఁడు దెగిన మన మనఃఫీడ దెగున్ ॥

౬౦॥ ద్రోణపర్వము-

చ॥ అఱిముఱిఁ ద్రెల్లెఁదేరులు గజావల్లి గూలెఁదురంగమాంగము।
ల్లిఱిగొనియెన్దహిన్దటులు లెక్కకు మిక్కిలి సేనపాడుగా।
నుఱు పయిరఘ్నగ్రహుఁడుని నాదముభూగగనాంతరంబునన్।
దఱుచుగ నొత్తెనిర్మథిత దానవ సైన్యముఁ బాంచజన్యమున్ ॥

౬౧ * ద్రోణపర్వము- (ముల్)

మ॥ విఱిగెఁబెక్కు రథంబులొక్క మొగి నుర్వింగూలె శుండాలు-
దఱుచెరా లెఁదురంగమావయవ సంతానంబు లింతింతలై
కుఱుకుల్లఁటైభటాంగకంబులు రణక్షోణిం బ్రవాహంబులై
వఱచెన్నెత్తురు భూతకోటివిహారింపంబ్రహ్మతింపన్ సురల్ ॥

౬౨† ద్రోణపర్వము-

క॥ మఱియునతని మెయి బాణము।

(సైంధవవధ ఘట్టమున) గుఱ్ఱము
లను సేదదీర్చుటకై నీళ్లు కావలెనని
శ్రీకృష్ణుఁడర్జునునో చెప్పట- (ఈ
పెనిదవ్యాస్త్రముచే యామినిపగుల
గొట్టి నీసుతకృపించి తక్షణమే గడ్డి
పుట్టించుట మొ॥)

† ద్రోణపర్వము రవయాశ్వాసమున
దుర్యోధనుడు కవచమును ధరించి
యర్జునితో దలపడినప్పుడు శ్రీకృ
ష్ణుఁడర్జునితో చెప్పట-

౧ చేరుట ము- పు-

॥ ద్రోణపర్వము రవయాశ్వాసమునం
డర్జునసరాక్రమ ప్రశంస- (ఈపై
నిన్మహసేనాడుతెనమందు) నర్జునుని
మార్కొనుట-)

* ద్రోణపర్వము రవయాశ్వాసమున
సాత్యకియుద్ధమున.

† ద్రోణపర్వము రవయాశ్వాసమున
(సాత్యకి యర్జునునకు తొడ్పడబో
యినపిదప) శిశుపాలపుత్రద్రోణ

లటువదిగీల్కా బువనాబృహత్తుత్రుండే |
 డైటసూతునాంపనాతం |
 డటిముటినారాచతుతులనవిభుఁబాది వెన్ ||

౧. విరాటపర్వము-

చ॥ పరివనుడెంచి గోగణము బట్టెననన్వినిపిన్నగానమీ |
 దరయకరాజనందనుఁడహంకృతిమైఁజనుడెంచిసైన్యవీ |
 స్ఫురణముఁజూచిభీతిఁడనబుద్ధిగలంగినఁతాఁజొచ్చెని |
 పృరుషునిశౌర్యసంపదయభూరిబలంబునెలుంగఁడేమియన్ ||
 పరిచనుడెంచె నంజే కాలరులు వచ్చె ననుట-ఇది రేఫ యయి
 ప్రవర్తించును.

౨. శాంతిపర్వము-

చ॥ పరిమెయిఁబాటివాని గనిపట్టివెసన్ బెడకేలుగట్టితే |
 చ్చిరసురభర్త చూచియిటు చేరఁగజేవలదీకృతఘ్ననిం |
 బారిగాని వేతినుండనినఁబోకడమాటనవారమయ్యయి |
 ఘ్నరితశరీరముందినఁగదో సముమాకనివారలొల్లమిన్ ||
 పెరుగుటయన్న రేఫయగుటకు—

౩. స్త్రీపర్వము-

క॥ పెరుగుటస్యగ్గఁగజవులం |
 బొరయుట యరుచంబుగాఁగఁబుట్టుటసావం |
 బెరయుటపాయఁబదార్థో |
 త్కరముల నైజమదియెట్లు దప్పింపనగన్ ||

చార్యులయొద్దమునఁ (ఈతైనిభీతి
 నర్జునునకు లోడ్పడబొమ్మని ధర్మ
 జుఁడునెప్పట)
 విరాటపర్వము రవయాశ్వాసము
 నందునర్జుడు కౌరవసేనలు జూచి
 పారిపోవుచున్న సమయమునచూ
 చి కౌరవసైన్యములోనివారలు పరి

మాస పూర్వకముగా జెప్పెడివా
 క్యము.
 శాంతిపర్వము ౩వయాశ్వాసమున
 నాశీజంఘచరిత్రమున. (ఆశ్వాసాం
 రసమీశమున)
 స్త్రీపర్వము ౧వయాశ్వాసమునవి
 దరుఁడు భృతరాష్ట్రునకు దక్షిణ

౪* స్త్రీపర్వము.

లయవిభాతి॥ పెరుగఁగనిజాంగములు సరభస పరిస్ఫురణమరుదు
గజనావలులు నిరుపమవిధంబి ।
[న్నరపతిబలంబనఁగఁగరయుగముతో లవియనురమాచదింబె
లుచఁదొరుఁగఁగబొరి నెన్న ।
త్తురులు ముఖరంధ్రములఁ జరవశతమానస్థమునఁ బొరయుట
క్షుజొచ్చియును సరిగొనఁగఁగంటి ।
న్వరసుతునకిప్పుడను పరమపదపిత్తగుడఁగురున్మపతి యాప్రి
తిమఁబొరినిటులఁబుచ్చెన్] ॥

౫+ భీష్మపర్వము-

చ॥ కరముననున్న హాలమునఁగ్రమ్మ మెటుంగుటంశత్రునైనభీ ।
కరములుగాగజాశ్వభటకాయములఁగుదిగుచ్చినట్లుగాఁ ।
జైరుపుచువచ్చు వానిఁగురుసింహుఁడుచూచిమదాంధసింధురో ।
తగరరభసాతిభీషణముగాఁగవిసెంబటువికఁగిమోడ్డతేన్ ॥

30 లక్షణము

క॥ మనమునను మనమునందన ।

మనమునయందనఁగమతియు మనమందనఁగా ।

దనరారి పెక్కు తెలుగుల ।

బనిగొను నీసప్తమీవిభక్తులు గృతులన్ ॥

మనమున, మనమునందు అనునివి రెండు శబ్దములును స్ఫుటములే. మనము
నయందు, మనమునందు అను వానికుదాహరణములు తెలుపబడును—

౧* అరణ్యపర్వశేషము- [శంభుదాసు]

చ॥ ఉరమునయందుగన్నులు పృథూదర దేశమునందు నోరుబి ।

మనమునందు శేయట-

* స్త్రీపర్వము ౧వ యాశ్వాసమున
ధృతరాష్ట్రుడు ఉక్కుభీముని పిలి
చుట.

+ భీష్మపర్వము 3వ యాశ్వాసమునం * 30యవ పేజీలో చూచునది-

దలంబను చేత నిలానంతుఁడు చ
చ్చినదిచూచి ఘటోత్కచుఁడుకా
రవనైన్యంబు నులుమాడుట.

[స్ఫురితభుజద్వయంబుగల భూమిధరోన్నత భావముంగరం |
బరుదుగనుమైన వికృతాకృతితోడన శేషసర్వము |
స్మరుడగుచున్నవాని బటుసత్త్వగబంధుని గాంధీరచ్చటన్] ||

౨+ శ్రీనాథుడు- నైషధము.

మ॥ ఒకరత్నంబు వికరభదేశమునయందుదూభతమైపాథివ |
ప్రకరంబుంభ్రమియింపుచున్నయది [సౌభాగ్యప్రభానిత్యల |
క్షృతిసంకేతనివాసమైమదనస్త్రింశంబునాభీమక |
న్యకనాఁగాదమయంతినాఁగలుగుపర్యాయాభిధానంబులన్] ||

౩+ ఉద్యోగపర్వము. [సోమయాజి]

సృష్టర ||

[గాండీవజ్వారవంబుత్కటమయిబెలుచంగప్పినంభీము] బాహా |
దండంబందొప్పుశుంభద్గదజడియుచురౌద్రంబుగాదోచినన్వే |
దండద్వంద్వంబు మాడ్కిం దటిమిక వలుమాద్యగ్గతింహాకినంజా |
కుండంబోకుండ శౌరవ్యులకు వశమెబిట్టోర్చిమూర్చ్ఛిల్లకుండన్ ||

ర్య అముక్తమాల్యద [రాయలు]-

ఉ॥ [ఎన్నినుగూర్తునన్నవినుమీమునుదాల్చిన మాల్యమీచ్చ] న |
ప్పిన్నదిరంగమండలున పెండిలిసెప్పము [మున్నుగొంటిమే |
వన్ననదండయొక్క మగవాఁడిడ నేనుజెలుంగురాయడ |
నన్నడరాయయకొడువఁగప్పప్రియాపరిభుక్త భాకరధన్] ||

౩౧ లక్షణము.

క॥ సేవింతుగనెడి చోటను |

సేవింత్రనియొక్క వేళ* జెప్పిన జెప్పం |

గావచ్చు నుకబ్బంబుల |

సేవింతునిలింపులిందు శేఖరుననఁగన్ ||

+ ౩ంయవ శేజీలోచూచునది.

న ౧౪వపద్యము.

+ ౨ంయవ శేజీలోచూచునది.

* 'చోట' అ-వు.

౩ అముక్తమాల్యద ౧వయాశ్వాసము

ప్రయోగము:

౧ * ఆదిపర్వము. [నన్నయభట్టు]-

గీ॥ తగిలి రుదయుజరయుడైవవశంబున।
నయ్యెనేనివానిననుభవించుతి॥
గాక యెఱిగియెఱిగి కడగి యారెంటిజే॥
కొందురయ్యయెఱిగి కుమతులయిన॥

౩౨ లక్షణము.

క॥ మహితహాలంతపథమా।
బహువచనాంతాక్షరములపైనిలుపదగున్।
బహుళాకారాంతపదః।
నిహితపథమావిభక్తినియఁజెలుగునన్॥

† అకారాంతపుల్లింగపథమావిభక్తివలె నెనిమిదవలెననఁగా -
అకారాంతశబ్దమురామశబ్దము-దీనిమీదపథమావిభక్తి నిలిపితేరా-
ముడు-ఇటువలెహాలంతములపైగూడనిలుపవచ్చుననుట†- తకారాం-
తశబ్దమునకుపరీక్షితుడు-దకారాంతశబ్దమునకుగోత్రభిదుడు-సకా-
రాంతశబ్దమునకు పురోధుడు- శకారాంతశబ్దమునకు ఏతాదృశుః-
డు* । బహువచనమునందేతాదృశులు-ఇటువలెనేయనుక్తశబ్దములకు
గూర్చినది.

౩౩ లక్షణము.

గీ॥ తొడఱియాంధ్రవిభక్తులతోడగలసి।

* ఆదిపర్వము ౩వ యాశ్వాసమున
యియూరి యెదుపుముఖపుత్రులం
బిచ్చితనముడిమినివారల స్వీకరింతె
మనినంత వారలుచెప్పట.
† ఈవిష్ణుశ్లోకము ౧-పుస్తక
మునలేదు.

* ఏతాదృశుండను రూపముక్తిస్మర్య
యాంతంబగు ఏతాదృశ అనుశబ్దరూ-
పంబని కవియభిప్రాయము కన్
పర్యయాంతంబైన ఏతాదృశశబ్ద
రూపమైనయెడను ఘృతస్పృశుండ
నియుదాహరింపనైవచ్చును.

సంస్కృతసమాధములు కొన్నిజగతిబయలుగు |

స్థిరభుజబలంబునంజితత్రిపురుషుడంటి |

కామనోవల్లభుండను కరణిధరణి ||

ప్రయోగము

౧౧ ఆదిపర్వము [నన్నయభట్టు]

చ॥ ఫలపవనాంభుభోజనశుభవ్రతతృప్తులఁ జేసిచూడదు |

బలతనులయ్యు బ్రాహ్మణుల పారతపోఁ బాసంపదన్మహా |

బలయుతులట్టి నారలకుభవ్యుల కెన్నన సాధ్యమెదలన్ |

గలదెచరావరాఖిలజగంబుల బెద్దలగా రెచూడగన్ ||

౨* ఆందున నె-

గీ॥ పరగనన్ను స్థాల్పచతి వరియించినఁ |

ఉండిచేతఁబూర్వ దత్తనైతి |

[నన్నుహీనునకుననయంబు నెయ్యది |

ధర్మవెత్తిఁగి దానిందలఁపుఁడిరు] ||

౩* నైషధము [శ్రీనాథుడు]

ఉ॥ కాంచీరినిర్జరేశ్వరులఖండితనూపవిలాససంపదన్ |

వంచిత పంచబాణుడగు వానిసమంచిత సారధీరతన్ |

గాంచన భూధరంబునకు గాదిలి నెచ్చలియైన వానిని |

ర్వంచితదానశక్తి సురరత్నముబోలెడు వాని నైషధున్ ||

౪* ఆదిపర్వము [నన్నయభట్టు]

ఉ॥ [ఆయముగర్వమున్విడిచియన్యపతుల్ పనిసేయునట్లు]గాం |

గేయభజాశ్రయంబున నికృతసమస్తవిరోధియై [కుమారీ |

౧౦వ పేజీచూడవలెను-

ఆదిపర్వము రవయోశ్వాసమునం
దు భీష్మునితో కాశీరాజసుతయగు
నంబచెప్పవాక్యము.

నైషధము రవయోశ్వాసమునండిం
ద్రాదులు స్వయంవరమునకుపోవు

చున్న నలునికనుగొనుట-

ఆదిపర్వముగివయోశ్వాసమునభృ
తరాష్ట్రానికి పట్టాభిషేకము చేసి
భీష్ముడురాజ్యముసేయుట.

గేయభజాబలంబున నికృతసమా
జాడయికుమా, ముచ్చ.

జంపెనాగాయతసత్త్వజరాసంధునెక్కటి నోర్చినయక్క జుండు
 ఘోరవనమునవీరుఁగిమ్మిరుఁడనుసు |
 రారినిశ్చలభీకరాకారుఁగిట్టి |
 పోరవధియిం చినట్టిసమీరజునకు |
 భూరిబలునకు మాఱొకనువారుగలరె ||

౨* ఆరణ్యపర్వశేషము శంభుదాసు

క॥ పట్టువడినసుగ్రీవుని |
 కట్టెదురుగవచ్చియడిరికలుషితమతీదై |
 దట్టుఁడు లక్ష్మణుఁడనురను |
 చిట్టేచేను పిడుగునోనిపృథుబాణములన్ ||

౩* విరాటపర్వము సోమాయజి

ఉ॥ ఆవలవచ్చునాపదలకన్నిటికోర్చిలతాంగిఁ గూర్చికా |
 కీవెడమాటలెన్నరలఁ డెన్నివిధంబులఁజూపిచెప్పినం |
 గావలుఁడైనవీఁడుదగుకార్యమువట్టునెవీనికెమైయిం |
 జావునిజంబుమన్నధునిశాతశరంబులనైననక్కటా ||
 ఇటులన్ | బెట్టిదుఁడు | బల్లిదుఁడు | నెయ్యుఁడు | డిక్కిల
 డు || బెట్టిదుఁడనఁగా బెట్టిదమైనవాఁడనుట-

౩* లక్షణము.

క॥ పోలగ నెల్లిద మనుచో |
 నేలిద మనియొక్కవేళ నిడదగు గృతులన్
 భాలాక్షుతిపురవిజయం |

* ఆరణ్యపర్వము ౨వయాశ్వాసమున
 కుంభకర్ణుండు సుగ్రీవుని పట్టుకొని
 నంతలక్ష్మణుండు మార్కొని వానివి
 డిహించుట.

౧ విరాటపర్వము ౨వయాశ్వాసము
 ననుభవకీచకునితో ప్రౌఢదియంద

లిమోహమునువిడులుమని చెప్పినంత
 నతను నేనుబ్రదుకుట నిష్పష్టమైనయె
 డల దొరకని పిలుపినిపుమనినం
 సుభేష్టయాశ్చ గతంబుగా నన
 కొనుట.

వేలిద మైవీనుతికెక్కె నిలననుమాడిరన్ ॥

ప్రయోగము

౧* ఆదిపర్వము [నన్నయభట్టు]
క॥ బాలుఁడనితలఁచిరిపుతా ।
నేలిదముగగలసియునికి యిదికార్యమేయు ।
త్కిలానలకణమించుక ।
చాలదెకాల్పంగను గ్రైలెలాటపులన్ ॥

౩౧ లక్షణము.

క॥ వినుచుండె వినుచునుండె ।
దనకిచ్చెను తనకునిచ్చె, ధర్మువుధర్మం ।
బును, ప్రాశ్నిమంబు ప్రోడిమ, ।
యొనరంగన నొనరగనఁగ నుభయము జెల్లున్ ॥

౩౨ లక్షణము.

శ్లో॥ అనక నాక, మీ రీరును, చనునె చనెన్, ।
భయపడి భయంపడి మఱియు భయముపడియు, ।
నువ్వులిక యువ్వులికమును, నూర్ధ్వరేకుఁ ।
ధూర్ధ్వరేతనుం, డనిచెప్ప నొప్పుగృతుల ।

౩౩ లక్షణము.

శ్లో॥ అవని రెండవమూడవయనుపడముల ।
కచ్చయతి గూర్చఁ జెల్లురెండవసురదుర్ ।
మంబు భక్తులకంబికామానసాంబు ।
జారుఁడిందుశిఖామణియన్నయట్లు ॥

* ఆదిపర్వము ౬వ యాశ్వాసనముకిడింకుడుదుర్యోధనునకురాజనీతిచెప్పట

ప్రయోగము

గీ॥ సభా పర్వము [నన్నయభట్టు] (దధా మొండెం)

సీ॥ ఆయంబునందునాలవభాగ మొండెముడవభాగ మొండెనం
[గానిమిక్కిలి సేయఁగాదువ్యయంబనియవధరించి తెబుద్ధినవనిసాధ |
యా యుధాగారధనాభ్యక్ష తలచుందువరవాజివారణావళులయందు
భండారములయందుఁ బరమవిశ్వాసులభక్తులదత్తులఁ బండితయ్య |

గురులన్మధ్యశిల్పివరవణిగ్భాంధవ |

జనులసాశ్రితులను సాధుజనులఁ |

గరుణఁ బేడఱికముపొరయకుండఁ గఁబోతె |

భకల జనులునిన్ను సంస్తుతింప ॥

3- లక్షణము.

గీ॥ ఎటుకగలవారె యనుచోట నెటుకగలరె |

యిట్టివారె యనెడుచోట నిట్టిరెయగు |

సేయగలవారెయనుచోట సేయగలరె |

యనుచులొకప్రసిద్ధోక్తియగుటశర్వ ॥

ప్రయోగము

గీ॥ సభా పర్వము [నన్నయభట్టు] (కడకుఁ |)

సీ॥ [తద్వారపాలురు దారుణాకారుల పారబలాధ్యులుపాధు
జనుడెంచిసురరాజసన్నిభు నాతనిఁజూచియచ్చెరుపడిశూరులెందు |
నీయట్టిరేఖరున్మహారాజప్రమయ్య నీవిజయవిఖ్యాతిశయము
[వసుమతీనాథులెవ్వరునిట్లుబలిమిమైనిటవచ్చరేతోల్లియేయుగముల |

సభా పర్వము గవయాశ్వాసమున
నారకుండు భక్తరాజునకు రాజనీ
తులుచెప్పట-

సభా పర్వము గవయాశ్వాసమున
భక్తనద్విజయంబునందర్జనుండు

త్తరకురుదేశంబులకుంజని మరనివా
సంబను పురంబు వేవిడెనన్ననచ్చ
టి ద్వారపాలురకునుఁ బ్రశస్తిసే
యట-

నున్నతప్రతాపయుక్తి రకురుభూమ్ము |
 లంఘ్రిజనులు వీరనవనిచరుల |
 కివియగోచరంబువివియు సాధించియె |
 య్యవిగొనంగలేవుతివిరినీవు ||

౫ వీరాటపర్వము- [సోమయాజి]

ఉ॥ ప్రోహిణియొండెనొండెను సరుంధతిగాకమనుష్యజాతియే |
 యీహారిణాక్షి చెల్వమున కేడ్డెఱజూడుకులుసాచికోలుగా ||
 దాహితశౌరవంబగు శుభాంగము దేజముఁజూడబుద్ధిసం |
 దేహముఁబొందుచున్నది సతీజనులిట్టిరెహాపసంపదన్ ||

౬* అరణ్యపర్వము వాగనుశాసనుఁడు-

క॥ ఆమితమగునీ దుతపముమ |
 హిమయెఱుఁగక ముట్లు చేసెనిదిదీనిసహిం |
 పుముదయమత్తై నన్యనిరో |
 ధమువాపుమయెఱుకగలరెయబలలుధరణిన్ ||

౭† అరణ్యపర్వము [నన్నయభట్టు]

క॥ అలయక నేషులు గడువె |
 కులు జీవించుట నెరగలు గుటయుంగడువృ |
 ధులల క్షణమె జ్ఞానము |
 గలఁడేనియు బాలుఁడైనగడువృద్ధుమహిన్ ||

జ్ఞానముగలఁడేని యనఁగా కలవాఁడేయనుట-

౮‡ దోణపర్వము [సోమయాజి]

క॥ గురులకుభక్తుఁడుదారుఁడు |

౧. విరాటపర్వము ౧వయాశ్వాసము
 న్ననెరంధ్రవేషంబున వచ్చుచున్న
 ప్రోహిణిచి పౌరులు తలంచుట
 ౨. సతీజనులిట్టిరెహాపసంపదన్
 అని ముద్రితపుస్తకమున నున్నది
 ౩. సతీజనులిట్టిరెహాపసంపదన్
 నున్నది తొరకమిచే దీనిపాఠభేదము
 నితలంఘ్రిజులయొద్దనున్నది

* అరణ్యపర్వము ౩వయాశ్వాసమున
 రోమశుండు ధర్మజానకు సౌకన్యా
 ఛ్యానంబుచెప్పట
 † అరణ్యపర్వము ౩వయాశ్వాసమున
 రోమశుండు ధర్మరాజునకష్టవక
 చరితంబుచెప్పట
 ‡ దోణపర్వము ౨వయాశ్వాసమున
 కర్ణు నుండభిమన్యునకై దుంభిఁచుట

...గుణగలడు శౌర్యదైర్యగాంభీర్యధురం |

ధరుడు మొగ మొడు నాసుర |

వరపాత్రుని లేమికోర్వవచ్చు నెచెపుడా ||

౪౩ అరణ్యపర్వ శేషము - [శంభుదాసు]

నా | ద్యూత వ్యాజమునన్ సఖాంగణములో దుర్యోధనుండట్లుదు |

...త్పితింగాడియొనర్చినట్టియఘమల్పి పరంపడై తోన్నెమ |

శ్చేతస్సారుడవైననీకొకనికెక జెల్లెన్ సహింపంగవి |

భ్యాతత్రాంతులుతరె భార్మికులునిక్కంబిట్టి రేయెవ్వగుక* ||

౪౦ లక్షణము.

చీగరిచె చీగర్చే చిగిరించే చివీరిచె నన |

మనిచెనుంచెను వినుపించెవినిచెననియు |

శ్రువ్తురిచెగుమ్మరించె చేకూరెననుచు |

చేకురెనటంచు జెప్పంగ జెల్లుగృతుల ||

౪౧ లక్షణము.

అంతమాత్రంబనంగను నంతమాత్ర |

యనంగచైదమనంజైదియనంగ జెల్లు |

నాటగోలెయనంగను నాటగొలెయ |

నంగజెల్లునుకృతులందనంగమథన ||

ప్రయోగము

అరణ్యపర్వము నన్నయభట్టు.

౫౭ కర్ణంబునీలోత్పలశ్యామమైతను వెల్లంగలహంసధవళమైన |

అరణ్యపర్వము ౪వయాశ్వాసము

క్రీగృహ్యుడు సత్యభామతోడ పాం

యొద్దకువచ్చినంభాసి పుటా

క్రిందలోత్పల భార్మికులల కియ్య

30-1-7.

కంబుధ్వితో నెవ్వరున్ || ము.పు.

అరణ్యపర్వము 3వయాశ్వాసమున

శ్చేత ప్రవణుడుధర్మరాజునకువరమ

రామునిమహిమచెప్పగా శాభిమతి

యట్టిగుఱ్ఱములు వేయిక్క న్యకుంకువయినా పుడేనిమునీంద్రదీని ।
 నమరంగఁబెండిలియగుమిదిమాకులధర్మంబునావుడుఁదనరఁబెండ్లి ।
 యగువేడ్కభార్గవుఁడప్పుడవరుణేంద్రుపాలికిఁ జనివానిఁబడసితెచ్చె]
 నవసినాథగంగయందుఁగన్యాకుబ్జ ।
 పురమునందునొండుబుట్టినట్టి ।
 హాయసహస్రమమమైనాటగొలెనశ్వ ।
 తీగ్ధవనఁగబరఁగుదీనిపేరు ॥

౨౯ అరణ్యపర్వశేషము [శంభుదాసు]

ఉ॥ పుట్టినయాలుగాఱ్ఱుగొలెపొంపిరిఁబోయిజగంబులన్నియున్ ॥
 దట్టుఁడవైజయంచితముదంబుననీడు మహత్త్వమెంతయున్ ।
 జిట్టలుగాదె యిట్టియవిజ్ఞేయఁడవింద్రపదంబునీకగాఁ ।
 బట్టముగట్టియేలుముగ్ధపన్ మమునెల్లనువహ్నిసంభవా ॥

౪౨ లక్షణము.

గీ॥ పారుజల్లుతుతమ్ముడన్ పదములొలి ।
 దగసనూసంబులైన దుత్వములబాఱు ।
 నల్లువాండ్రినపారువాండ్రినగతమ్ము ।
 గుఱ్ఱులనతెన్నుపదములు కొన్నియిట్లు ॥

గద్యము॥

ఇదిశీత్రుదశేషమనీషిహృదయంగమమృదుపదనీరంధ్రశుద్ధాం
 ద్రామాయణఘట నావైదుషీధురంధరాడిదము బాలభాసకరత
 నూభవసరసకవత్వవైభవసౌజన్యనిధానసూరయాభిధానప్రణీతంబై
 నకవిసంశయవిచ్ఛేదనంబను లక్షణంబునందు ద్వితీయతరంగము ॥

† 'హాయ సహస్రమమమైనాటగొలెన' ము-పు.
 లెను । నశ్వతీగ్ధవనఁగనయ్యెనది

నం దింద్రుండు కుమారస్వామిగో
 యుగ్ధముచేసి యొడిపొయిన పిదప
 మహమునులుచెప్పట.

‡ అరణ్యపర్వము శివయాశ్వాసము

† 'యాలుగాఱ్ఱునుబొంపిరి' ము-పు.

తృతీయాశ్వాసము

౪౩ తద్భవపదలక్షణము.

సీ॥ అబ్జఉలానిడుద లేఖలునోబోలునువర్గాదివత్పతీయవర్ణకములు
యరలవల్ సాగూడనైదైదులక్కరములుగల్గుతున్దాంధ్రమునకునోలి

చజలులేవవిరెండుచజలగునైబోలకయియపులగునుద్వితైవ్వకవర్ణ
ములువిడియిటువర్ణములగును 1 నెఱుసున్నలఱుసున్నలగునొక్కయవస్థ

వర్ణములనైనమాత్రం వలననైన । (రమున)

వికృతితద్భవమునకుగావింపవలయు ।

నదియపాకృతరీతియైయతిశయిలు ।

వీని వర్ణతు లెఱిగింతు వినుడు దెలియ ॥ ౧॥

గీ॥ 1 లుక సుడి సున్న క్రాగయు కియ్యి దొలంగు ।

2 క్రాగ యొక్కకచో దొలంగకయ యుండు ।

3 హ్రస్వవర్ణంబు లగునుద్భిన్నాక్షరములు ।

(ననుగులగు క్రిందిమీదిసంజ్ఞాక్షరములు) ॥ ౨॥

గీ॥ 1 ద్విత్వవర్ణంబులకును మీదిదియయొండె ।

క్రిందిదియయొండెదొలంగును 2 జెందుదుమున్చ ।

లాక్క కొన్నిపదంబుల కురగ భూష ।

3 కలుగుబంధుతతటవర్ణములకు శర్వ ॥ ౩॥

సీ॥ 1, 2, 3, 4 లేకారంబులాదేశములు (ముబులాగమం

బులుప్రభమైకవచన

మున) కేత్యమాలఘుత్వముభజించుదానికినాదేశమియయగునలికనేష్ట
6యిరి 7యిర 8మువ (యడి) 9యేరులాదేశంబులగు కొన్నిపదము

లకయుగనేత్ర

పొల్లలొండుపదాంతహల్లులుపరమేశ) 10హయలకాదేశములచ్చులగు

1 బొట్లుద్విత్వంబు లాగమంబులగు శబ్ద ।

సరళతకుకొన్ని యెడలను చంద్రమాళి ।

12 తద్భవముదేవమనుజశబ్దంబులైన ।

నుడుగునొక్కొకచోటదుమాగమృదు || ౪ ||

గీ || 1 ధరయథాపూర్వవర్ణశబ్దప్రతికి |

నోర్లి కొన్నిటికా దేశముత్పమగును |

తద్భవంబజ్విభక్త్యైకతన్ భజించు * (?) |

తఱుచుగాఁదీసి పద్ధతులెఱుఁగవలయు || ౫ || (జించు ||

సీ || 1 పర్ణంబులద్వితీయవర్ణ 2 చతుర్థవర్ణములు తదాదివర్ణతభ

3 నణలల లకు రేఫలకు తథదధలకు టడలకా దేశంబుడత్పమగును

4 టాలకు చసలు కకారంబు చేకుండు 5 శవచలకెల్లను సత్పమగును |

6 కత్వహత్వములకుయత్వమాదేశమా 7 జ్ఞణలలనత్వంబుసఁభవించు |

వరుస 8 తచ 9 రల 10 వస 11 టడ 12 వప 13 నణలకు |

14 కగల కన్యోన్యసంప్రాప్తిగలుగుచుండు |

యతులకును బలెవఁజైక్యమగును తఱుచు |

15 ణనములు తదాదివర్ణబాంధవముగాంచు || ౬ ||

క || 1 మత్వమునకు వత్వంబగు |

(వత్వమునకు గత్వపత్వబత్వంబులగున్ |

ఖత్వంబువరు సకత్వము |

గత్వంబగుచుండు శైలకన్యాభరణా) || ౭ ||

క || 1 ఋత్వమునకు (నిత్వమ్మును) |

నేత్వము సిద్ధించు 2 నోత్వమెనయునుత్వం |

3 బౌత్వమునకు నోత్వంబగు |

4 నైత్వంబేత్వగుగుసుమశరాసనమథనా || ౮ ||

గీ || 1 హజబలకు బిందుపూర్వక మయ్యేనేని |

గత్వమాదేశమగుచుండు కాలకంఠ |

2 యత్వమునకు నాదేశముజత్వమగును |

3 యూవలంత స్థలును భేదమొండకుండు || ౯ ||

గీ || 1 ఆచ్ఛులకు వత్వమాదేశమగును 2 రిత్వ |

మగును ఋత్వంబు 3 మఱివిభక్త్యైకలోప |

ములగు పదములుతద్భవంబులగుకొన్ని ||

- 1 కొన్నిమాత్రైకవికృతులగున్ హేత॥ ౧౦॥
- 2 వగవవరంబులేక భావమున జెలంగు ।
- 3 తాలకునుయాలుజనియిందు నీలకంఠ ।
- 4 యదుకబడు కారలాకకొన్నిపదములగును॥ ౧౧

ఉదాహరణము

౪. 1. యువతి. ఉవిద.
నిశ్చిణ్ణ - నిశ్చెణ్ణ.
శక్కులి - చక్కిలము.
జ్ఞాని - జ్ఞాన.
వీనికి అకారమాదేశము.

౪. 2. కాశము - కాశి.
కుద్దాలము - గుద్దలి.
నీసారము - నివ్వరి.
ధక్క - థక్కి.
శృంఖల - సంకిలి.
చంపకము - సంపంగి.
మానుషశబ్దము - మానినీ.
కూస్తాండము - గుమ్మడి.
పిప్పము - పిండి.
శ్రవశబ్దము - చెవి.
ద్వయము - దోయి.
లాంగలము - నాగలి.
మృత్యువు - మిర్తి.
భర్తువు - గజ్జి.
పశువు - పసి.
భిడ్లము - కర్తి.
ద్వీపము - దివి.
రాక్షసుడు - రక్కసి.
తాళము - తాడి.
శిల్ప - శంకటి.
సురతాగ్రాశబ్దము - సురతాని.
వీనికి ఇకారమాదేశము.

౫. 1. యథాపూర్వాత్మరముల
మీదనుత్పాదేశమువచ్చు
ను.

వృద్ధశబ్దము - వృద్ధి.
మూర్ఖశబ్దము - మూర్ఖు.
దృష్టశబ్దము - దృష్టు.
భూర్తశబ్దము - భూర్తు.
మూళశబ్దము - మూళు.
పన్నీరము - పన్నీరు.
రూపము - రూపు.
కళంకము - కళంకు.
మీనము - మీను.
తాదము - తాదు.
నాదము - నాదు.
వర్గము - వర్గు.
శీలము - శీలు.
పట్టము - పట్టు.
అంగము - అంగు.
స్థలము - తావు.

౪. 3. అయథాపూర్వాత్మరముల
మీదనునుండెత్పాదేశమువ
చ్చును.

యామము - యాము.
వైద్యుడు - వైద్యు.
కాచము - కాచు.
రాజన్ - రాజు.

తేజము - తెజు -
 భుజంగము - బాజంగు -
 పురము - ప్రాళు -
 ఏకశబ్దము - ఒక్క -
 దర్శి - ద్దేను -
 కాలము - కారు -
 స్తంభము - దుబ్బ -
 సేత్యము - సత్తు -
 జంగముడు - జంగము -
 కుబ్జశబ్దము - గుబ్బ -
 నేత్రము - నెత్తు -
 వసుస్తోమము - వసుగు
 మనశ్శబ్దము - తపసు
 ముఖమీద - మనసు
 యోధు - జోధు -
 అంశు - అడుగు -
 గర్భము - కడుపు -
 సంధి - సందు -
 కంఠము - గొంతు -
 స్తనము - చన్ను -
 భట్టు - బట్టు -
 తలము - నువ్వు -
 స్థలము - శాళు -
 బీజము - విశు -

4- ఎత్వాదేశమువచ్చినందుకు.

దండము - దండ -
 వీణ - వీణ -
 పట్టము - పట్టె -
 ముస్త - ముస్తే -
 మల్లి - మల్లె -

5 ధాత్వారాధ్యరములమీద.

త్రికము - త్రిగ -
 సంధ్య - సంధ -
 కాలము - కాల -

వగము - వన్నె -
 కవ్య - కవ్వె -
 చిహ్నము - చిహ్నె -
 కామము - కమ్మె -
 ముద్ర - ముద్దె -
 విద్య - విదె -
 పక్షి - పక్షె -
 దీపము - దీప్యె -
 గద - గదె -

భోజకస్త్రీ - భోజకత్తె -

౪- 5- ఎత్వమునపైయదేశము

వన్నె - వన్నియ -
 కన్నె - కన్నియ -

౪- 6- ఇరి -

సాక్షి - సాక్షిరి -

౪- 7- ఇరము -

భిక్ష - భిక్షిరము -

౪- 8- ఉవాదేశము -

అగ్రము - అగ్గువ -
 సత్త్వము - సత్తువ -
 త్యాగము - తెగువ -
 పగవము - పండువ -
 వసము - వలువ -
 హింస - ఇంగువ -
 కుల్య - కాలవ -

౪- 9- ఏరి -

దేవి - దేవేరి -

౪- 10 హంస - అంచ -

యాశము - అసము

౪- 11 - బొట్టు , ద్విత్వములమీద

ంబులగు శబ్దసంకరము

కువలెనంటె -

అగ్రసము - అగ్రడి -
 ప్రాంతము - ప్రాంతము -
 గ్రామము - గ్రామము -
 ముదిరిము - ముదిరి -
 సారము - సారము -
 ప్రాంతము - ప్రాంతము -
 వసుధము - వసుధ -
 స్వయము - స్వయ -
 సుఖము - సుఖము -
 పతాక - పతాక -
 తంత్రము - తంత్రము -
 వ్యతి - వ్యతి -
 వధ - వధ -
 శక్తి - శక్తి -
 శక్తి - శక్తి -
 శక్తి - శక్తి -
 అగ్ర - అగ్ర -
 జట - జట -
 ముఖము - ముఖము -
 భాష - భాష -
 కన్నము - కన్నము -
 పౌర - పౌర -

4. కృతార్థమునకు చ స కలు

వచ్చినందుకు -

లక్ష్మి - లక్ష్మి -
 ఇతరు - ఇతరు -
 దేవులు - దేవులు -
 సూక్ష్మము - సూక్ష్మము -
 లాక్ష - లాక్ష -
 పక్ష - పక్ష -
 దక్షిణము - దక్షిణము -
 యశస్సులు - యశస్సులు -
 సరికిరి - సరికిరి -
 మౌర్య - మౌర్య -
 ద్రాక్ష - ద్రాక్ష -

౬- 5. శ వ చ లకు సత్వపాపి

శాల - శాల -
 ఆశ - ఆశ -
 దశ - దశ -
 ఆకాశము - ఆకాశము -
 ఆపాశనము - ఆపాశనము -
 శుక్లము - శుక్లము -
 శలాక - శలాక -
 రోషము - రోషము -
 ఈష్వా - ఈష్వా -
 దోషము - దోషము -
 నేషము - నేషము -
 భాష - భాష -
 విషము - విషము -
 నిమిషము - నిమిషము -
 మషి - మషి -

౮- 6- క హాలకుయత్వాదేశము

దీప్తిక - దీప్తిక -
 మల్లిక - మల్లిక -
 ఘటికాయంత్రము - ఘటికాయంత్రము -

గ్నేహము - గ్నేహము -
 సదేహము - సదేహము -

౮- 7. జ్ఞాన ల లకు సకారమా

దేశము -

జ్ఞానము - జ్ఞానము -
 అగ్ర - అగ్ర -
 అగ్ర - అగ్ర -
 సగ్ర - సగ్ర -
 విగ్ర - విగ్ర -
 గాఢము - గాఢము -
 గోళము - గోళము -
 భాగ - భాగ -
 భాగ - భాగ -

శాణము - సాన -
త్రలింగము - తెనుంగు -
లాంగులము - నాగలి -

లజ్జ - నాన

౪. ౮. తవర్గము నకుచవర్గము, చవ
ర్గమునకు తవర్గమాదేశము
పెట్టనిన .

చించ - చింత -
భూతము - బూచి -
సూచి - సూది -
గుచ్చము - గుత్తి -
జ్ఞాతి - జాజి -
ప్రాంతము - పజ్జి -
రశ్యము - రచ్చ -
వ్రజశబ్దము - వ్రేత -
కక్ష్యము - క్కంత -
తిక్తము - తేదు -
త్యాగము - చాగ -
చిరశబ్దము - తడవు -
తరుశబ్దము - చేట్టు -
వీజము - విత్తు -

ఇటువలెనే -

౬. ౯. రేఫలకారములకు -

క్రూరుడు - కూళ -
స్థూలము - తోరము -
అగురు - అగుళు -
పాత్రము - పైత్రము -
కర్తృము - కత్తెర -
గంధర్వుడు - కత్తళుడు -

౬. 10. చ స లకు

నాచము - నాశము -
హంస - అంచ -
టడలకు -

ట - జడ -

కరంజము - కరాటము

౬. 12. వ ప లకు -

శవము - సవము -

శ్రోపడి - శ్రోవడి -

౬. 13. న ణ లకు -

విజ్ఞానము - విన్నానము -

శాణము - సాన -

౬. 14. క గ లకు -

ద్వికము - దుగ -

పూగము - పోక -

౬. 15. ణ న లకు వర్గస

ముకలదు - ఎట్టనిన

అంగణము - అంగడి -

తిలము - నుల్వు -

మృత్తు - మన్ను -

మృశ్మ - మిన్న -

అంబ - అమ్మ -

తాంబూలము - తమ్మలము

౯-1- హజబలకు గ కారము

సింహము - సింగము -

నీంజిని - సింగిణి -

కంబళము - గొంగళి -

౯-2- యకారమునకు జ కా

దేశము -

యోగి - జోగి -

ద్యూతము - జూదము -

యశనము - జవ్వనము -

యశుడు - జముడు -

యశ్నము - జితనము -

యత్రము - జత్రము -

౯-3- డ్డవలంతస్థములున

మొందకుండు

కశలము - కడము -

10-8-97.

గుహ - గుహ.

గృహము - గృహము.

కుటీరము - గుడిసె.

శేఫాక్ష - వావిలి.

వెళ్ళులు - చేరులు.

5. అంతస్థల కన్యోన్యమాదేశ
మోను.

తిత్తిరము - తిత్తువ.

కల్లాగము - కలువ.

కరీడి - కవ్వడి.

హాయిము - ఎవము.

వర్తులము - వల్తువ.

1. మత్స్యమునకు వత్సప్రాప్తి
(ఇది అసప్రదానభావ.)

హిమము - ఇనము.

క్రమము - క్రవము.

శ్యామంతిక - శేవంతిక.

సమ్యము - సనతు.

2. ఉత్సమునకు నోత్సము.

కులము - కొలము.

పుడ్యము - గోడ.

కుంతి - గొంతి.

తుండము - తొండము.

3. బౌత్సమునకు నోత్సప్రాప్తి

క్రొంచము - కొంచ.

4. విత్సమునకు నేత్సము.

వైరము - వేరము.

1. ఋత్సమునకు నేత్సము.

నృత్యము - నెత్తము.

1. నెటసున్నలటసున్నలవును.

తరంగములు - తరంగలు.

కాంత - కాంత.

మృగలకువతా: దేశము.

అన్యము - వన్యము.

అశ్వము - వారువము.

ఉష్ణము - వెచ్చ.

ప్రశశబ్దము - వడ్డె.

అభ్యము - నేట.

ఉత్కృష్టము - వెక్కసము.

10-2-ఋత్సమునకు రిత్వాదేశము

ఋతుము - రిక్క.

10-3-విభక్త్యైకలోపములు.

పనసకి - పనస.

ఇటువలెనే

కుండకి - కుండ.

10-4. మాత్రైకవికృతి.

కులము - కొలము.

10-1. కలుగు బంధుత్వము నునా

సికలకు నెల్ల.

గ్రోణము - తూము.

గ్రోణశాకము - తున్ని.

ఫణి - పాము.

సంజ్ఞ - సన్న.

రాజ్ఞి - రాణి.

తూణము - తూణ.

10-3- తకారమునకు య

కారము.

రాత్రి - రేయి.

నక్తము - వాయి.

గృంథనము - గంభాయి.

10-4- కారలకు.

కంతులు - త్రాడు.

కబరి - కొమ్మ.

(ఇటువలెనే శాచికరూపములు)

10-2-వరలోపములెట్లు

వెనగము.

శక్రవాకము - జక్రవ-
 పున్నాగము - పొన్న-
 కపోతము - గువ్వ-
 పారానతము - పారువము -
 కాననము - కాన-
 తామరసము - తామర-
 దేవాలయము - దేవళము -
 భలీనము - కల్లెము -
 పలాలము - పొల్ల -
 పల్కయనము - పల్లానము -
 పటోలి - పొట్టి -
 ఆతపము - ఎండ -
 హింతాలము - ఈడు -
 ఉపరీగేహము - ఉప్పరిగె -
 కులాలము - గూడు -
 పరాగము - పొడి -
 కంకరి - కలికి -
 ఆగ్నవము - ఆరజిము -
 సోమయాజి - సోమాసి -
 పల్లీకము - పట్టి -
 యావనాళము - జొన్న -
 నైపుణ్యము - నేర్పు -
 చాతుర్యము - చదురు -
 మరీచ్ఛుచశబ్దము - ముచ్చు -
 కందిలిము - కందు -
 అంచుము - అంచు -
 వివము - బేసి -
 సంతానము - సంత -
 ప్రాచీనము - ప్రాచీ -
 కుళుత్తము - కొల్లి -
 ఖరము - కాంచు

౧-7- మధ్యమవర్ణలోపములు -

కుక్కుటము - కోడి -
 వాగ్దాకము - వంగ -

సంకేతము - సంత -
 కలహము - కలు -
 కబళము - కడ్డి - చాన -
 నియమము - నేమము -
 ధవళము - తెలి -
 పాండురము - బొల్లి -
 ఆమావాస్య - ఆమాభిధా -
 సకాహారము - సకాహారము -
 ఉపహారము - ఉపహారము -
 పాయసము - పాసము -
 బిడారము - పిల్లి -
 కూబరము - గుడ్డము -
 కామంచుము - కాచి -
 కంపీరము - గన్నేరు -
 చతుశ్చ - చవిత్రి -
 చతుష్కము - చౌకము -
 శాశ్వతము - సతము -
 కామాలి - కాళి -
 జీవితము - జీతిము -
 భిక్షుల్లిము - తరుము -
 వృషభము - గిబ్బ -
 నధూటి - పెట్టి -
 కుంభకారుడు - కూమ్మరి -
 స్వర్ణకారుడు - సోన్నారు -

..... మాత్రాధిక్యము -

చంద్రమిక్ష్రిబ్దము - చందమామ -
 లోక్తశబ్దము - లొడ్డుగు -
 దంభశబ్దము - దబ్బర -
 దేశశబ్దము - దేశర -
 వేణశబ్దము - వేనలి -
 పశ్చిమము - పడమర -
 శూర్పనఖ - చుక్కాటి - చుక్కాత -
 యురసి - పిత్తలాసి -
 పణము - పిత్తము -

పుష్పము: పూ: పూవు: పుష్పి:

పుపు.

శ్రీ వసు. శ్రీ. దేవ.

विद्युः विद्युः विद्युः

Figure 6

1. *Chlorophyll a* and *Chlorophyll b* were determined by the method of Lichtenthaler and Whistler (1973). The total chlorophyll content was determined by the method of Arar and Cook (1980). The carotenoid content was determined by the method of Lichtenthaler and Whistler (1973). The total carotenoid content was determined by the method of Arar and Cook (1980). The total protein content was determined by the method of Lowry et al. (1951). The total lipid content was determined by the method of Bligh and Dyer (1959). The total carbohydrate content was determined by the method of Dubois and Gilles (1950). The total nucleic acid content was determined by the method of Burton (1956). The total ash content was determined by the method of AOAC (1990). The total moisture content was determined by the method of AOAC (1990). The total dry matter content was determined by the method of AOAC (1990). The total organic acid content was determined by the method of AOAC (1990). The total alkaloid content was determined by the method of AOAC (1990). The total saponin content was determined by the method of AOAC (1990). The total tannin content was determined by the method of AOAC (1990). The total flavonoid content was determined by the method of AOAC (1990). The total phenol content was determined by the method of AOAC (1990). The total terpenoid content was determined by the method of AOAC (1990). The total steroid content was determined by the method of AOAC (1990). The total glycoside content was determined by the method of AOAC (1990). The total alkaloid content was determined by the method of AOAC (1990). The total saponin content was determined by the method of AOAC (1990). The total tannin content was determined by the method of AOAC (1990). The total flavonoid content was determined by the method of AOAC (1990). The total phenol content was determined by the method of AOAC (1990). The total terpenoid content was determined by the method of AOAC (1990). The total steroid content was determined by the method of AOAC (1990). The total glycoside content was determined by the method of AOAC (1990).

శ్రీ కృష్ణుడు

చు. గు. : : : : : మేకము.

మొత్తం - మొత్తం -

PL

10-2

కర్మము - కాము -

உயர்வு - உயர்வு - உயர்வு

శక్తియు- వీడెయు...

సూ. ౧౦౦. రము- దొడు-

1. 2. 3.

ಶ್ರೀಮತ್ ಶಿವ

2011-12-15

1000

1002 - 1011

100

[Faint handwritten notes at the bottom of the page]

2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100 2101 2102 2103 2104 2105 2106 2107 2108 2109 2110 2111 2112 2113 2114 2115 2116 2117 2118 2119 2120 2121 2122 2123 2124 2125 2126 2127 2128 2129 2130 2131 2132 2133 2134 2135 2136 2137 2138 2139 2140 2141 2142 2143 2144 2145 2146 2147 2148 2149 2150 2151 2152 2153 2154 2155 2156 2157 2158 2159 2160 2161 2162 2163 2164 2165 2166 2167 2168 2169 2170 2171 2172 2173 2174 2175 2176 2177 2178 2179 2180 2181 2182 2183 2184 2185 2186 2187 2188 2189 2190 2191 2192 2193 2194 2195 2196 2197 2198 2199 2200 2201 2202 2203 2204 2205 2206 2207 2208 2209 2210 2211 2212 2213 2214 2215 2216 2217 2218 2219 2220 2221 2222 2223 2224 2225 2226 2227 2228 2229 2230 2231 2232 2233 2234 2235 2236 2237 2238 2239 2240 2241 2242 2243 2244 2245 2246 2247 2248 2249 2250 2251 2252 2253 2254 2255 2256 2257 2258 2259 2260 2261 2262 2263 2264 2265 2266 2267 2268 2269 2270 2271 2272 2273 2274 2275 2276 2277 2278 2279 2280 2281 2282 2283 2284 2285 2286 2287 2288 2289 2290 2291 2292 2293 2294 2295 2296 2297 2298 2299 2300 2301 2302 2303 2304 2305 2306 2307 2308 2309 2310 2311 2312 2313 2314 2315 2316 2317 2318 2319 2320 2321 2322 2323 2324 2325 2326 2327 2328 2329 2330 2331 2332 2333 2334 2335 2336 2337 2338 2339 2340 2341 2342 2343 2344 2345 2346 2347 2348 2349 2350 2351 2352 2353 2354 2355 2356 2357 2358 2359 2360 2361 2362 2363 2364 2365 2366 2367 2368 2369 2370 2371 2372 2373 2374 2375 2376 2377 2378 2379 2380 2381 2382 2383 2384 2385 2386 2387 2388 2389 2390 2391 2392 2393 2394 2395 2396 2397 2398 2399 2400 2401 2402 2403 2404 2405 2406 2407 2408 2409 2410 2411 2412 2413 2414 2415 2416 2417 2418 2419 2420 2421 2422 2423 2424 2425 2426 2427 2428 2429 2430 2431 2432 2433 2434 2435 2436 2437 2438 2439 2440 2441 2442 2443 2444 2445 2446 2447 2448 2449 2450 2451 2452 2453 2454 2455 2456 2457 2458 2459 2460 2461 2462 2463 2464 2465 2466 2467 2468 2469 2470 2471 2472 2473 2474 2475 2476 2477 2478 2479 2480 2481 2482 2483 2484 2485 2486 2487 2488 2489 2490 2491 2492 2493 2494 2495 2496 2497 2498 2499 2500 2501 2502 2503 2504 2505 2506 2507 2508 2509 2510 2511 2512 2513 2514 2515 2516 2517 2518 2519 2520 2521 2522 2523 2524 2525 2526 2527 2528 2529 2530 2531 2532 2533 2534 2535 2536 2537 2538 2539 2540 2541 2542 2543 2544 2545 2546 2547 2548 2549 2550 2551 2552 2553 2554 2555 2556 2557 2558 2559 2560 2561 2562 2563 2564 2565 2566 2567 2568 2569 2570 2571 2572 2573 2574 2575 2576 2577 2578 2579 2580 2581 2582 2583 2584 2585 2586 2587 2588 2589 2590 2591 2592 2593 2594 2595 2596 2597 2598 2599 2600 2601 2602 2603 2604 2605 2606 2607 2608 2609 2610 2611 2612 2613 2614 2615 2616 2617 2618 2619 2620 2621 2622 2623 2624 2625 2626 2627 2628 2629 2630 2631 2632 2633 2634 2635 2636 2637 2638 2639 2640 2641 2642 2643 2644 2645 2646 2647 2648 2649 2650 2651 2652 2653 2654 2655 2656 2657 2658 2659 2660 2661 2662 2663 2664 2665 2666 2667 2668 2669 2670 2671 2672 2673 2674 2675 2676 2677 2678 2679 2680 2681 2682 2683 2684 2685 2686 2687 2688 2689 2690 2691 2692 2693 2694 2695 2696 2697 2698 2699 2700 2701 2702 2703 2704 2705 2706 2707 2708 2709 2710 2711 2712 2713 2714 2715 2716 2717 2718 2719 2720 2721 2722 2723 2724 2725 2726 2727 2728 2729 2730 2731 2732 2733 2734 2735 2736 2737 2738 2739 2740 2741 2742 2743 2744 2745 2746 2747 2748 2749 2750 2751 2752 2753 2754 2755 2756 2757 2758 2759 2760 2761 2762 2763 2764 2765 2766 2767 2768 2769 2770 2771 2772 2773 2774 2775 2776 2777 2778 2779 2780 2781 2782 2783 2784 2785 2786 2787 2788 2789 2790 2791 2792 2793 2794 2795 2796 2797 2798 2799 2800 2801 2802 2803 2804 2805 2806 2807 2808 2809 2810 2811 2812 2813 2814 2815 2816 2817 2818

23, 25, 27

మ కు త్త ము

శ్రీ గణేశాయ నమః - ఆదిత్య శాస్త్రి

26

5-3

70

భక్త ము-త్యరా-మ-య-న-మ- ౩౬-

1908

బి.ఎ. - బి.ఎస్. - బి.ఎల్. - బి.ఎస్. - బి.ఎల్. -

[illegible]

క ర్తవ్యము - కర్మము - కలము.

కుప్రసాదు - 806 - కృష్ణ

1941 - 1942

బ్రజము - గింజ.

హృదయము - ఎడ - డెండము.

ఉష్ణము - తొట్ట -

శ్యామ - చామ

ఇది శ్రీమదశేష మనీషిహృదయంగమ మృదు పద నిర
ధాంధ్ర రామాయణా ఘటనా వైదుషీధు రంధరాడిదము బాల
రక వితనూభవ సరసకవితా వైభవ సౌజన్య నిధాన సూర్య
ప్రణీతంబైన కవి సంశయ విచ్ఛేదన మనులక్షణము నందు సర్వో
తీయా శ్వాసము సంపూర్ణము.

కవి సంశయ విచ్ఛేదనము సంపూర్ణము

